

DOCUMENT RESUME

ED 132 856

FL 008 258

AUTHOR Bird, Charles; Kante, Mamadou
TITLE An Ka Bamanankan Kalan: Intermediate Bambara.
INSTITUTION Indiana Univ., Bloomington. Linguistics Club.
SPONS AGENCY Bureau of Postsecondary Education (DHEW/OE),
Washington, D.C. Div. of International Education.
PUB DATE Nov 76
CONTRACT 300-75-0200
NOTE 282p.

EDRS PRICE MF-\$0.83 HC-\$15.39 Plus Postage.
DESCRIPTORS *African Languages; Grammar; *Instructional
Materials; *Language Instruction; Language
Proficiency; Language Skills; Oral Communication;
Reading Instruction; *Second Language Learning;
*Textbooks; Uncommonly Taught Languages;
Vocabulary

IDENTIFIERS *Bambara; National Defense Education Act Title VI;
NDEA Title VI

ABSTRACT

This textbook follows the third edition of "Introductory Bambara: An Ka Bamanankan Kalan", and is designed so that Bambara can be used almost exclusively in the classroom. Each of the twenty lessons has a culturally oriented topic and consists of a reading selection, drills on grammar and vocabulary list. The grammar notes are not intended for classroom use, but rather as aids to teachers and students for the understanding of the grammatical structures. The emphasis is on oral proficiency in Bambara, and the form of the language used is Standard Bambara, also the language used by the literacy service in Mali. (CLK)

* Documents acquired by ERIC include many informal unpublished *
* materials not available from other sources. ERIC makes every effort *
* to obtain the best copy available. Nevertheless, items of marginal *
* reproducibility are often encountered and this affects the quality *
* of the microfiche and hardcopy reproductions ERIC makes available *
* via the ERIC Document Reproduction Service (EDRS). EDRS is not *
* responsible for the quality of the original document. Reproductions *
* supplied by EDRS are the best that can be made from the original. *

ED132856

TITLE VI, NDEA, Sec. 602
Contract No: 300-75-0200

An Ka Bamanankan Kalan: Intermediate Bambara

FL

U.S. DEPARTMENT OF HEALTH,
EDUCATION & WELFARE
NATIONAL INSTITUTE OF
EDUCATION

THIS DOCUMENT HAS BEEN REPRODUCED EXACTLY AS RECEIVED FROM THE PERSON OR ORGANIZATION ORIGINATING IT. POINTS OF VIEW OR OPINIONS STATED DO NOT NECESSARILY REPRESENT OFFICIAL NATIONAL INSTITUTE OF EDUCATION POSITION OR POLICY

Charles Bird
Mamadou Kanté

Indiana University
Linguistics Club
1976

FL008258

AN KA BAMANANKAN KALAN:

INTERMEDIATE BAMBARA

Charles Bird

Mamadou Kanté

Reproduced by the
Indiana University Linguistics Club
November, 1976

Write for our latest publications list
IU Linguistics Club
310 Lindley Hall
Bloomington, Indiana 47401

The research reported herein was performed pursuant to a contract with the U.S. Office of Education, Department of Health, Education and Welfare, under the provisions of Title VI, Section 602, NDEA, as amended.

INTRODUCTION

This textbook has been designed to follow the third edition of Introductory Bambara: An ka Bamanankan Kalan (John Hutchison, Mamadou Kante and Charles Bird, Indiana University Linguistics Club, 1976).

Each lesson consists of

- I a reading selection
- II drills on grammar and vocabulary
- III a dialogue
- IV notes and vocabulary

The book is designed so that Bambara can be used almost exclusively in the classroom. The notes are not intended for classroom use, but rather as aids to teachers and students for the understanding of the grammatical structures. The explanations of the grammatical points are often technical and may prove difficult for those without linguistic training. We again however reiterate that our purpose is not to teach people how to talk about Bambara. Our purpose is rather to get people to talk Bambara.

This book is not particularly designed for the novice teacher. We assume, for example, that the teacher is trained in oral-aural methodology, or has at least worked through the methods outlined in the introductory course.

As you will note, each lesson has a culturally oriented topic, e.g. major life ceremonies such as births, deaths, marriages, etc. Our presentation of these is highly generalized. One may expect to find differences from region to region. Our primary point of orientation is the Bambara-Maninka culture around Bamako and to the southwest.

Similarly, the particular form of language that we have chosen is Standard Bambara, that is, the Bambara used by the literacy service in Mali. This is the form of Bambara that I have referred to elsewhere as Town Bambara. It is very widely understood throughout the Bambara-Maninka-Dyula (henceforth B-M-D) world. Where we deem it important, we introduce information in the notes regarding similarities and differences in other dialects.

The authors are particularly grateful to the Indiana University African Studies Center for providing considerable support over the years and to the United States Office of Education, Department of Health, Education and Welfare for invaluable support in helping put this work together. Obviously, any errors of fact or omission are entirely the authors'.

C. B.

ACKNOWLEDGMENTS

The cover design comes from a piece of hunter's cloth (bògòlanfini) produced in the Beledugu region of Mali. This cloth appeared in a Museum of Modern Art African textile show.

Except as otherwise noted, the illustrations are taken from Kibaru, the Bambara language newspaper published by the Ministère de l'Information, Département de Kibaru, in Bamako, Mali, and used with their permission.

The illustration on page 240 of a donso-nkòni (hunter's lute-harp) is by Joan Bird.

Thanks also go to Joanne Ortman for typing the manuscript.

TABLE OF CONTENTS

Introduction	iii
Acknowledgments	iv
Lesson 1	1
Topic: Names of the language and where it is spoken/ <u>Kan_tògòw</u> n' <u>a</u> fò-yòròw	
Grammar: <u>min</u> as subject	
Three demonstrative forms	
X bè Y kan	
From X to Y	
K' <u>a</u> ta ... fo	
Ka bò ... fo	
K' <u>a</u> daminè ... ka t' <u>a</u> bila	
Directions	
X-yan-fan fè	
X kan bè Y ma	
X bila Y nò_la	
Lesson 2	13
Topic: Good behavior/ Mògòya	
Grammar: <u>min</u> with subject noun	
X bò Y fè/X ni Y bōlen bè	
taa X kò	
nali	
nali ni	
ni X tē	
-ntan/-ntanya	
foyi tē X bò	
X tē foyi kē Y kò	
nyè_dò ma/cogo_dò la	
Lesson 3	29
Topic: Some ways of good behavior/ Mògòya_sira_dow	
Grammar: <u>min</u> as object	
nyini X fè + subordinate	
X deli + subordinate clause/infinite	
it's (duration) since/that	
tigi	
Adjectives: A review	
Comparative constructions	
adjective X ye	
V-len X ye	
adjective ka X bò	
i ko, i n'a fo, kòmi	
k'a d'a kan/bawo/bari, etc.	
dò	
X bila + infinitive	

vi Intermediate Bambara

Lesson 4	45
Topic: Kinds of people/Siyaw	
Grammar: <u>min</u> in time, place, and manner clauses	
fo ni	
nyògòn	
nyògòn fè	
u ni nyògòn cè	
nyògòn na	
Sentence final <u>ani X</u>	
Past participial clauses: <u>V-len kò</u>	
<u>ni</u> in appositional clauses	
Lesson 5	59
Topic: The Family/Denbaya	
Grammar: nyògòn	
<u>a</u> nyè <u>bèe</u> ma	
<u>a</u> la c' <u>a</u> la	
<u>dun</u>	
cogo	
X tèmènen	
X tèmènen kò	
Lesson 6	67
Topic: How eating is done/Dumuni-kè-cogo	
Grammar: ni x-tuma sera	
sani	
fo ka taa	
ka X to Y la	
X dan na	
Comparative	
X ye/ni X ye	
tila X la	
Lesson 7	79
Topic: Baptism/Den-kun-di	
Grammar: N-tò	
V-tò	
V-ta	
yaasa/walasa	
yèrè	
mako	
X fiyènya Y kan	
Lesson 8	93
Topic: Initiation/Bolokoli	
Grammar: <u>min</u> in appositional relatives	
<u>o</u> b' <u>a</u> sòrò	
sugu	
hami X la	
X wajibiya ka Y	
si/san: talking about age	
mana: review drills	
walaka	
X kètò ye ka Y	
pre-auxiliary particles	
nisòn/nisòn-diya <u>nison</u> -goya	

Lesson 9 107

Topic: Marriage/Furu

Grammar: min sentence final

X koli ka Y

X sababu kè Y ye

X minè Y ye/X jate Y fè

X don Y bolo

o kòrò ye ko X

X bèn Y la/kan

Time expressions su rò, su fe, sibiri su

Lesson 10 121

Topic: Improving marriage expenses/Furu musakaw nògòyali

Grammar: (event) kè

X deli ka Y

X bè Y kan

X bè nyini ka Y

X man kan ka Y

Review of relative clauses

Lesson 11 133

Topic: Death/Saya

Grammar: Euphemisms for death

Time expressions:

nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

o tuma kelen na

o y'a sòrò

(days, weeks, months) after X

Dama (dò)

X kan (the sound of X)

Verbs:

fa: X fa Y la

bò: saraka bò X ye

don: X don (to bury someone)

X don furu-ja_la (X enter widowhood, become a widow)

Verbs of motion: English and Bambara

Lesson 12 145

Topic: Soccer/Ntola-tan

Grammar: kabini

V-li daminè

tuma dōw

X nō la

cogo bēe la

X-yòrò

ba n'a si

k'a to

Negative Implicative Verbs:

X bali ka Y

X yè Y la

X dēsè ka Y

viii Intermediate Bambara

Lesson 12 (cont.)

Mankan
Ni ... min
X kè Y ye (have X for dinner, breakfast, etc.)

Lesson 13 159

Topic: Leatherworker/Garanke

Grammar: tun
lakolon/ròkolon
Bala/jun
Nyè kòrò/nyèna/nyana
Predicates and arguments
X yèlèma ka kè Y ye
Jò-yòrò
V-len òn/V-len bè

Lesson 14 171

Topic: Bardship and Music/Jeliya nĩ fòli

Grammar: na ni X ye
ta ni X ye
X fè
Infinitive clauses
Infinitives as subjects
X kè ka Y
Review of coordination
X ani Y
X ni Y
X ani fana Y
X ka Y
X dan na
X-ko (the matter of X)

Lesson 15 191

Topic: Thread and Weavers/Gese ni gese-dala

Grammar: i bè t'a sòrò
min X, ni Y
X V-tò, Y
Sama:
X sama Y la
Y sama X la
Wajibiya
X wajibiyalen Y kan
ka X kè Y ye (benefactives)

Lesson 16	205
Topic:	The Farmer/Ci-kèla	
Grammar:	X ni Y don jè X ma ko Y X soli-ka Y u dōw X sago la bèn X ma danma-X na a ye k'a fò ko	
Lesson 17	217
Topic:	The Blacksmith/Numu	
Grammar:	fo X, ni Y X ka jan/surun Y la X ka dōgòn/ca, min Y Dialect variants of auxiliaries bila bila X la taa X bila Y X bolo_ bè Y sòrò	
Lesson 18	229
Topic:	Hunting/Donsoya	
Grammar:	X-ma i bila X kò mèn X la tigi X ko diya Y ye X dōgò-da	
Lesson 19	241
Topic:	The Holyman/Mori	
Grammar:	Benefactive ye X da-n-kan X kè Y kun X fara Y kan X labila jigin	
Lesson 20	249
Topic:	Let's not neglect our work/An kana ^a baara <u>bila</u> bolo kòfè	
Grammar:	Reading and Review X <u>bila</u> bolo kò fè mèn X la X-ko Relative clauses nyè-sin X ma ka nyè Past participial phrases X ka fisa Y ye fo ka	
Glossary	255

KALAN 1

Kan tògòw n'a fò-yòròw

Nsiirin: Mògò bè minè i kuma-kan de ma.

min as subject

Three demonstrative forms

X bè Y kan

From X to Y

K'a ta ... fo

Ka bò ... fo

K'a daminè ... ka t'a bila

Directions

X-yan-fan fè

X kan bè Y ma

X bila Y nò la

2 Intermediate Bambara

KAN

An ka nin kitabu bè kan min kan, tògò caman bè fò o ma. Dòw b'a wele ko bamanan-kan; dòw b'a fò a ma ko maninka-kan, dòw fana ko a ma ko jula-kan. A kèr'a fèn o fèn ye, a bée ye kan kelen in de ye. A bè fò ko kan saba in bée bōra wolo-ba kelen na ka jènsèn kèlèw sen fè. A tinyè n'a nkalon, don dō, bolo na da o kisè kan. Bamanan-kan bè fò Mali la k'a ta Kayi fo Moti. Nka i bè bamananw sòrò Mali fan tò bée ani Mali kèrè-fè-jamanaw la. Maninka-kan fana bè fò Mali la, Kita ni Kaaba mara la. A bè fò Laginè fana, ani Kōnōwari ni Kambiya ni Sènégali. Jula-kan fò-yòròbaw ye Bōbojulaso ye ani Buwake. Kan ninw ye jago-kè-kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè. Mògò o mògò, n'i bè nin kan kelen mèn, i bè caman faamuya a tò fila la.

Nyininkali:

1. An ka nin kitabu bè mun kan?
2. An ka nin kitabu bè kan min kan, o tògò?
3. U b'a wele cogo di?
4. Mun bè fò kan saba ninw kan.
5. O ye tinyè ye wa?
6. Bamanankan bè fò Mali yòrò jumènw na?
7. A bè fò jamana jumèn wèrèw la?
8. Maninka-kan bè fò min?
9. A bè fò Mali yòrò jumènw na?
10. Kan in ye mun kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè?
11. N'i bè kan kelen mèn, i b'a tòw faamuya wa?

Segin-n-kan: X-yan-fan

kòròn-yan-fan
tile-bin-yan-fan
saheli-yan-fan
woro-dugu-yan-fan
Ban-bugu-yan-fan

Segin-n-kan:

Moti bè Mali kòròn-yan-fan fè.
Somali bè Afiriki kòròn-yan-fan fè.
"Maryland" bè Ameriki kòròn-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

A. Moti bè Mali fan jumèn fè?	A. "Maryland" bè Ameriki fan jumèn fè?
B. Moti bè Mali kòròn-yan-fan fè.	B. "Maryland" bè Ameriki kòròn-yan-fan fè.
A. Somali bè min?	
B. Somali bè Afiriki kòròn-yan-fan fè.	

Segin-n-kan: X-yan-fan

Kayi bè Mali tile-bin-yan-fan fè.
Sènégali bè Afiriki tile-bin-yan-fan fè.
Kan in ye jago-kè-kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè.
"Oregon" bè Ameriki tile-bin-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

A. Kayi bè Mali f'an jùmèn?

B. Kayi bè Mali tilè-bin-yan-fan fè.

A. Sènègali bè Afiriki f'an jùmèn fè?

B. Sènègali bè Afiriki tile-bin-yan-fan fè.

A. Kan in bè fò min?

B. Kan in bè fò Afiriki tile-bin-yan-fan fè

A. "Oregon" bè min?

B. A bè Ameriki tile-bin-yan-fan fè.

Segin-n-kan: X-yan-fan

Tunbutu bè Mali saheli-yan-fan fè.

Alanseri bè Afiriki saheli-yan-fan fè.

Michigan bè Ameriki Saheli-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

A. Tunbutu bè min?

A. "Michigan" bè min?

B. Tunbutu bè Mali saheli-yan-fan fè.

B. "Michigan" bè Ameriki saheli-yan-fan fè.

A. Alanseri bè min?

B. Alanseri bè Afiriki saheli-yan-fan fè.

Segin-n-kan:

Sikaso bè Mali woro-dugu-yan-fan fè.

"Namibia" bè Afiriki woro-dugu-yan-fan fè.

"Texas" bè Ameriki woro-dugu-yan-fan fè.

Nyininkali: —

A. Sikaso bè min?

A. "Texas" bè min?

B. Sikaso bè Mali woro-dugu-yan-fan fè.

B. "Texas" bè Ameriki woro-dugu-yan-fan fè.

A. "Namibia" bè min?

B. "Namibia" bè Afiriki woro-dugu-yan-fan fè.

Segin-n-kan: k'a ta fo

Bamanan-kan bè fò k'a ta Kayi fo Moti.

N'ye mobili boli k'a ta Bamakò fo Segu.

K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dònòn bè fò yan.

Mògòw bè baara kè Ameriki k'a ta ntènèn fo juma.

Kalan tè kè yan k'a ta Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31.

Yèlèmali: k'a ta/ka bò

4 Intermediate Bambara

Nyè-jira: A. Bamanan-kan bè fò k'a ta Kayi fo Moti.
B. Bamanan-kan bè fò ka bò Kayi fo Moti.

Karamògò: N'ye mobili_boli k'a ta Bamakò fo Segu.
Kalanden: N'ye mobili_boli ka bò Bamakò fo Segu.
Karamogo: K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.
Kalanden: K'a bò bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.
Karamogo: K'a ta ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.
Kalanden: Ka bò ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.
Karamogo: K'a ta Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31 kalan tè kè yan.
Kalanden: Ka bò Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31, kalan tè kè yan.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A. N'ye mobili_boli k'a ta Bamakò fo Segu.
B. N'ye mobili_boli k'a daminè Bamakò fo Segu.

Karamògò: K'a ta ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.
Kalanden: K'a daminè ntènèn fo ka t'a bila juma, mògòw bè baara kè Ameriki.
Karamogo: K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.
Kalanden: K'a daminè bi fo ka t'a bila kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.

Kuma-sen-dila:

Nyè-jira: K'a daminè bi fo ka t'a bila sinin, an tè baara kè

K'a daminè fajiri fo ka t'a bila fitiri, an bè sun.
... sisan ... su-rò-fana dun-tuma, n'bèna kalan kè.
... kambiya ... otiwali, bamanan-kan bè mèn yen.
... kalan-daminè-don ... bi, a ma foyi sèbèn.
... fitiri ... fajiri, an ma sunògò.
... yan ... moti, sogo tè sòrò.
... Bamakò ... segu, ne dè ye mobili_boli.
... Uti tile fòlò ... tile 30, san bè na don o don.
... daraka-dun-tuma ... surò-fana-dun-tuma, a tè ji mín.
... wolo-don ... bolò-ko-don, mògò ye bila-kòrò ye.
... sisan ... san-yèlèma, nènè tè bò tugun.

Segin-n-kan: nin

Kitabu ye bamanan-kan kitabu ye. Kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.
Nin kitabu ye bamanan-kan kitabu ye. Nin kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

Yèlèmali: nin

Cè bè bamanan-kan fò. Kuma ka bon ne da ma.
Kan bè wele togo caman na. Muso bè bamanan-kan kalan.

Yèlèmali: nin

Karamògò: Nin ye mun kitabu ye?
Kalanden fòlò: Nin kitabu ye bamanan-kan kitabu ye.
Kalanden filanan: Kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.
Kalanden sabanan: Nin kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

An ka tèmèn a fè:

Cè in bè bamanan-kan mèn wa?
 N'i bè nin kan mèn, i bè caman faamuya a tòw la wa?
 Aw ka kan in bè wèlè cogo di?
 E miiri ye mùn ye nin kuma in na?
 Muso in tògò?

Segin-n-kan: kan

Kitabu in bè bamanan-kan kan.
 An ka baro tun bè foli kan.
 Kalan in bè kanw kan.
 Dòn-kili in bè kibarú kan.
 Maana in bè Sunjata kan.
 Nyògòn-ye in bè sènè kan.

Cogoya jira:

Karamògò: Kitabu bè bamanan-kan kan. (siniman, sènè-kè-cogo)
 Kalanden: Siniman bè sènè-kè-cogo kan.

Siniman bè sènè-kè-cogo kan.
 Kuma ni-sòngò. . . .
 Dòn-kili . . Kibarú. . . .
 Maana. . . . Sunjata
 Tòn-sigi . . ni-sòngò. . . .
 nyògòn-ye. . sènè
 kòrò-fò. . . bonya
 kalan. . . . kanw

Nyininkali: kan

- A. Kitabu in bè mùn kàn?
 B. Kitabu in bè bamanan-kan kan.
 A. Aw ka baro tun bè mùn kan?
 B. An ka baro tun bè foli kan.
 A. Kalan in bè mùn kan?
 B. Kalan in bè kanw de kan.

- A. Dòn-kili in bè mùn kan?
 B. Dòn-kili in bè Kibarú de kan.
 A. Maana in bè mùn kan?
 B. Maana in bè Sunjata kan.
 A. Nyògòn-ye bè mùn kan?
 B. Nyògòn-ye bè sènè kan.

Segin-n-kan: min

Min ka bòn a bèè ye.
 Min ka kunba a bèè ye.
 Min ka jan a bèè ye.
 Min ka nyi a bèè ye.
 Min bilennen bè a bèè ye.

Min finnen dòn.
 Min bè tabali kan.
 Min tun bè Sikaso.
 Min bè Kuluba sira kan.
 Min bè kòròn-yan-fan fè.
 Min bè tabali jukòrò.

Nyininkali: min

- A. I bè saga jumèn fè?
 B. Min ka bòn a bèè ye.
 A. I bè mangoro jumèn fè.
 B. Min ka kunba a bèè ye.
 A. I bè nburu jumèn fè.
 B. Min ka jan a bèè ye.

- A. A bè namasa jumèn fè?
 B. Min ka dògòn a bèè ye.
 A. I bè kulusi fè wa? Jumèn?
 B. Min ka nyi a bèè ye.
 A. A bè jiri-den jumèn fè.
 B. Min bilennen bè a bèè ye.

6 Intermediate Bambara

- A. A bè mobili jumèn fè?
- B. Min finnen don.
- A. Aw bè jumèn fè?
- B. Min bè tabali kan.
- A. I kan bè jumèn ma?
- B. Min tun bè Sikaso.

Nyininkali: min

- A. I bè jiri-den jumèn fè.
- B. Min bilennen don.
- A. Saga jumèn sogo ka ca?
- B. Min ka bon kòsèbè.
- A. A den jumèn nana?
- B. A den min ye karamògò ye.
- A. Jòn nana?
- B. Kumandan min tun bè Sikaso.

- A. Ntola bè tan ntola-tan-yòrò jumèn na?
- B. Min bè kuluba sira kan.
- A. Aw bè taa siniman jumèn na?
- B. Min bè kòròn-yan-fàn fè.
- A. Aw bè jumèn kò?
- B. Min bè tabali jukòrò.

- A. I bè mobili jumèn fè?
- B. Min finnen don.
- A. A ye nburu jumèn san?
- B. Min ka jan.
- A. Mògò jumèn bè nin kè.
- B. Mògò min ka nyi kòsèbè.
- A. Jòn nana kunun?
- B. Kumadan min tun bè Kita.

Yèlèmali: ka min don kuma-sen kòndò

- 1. Jiri-den bilennen don.
Jiri-den min bilennen don.
- 2. Saga ka bon kòsèbè.
Saga min ka bon kòsèbè.
- 3. Nburu ka jan.
Nburu min ka jan.
- 4. Namasa ka dògòn.
Namasa min ka dògòn.
- 5. Kitabu bè tabali kan.
Kitabu min bè tabali kan.

- 6. Ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la.
Ntola-tan-yòrò min bè kuluba sira la.
- 7. Den ye karamògò ye.
Den min ye karamògò ye.
- 8. Kumadan tun bè Sikaso.
Kumadan min tun bè Sikaso.
- 9. Mobili finnen don.
Mobili min finnen don.
- 10. Mògò ka nyi kòsèbè.
Mògò min ka nyi kòsèbè.

Kuma-don-nyogon-na: min

- 1. Muso-ka nyi. A bè o muso fè.
Muso min ka nyi, a b'o fè.

- 2. Mangoro ka kunba kòsèbè. A y'o mangoro san.
Mangoro min ka kunba kòsèbè, a y'o san.

Saga tòlòlen bè. A ye o saga san.
Mangoro ka bon. A y'o mangoro dun.
Nburu ka jan. A b'o nburu dun sògòma o sògòma.
Namasa ka dògòn. A t'o namasa fè.
Kulusi ka nyi. A b'o kulusi san.
Mobili finnen don. Fanta b'o mobili fè.
Kitabu bè tabali kan. A bè o kitabu ta.
Kumandan tun bè Sikaso. N kan b'o kumandan ma.
Ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la. Ntola bè tan o ntola-tan-yòrò la.
Siniman bè kati sira la. An bè taa o siniman na.
Jiri-den bilennen don. A b'o jiri-den fè.
Kèsu bè tabali jukòrò. U b'o kèsu kòndò.

Mògò min ka bon a bée ye.

Muso

Saga

Cè

. jan.

. dōgòn.

. misèn.

. kisè

. kunba.

Jiriden min ka bon a bée ye

. di

. nyi.

. bilenna.

. mōna

. kōgōra

mangoro

namasa.

Baro-misèn: min

1. A. I bè mangoro jumèn fè?
B. Min bilenna kòsèbè. E dun?
A. Min mā bilèn kòsèbè.

5. A. E ta ye mobili jumèn ye?
B. Min finnen don. E dun?
A. Min bilennèn don.

2. A. I bè taa ntolan-tan-yòrò jumèn na?
B. Min bè kuluba sira la. E dun?
A. Min bè kati sira la.

6. A. I bè jumèn fè?
B. Min bè tabali jukòrò. E dun?
A. Min bè tabali kan.

3. A. I bè saga jumèn fè?
B. Min ka kùmba. E dun?
A. Saga min ka kùmba, ne fana b'o de fè!

7. A. I bè nburu jumèn fè?
B. Min ka kunba. E dun?
A. Min ka jan.

4. A. I kan bè kumandan jumèn ma?
B. Min bè Sikaso. E kan bè jumèn ma?
A. Kumadan min bè Moti, ne kan b'o de ma.

Baro-misèn: min

1. A. Mangoro min bilennèn bè, i b'o fè wa?
B. Min bilennèn bè, n' t'o fè. Min geren don, n' b'o de fè.
2. A. Saga min ka misèn, i b'o san wa?
B. Min ka misèn, n' t'o san. Min ka kùmba, n' b'o de san.
3. A. I bè mobili finman fè wa?
B. Mobili min finnen bè, o man di ne ye. Min jèlen bè, o de ka di ne ye.
4. A. I bè sara in fè wa?
B. Min b'i holo, n' t'o san. Min b'i sen kòrò, n' b'o de san.
5. A. Sogo min bè tulòlen, i b'o dun wa?
B. Min tulòlen bè, n' b'o dun. Min tòlòlen tè, n' t'o de dun.
6. A. Muso min ka misèn, i b'a furu wa?
B. Muso min ka misèn, n' b'o furu. Min ka kùmba, n' t'o de furu.

8 Intermediate Bambara
Baro

- Dunankè: Cè-kòrò-ba_ni ce.
 Bala: Nba, i ni ce. Hèrè bè?
 Dunankè: N'bè Ala tanu bi kòsèbè. E dun?
 Bala: Toòrò si tē. I tōgò?
 Dunankè: N'tōgò ko Bòbu. N'bè bò Ameriki.
 Bala: Bòbu, e b'an ka kan in mèn dè!
 Dunankè: N'b'a mèn dōoni dōrōn.
 Bala: Bobu, ne y'i ye i bè kumala Seku fè.
 I bè bamanan-kan wòrò i ko tiga.
 I b'a fò ka tēmèn anw yèrè kan.
 Dunankè: Jiri-kurun_mèn o mèn ji_la cè-kòròba, a tè kè bama ye.
 Ne b'aw kò.
 Bala: O ye tīnyè ye n' denkè. N'ka jiri-kurun in bè mōgò lasiran.
 Den-misèn hakimima y'i ye. N'i tora nin sira kan, i bè ko caman dōn
 an ka jamana in kōnò yan.
 Ala k'i dēmè.

Notes

1. Demonstrative positions

The demonstrative nin can occur both before and after the noun it modifies:

nin kitabu	this book
kitabu nin	this book

It can occur in both places at the same time with a strong emphatic interpretation:

nin kitabu nin	this book here
----------------	----------------

The demonstrative can also occur in both positions when a possessive modifier is present:

an ka nin kitabu	this book of ours
an ka kitabu nin	this book of ours

When the demonstrative precedes the noun, the definite article will always be present. When following the noun, the demonstrative replaces the definite article.

When following the noun, nin can always have the reduced form:

kitabu in	nin kitabu in
-----------	---------------

2. fan

Fan is the Bambara word for "direction" or "side". It combines with the four cardinal direction words to produce expressions equivalent to: "the northern part of X, the eastern part of X, etc." e.g.:

Mali tile-bin-yan-fan	the eastern part of Mali
Ameriki saheli-yan-fan	the east of Mali
	the north of America
	the northern part of America

Although a term like saheli refers literally to the sahel, it denotes also the northern direction. Similarly woro-dugu refers literally to kola-country, that is, the Ivory Coast, but it denotes also the southerly direction. In combination with yan-fan, these are always understood as directional terms so that even in Paris, Faransi saheli-yan-fan would refer to the north of France.

3. Relative clauses: "min" in subject position

Bambara has only one relative pronoun min which corresponds to "who, which, that, whose" in English.

We can think about relative clauses as sentences which are placed inside other sentences to modify nouns or in some cases to serve as nouns. Sentences 1) and 2) can be combined to make 3).

1. The woman bought the cloth.
2. The woman left.
3. The woman who left bought the cloth.

We can say that 2) has been inserted in 1) to make 3). We will call sentences like 1), main sentences. Sentences like 2), we will call subordinate sentences.

In Bambara, we never find sentences like 3), where the subordinate sentence is inserted right in the middle of the main sentence. It is almost always the case that the relative clause will occur either before or after the main sentence. For example, instead of 3) one would find a sentence equivalent to 4).

- 4) The woman who left, she bought the cloth.

In Bambara, 4) would appear as follows:

muso_min taara, o ye fini_san.

There are a number of things to note here:

- a. The relative clause marker min follows the noun in the subordinate sentence.
- b. The noun preceding min is always definite.
- c. In the main sentence, the demonstrative pronoun o is used to refer back to the noun followed by the relative clause marker min.

As in English, conversations are usually carried on with elliptical sentence fragments. For example, when someone asks you:

"Who bought the cloth?"

you will most likely respond with a fragment as follows:

"The woman who left"

rather than repeating information given in the question like:

"The woman who left bought the cloth."

Thus, the normal question and answer sequence in Bambara would be like the

10 Intermediate Bambara

following:

- A. Jòn_ye fini_san?
- B. Muso_min taara.

4. The expression X kan bè Y ma captures the meaning of X is talking about Y, in the sense that Y is the topic of X's conversation.

n' kan bè Modibo ma.	I'm talking about Modibo.
Hawa kan bè wari dònòn ma.	Hawa's talk is only about money.

5. The expression X bè Y kan (literally X is on Y) translates sometimes as X is about Y, e.g.

A. dònkili in bè mun kan?	What's this song about?
B. a bè fa-so-baara_de kan.	It's about work for our country.

This expression can also be used to capture the meanings "What are you doing?, What are you up to?"

A. I bè mun kan?	What are you up to?
B. N' bè nakò-baara de kan.	I'm gardening. (on garden-work)

In this sense, it is equivalent to X bè Y la, e.g.:

- A. I bè mun na?
- B. N' bè nakò-baara_de la.

6. In the instructions to the lessons, we are using the expressions: "X bila Y nò_la," literally "put X in the track of Y." Nò is a word which means roughly "trace, track, scent, trail," it can however mean "place, position or slot" as it does here. A looser translation would be "put X in the place of Y" or even "replace Y with X."

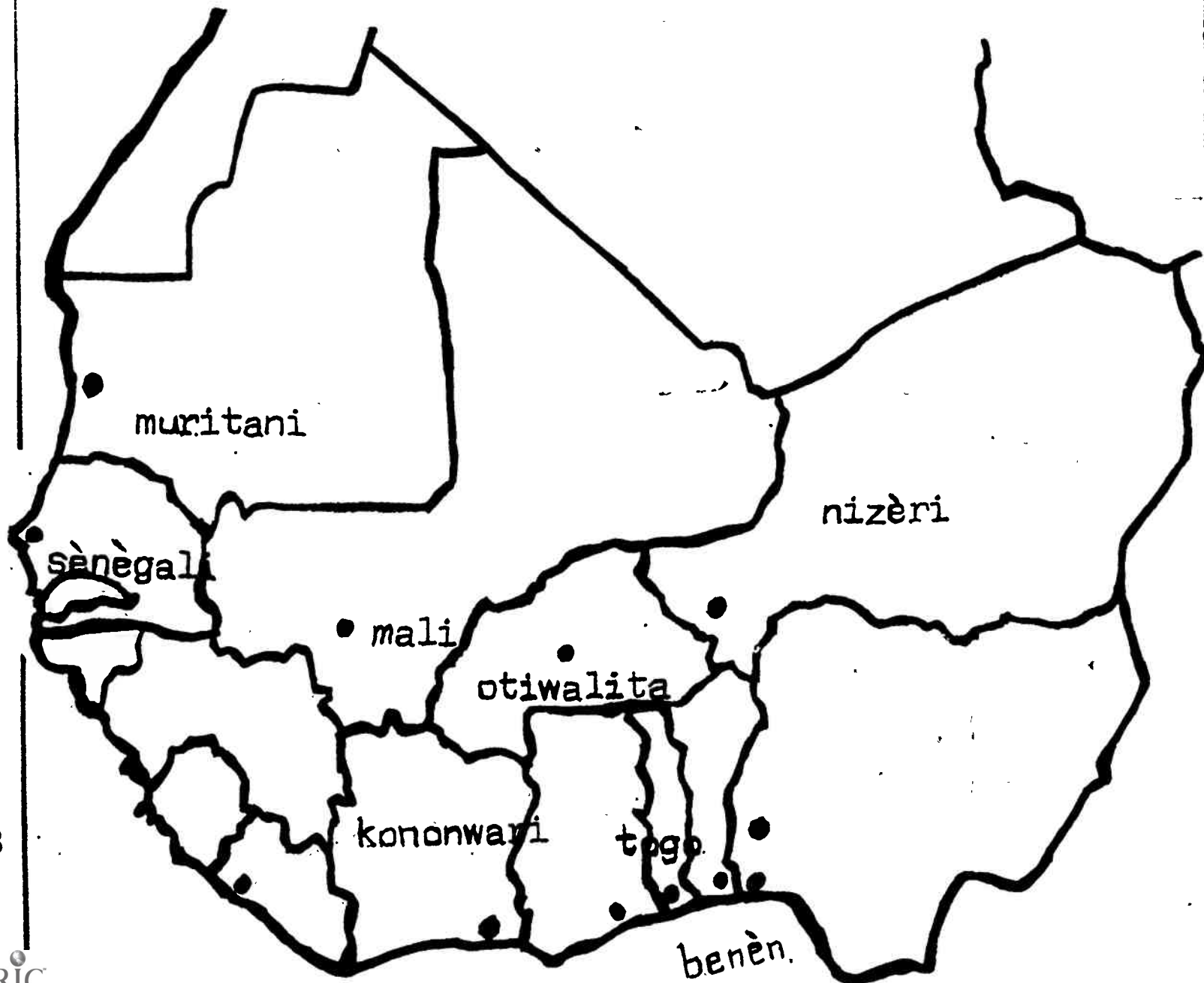
Vocabulary

Alanseri	Algeria
baro	conversation, chat
fajiri	dawn
fitiri	dusk
geren	green, fresh, unripe
jago	trade, commerce
jago-kè-kan	trade language
jènşèn var: jènşèn	spread, spread out, distribute
Kati	city in Mali
kisè	seed, grain, nucleus
marafa-kisè	bullet
kògò	ripen, age, mature
kòrò	underneath, meaning
kòrò fò	(meaning-say) explanation, speak of meaning
kòrò-fò	conversation

kòròn	east
X kòròn-yan-fan	to east of X
Kuluba.	hill on outskirts of Bamako, Mali, location of government offices
maana	epic, history, detailed literary explanation
ni.	soul, spirit
ni-sòngò	(soul-price) tax, head-tax
nkàlon	lie
var: ngalon, wuya (wasulu), kalon	
ntola	ball
var: tola	
ntola-tan	(kick-ball) soccer, football
ntola-tan-yòrò.	soccer field
nyògòn.	together, each other
nyògòn-ye	(see each other) meeting
saheli.	Sahel region, north
X saheli-yan-fan.	the north of X
tan	kick
tile-bin.	west, sunset
X tile-bin-yan-fan	the west of X
tinyè	truth, correct
var: tiyèn, tonya, tunya, cèn	
tò	remainder, rest, leftover
Mali fan tò bèe	all ¹ the remaining areas of Mali
a tò fila	the two remaining (of it)
a tò man ca	the rest is not much
tòlò.	fatten
var: tlò, klò, tulò	
tòn	group, association
tòn-sigi.	(group-sit) conference
Uti	August
woro.	kola
woro-dugu	kola-country, Ivory Coast, the South
X woro-dugu-yan-fan	the south of X
yèlèma	change, transform

afiriki tilebiyanfan jamanaw

12 Intermediate Bambara

KALAN 2

mògòya

Nsiirin: jò-fèn bée ye da-fèn ye

min with subject noun
X bò Y fè / X ni Y bòlen bè
taa X kò
hali
hali ni
ni X tè / -ntan / -ntanya
foyi tè X bò
nyè dō ma / cogo dō la
X tè foyi ke Y kò

14 Intermediate Bambara

Mògòya

Foyi tè mògòya bò, mògò de ye fèn bèe ye. Mògò, i bè na mògòw de bolo, i bè taa mògòw bolo. Ni mògòw tè, i tè se ka foyi k'i yèrè ye. Ni wari t'i fè, n'i ni mògòw bè nyògòn fè, i ye baana ye. Ni sanu t'i fè, n'i ni mògòw bè nyògòn fè, i ye baana ye. I mako mana kè fèn o fèn ye dinyè na, i man kan k'a bila mògòw nya. Wari bè ban, sanu bè ban nka ni mògò b'i jigiya la, la, i bè fèn min fè, i b'o sòrò. Mògòya tè taa nyògòn-bonya kò. N'i tèmèna mògòkòròbaw la, n'i m'u fò, u b'a fò k'i tè mògò bonya, k'i tè hali foli kè. Muso ka kan k'a cè bonya, cè ka kan k'a muso bonya. Denmisènw ka kan k'u masaw bonya. U b'a fò ko n'i m'i masaw bonya, i tè kè foyi ye dinyè na fugari kò, i bè to fadenw bèe kò.

Nyininkali:

1. Fèn bè mògòya bò wa?
2. Mògò, i bè na mògòw de bolo, o kòrò?
3. Mògò, i bè taa mògòw de bolo, o kòrò?
4. Ni mògòw tè, i bè se ka fèn kè wa?
5. Baana ye mun ye?
6. Ni wari t'i fè, sanu t'i fè, mògò b'i fè, i ye baana ye wa?
7. Mun na, a bè fò ko mògòtigi ye baana ye?
8. Mògò ka kan k'i mako bila mògòw nyè wa?
9. Jòn bè wari nyini k'a sòrò?
10. Jòn bè sanu nyini k'a sòrò?
11. O tuma, mògò ka fisa sanu ni wari ye wa?
12. Mògòya tè taa mun kò?
13. A bè fò ko mògò bè mògòw bonya cogo di?
14. U b'a fò ko n'i m'i masaw bonya, ko mun bè k'i la?
15. Mun na i bè to fadenw bèe kò, n'i t'i masaw bonya?

Segin-n-kan:

1. <u>Muso</u> <u>bè</u> <u>se</u> <u>tobili</u> <u>la</u> .
<u>Muso</u> <u>min</u> <u>bè</u> <u>se</u> <u>tobili</u> <u>la</u> .	6. <u>Cè</u> <u>tè</u> <u>misi</u> - <u>sogo</u> <u>dun</u> .
<u>Cè</u> <u>min</u> <u>tè</u> <u>misi</u> - <u>sogo</u> <u>dun</u> .
2. <u>Cè</u> <u>bè</u> <u>angilèkan</u> <u>fò</u> .
<u>Cè</u> <u>min</u> <u>bè</u> <u>angilèkan</u> <u>fò</u> .	7. <u>I</u> <u>bènkè</u> <u>b'i</u> <u>fè</u> <u>ka</u> <u>tèmèn</u> <u>tòw</u> <u>kan</u> .
<u>I</u> <u>bènkè</u> <u>min</u> <u>b'i</u> <u>fè</u> <u>ka</u> <u>tèmèn</u> <u>tòw</u> <u>kan</u> .
3. <u>Kini</u> <u>bè</u> <u>nin</u> <u>tasa</u> <u>kònò</u> .
<u>Kini</u> <u>min</u> <u>bè</u> <u>nin</u> <u>tasa</u> <u>kònò</u> .	8. <u>Fanta</u> <u>bè</u> <u>namasa</u> <u>feere</u> <u>i</u> <u>ma</u> <u>don</u> <u>o</u> <u>don</u> .
<u>Fanta</u> <u>min</u> <u>bè</u> <u>namasa</u> <u>feere</u> <u>i</u> <u>ma</u>
<u>don</u> <u>o</u> <u>don</u> .
4. <u>Mògò</u> <u>bè</u> <u>foli</u> <u>kè</u> .
<u>Mògò</u> <u>min</u> <u>bè</u> <u>foli</u> <u>kè</u> .	9. <u>Den</u> <u>b'a</u> <u>masaw</u> <u>bonya</u> ?
<u>Den</u> <u>min</u> <u>b'a</u> <u>masaw</u> <u>bonya</u> ?
5. <u>Mògò</u> <u>tè</u> <u>a</u> <u>kuncè</u> <u>bonya</u> <u>mògòw</u> <u>ma</u> .
<u>Mògò</u> <u>min</u> <u>tè</u> <u>a</u> <u>kuncè</u> <u>bonya</u> <u>mògòw</u> <u>ma</u> .	

Nyininkali:

1. <u>I</u> <u>bè</u> <u>muso</u> <u>jumèn</u> <u>fè</u> ?	6. <u>Cè</u> <u>jumèn</u> <u>fòra</u> <u>n'</u> <u>kò</u> ?
2. <u>I</u> <u>kan</u> <u>bè</u> <u>cè</u> <u>jumèn</u> <u>ma</u> ?	7. <u>N'bènkè</u> <u>jumèn</u> <u>nana</u> ?
3. <u>I</u> <u>bè</u> <u>kini</u> <u>jumèn</u> <u>fè</u> ?	8. <u>Fanta</u> <u>jumèn</u> <u>fòra</u> <u>n'</u> <u>kò</u> ?
4. <u>Mògò</u> <u>jumèn</u> <u>ye</u> <u>mògò</u> <u>sèbè</u> <u>ye</u> ?	9. <u>Mògò</u> <u>jumèn</u> <u>bè</u> <u>barika</u> <u>sòrò</u> ?
5. <u>Mògò</u> <u>jumèn</u> <u>bè</u> <u>mògòw</u> <u>bonya</u> ?	

Nyininkali: min

1. I bè <u>muso jumèn fè?</u>
<u>Muso min</u> bè se <u>tobili ni koli la.</u>	6. Cè <u>jumèn fòra n' kò?</u>
Cè <u>min</u> tè <u>misi-sogo dun.</u>
2. I <u>kan bè cè jumèn ma?</u>
Cè <u>min</u> bè <u>angilèkan fò.</u>	7. N' <u>bènkè jumèn nana?</u>
<u>Min b'i fè ka tèmèn tòw kan.</u>
3. I bè <u>kini jumèn fè?</u>
<u>Kini min</u> bè <u>nin tasa kònò.</u>	8. <u>Fanta jumèn fòra n' kò.</u>
<u>Fanta min</u> bè <u>namasa feer'i ma tuma bèe.</u>
4. <u>Mògò jumèn ye mògò sèbè ye?</u>
<u>Mògò min</u> bè <u>foli kè.</u>	9. <u>Mògò jumèn bè barika sòrò?</u>
<u>Mògò min</u> b'a <u>masaw bonya.</u>
5. <u>Mògò jumèn bè mògòw bonya?</u>
<u>Mògò min</u> tè <u>a kuncè bonya tòw ma.</u>	

Segin-n-kan: min

- Muso bè se tobili la. O muso nana.
Muso min bè se tobili la, o nana.
- Mògò bè foli kè. O mògò ye mògò sèbè ye.
Mògò min bè foli kè, o ye mògò sèbè ye.
- Cè nana. O cè bè angilèkan fò.
Cè min nana, o bè angilèkan fò.
- Mògò t'a kuncè bonya mògòw ma. O mògò ye mògò sèbè ye.
Mògò min t'a kuncè bonya mògòw ma, o ye mògò sèbè ye.
- Kini bè nin tasa kònò. N' b'o kini fè.
Kini min bè nin tasa kònò, n' b'o fè.
- Cè tè misi-sogo dun. O cè fòr'i kò.
Cè min tè misi-sogo dun, o fòr'i kò.
- Fanta bè namasa feere. O Fanta nana.
Fanta min bè namasa feere, o nana.
- Den b'a masaw bonya. O den bè barika sòrò.
Den min b'a masaw bonya, o bè barika sòrò.
- Kitabu bè bamanan-kan. O kitabu tè feere sugu la.
Kitabu min bè bamanan-kan kan, o tè feere sugu la.

Yèlèkali: minNyè-jira: A. Muso min bè tobili ni koli kè.B. Muso jumèn nana?Jòn nana?I bè muso jumèn fè?

<u>Baara min</u> man <u>gèlèn kosèbè.</u>	<u>Mògò min</u> tè <u>tèmèn mògòw la ka taa kungo kònò.</u>
<u>So min</u> man <u>jan sugu la kosèbè.</u>	<u>Mori min</u> bè <u>mògòw laseli.</u>
<u>Cè min</u> tè <u>boli a cè nyògòn nya.</u>	<u>Ko min</u> tè <u>sèbè-ko ye.</u>
<u>Mògò min</u> bè <u>seli ka sun.</u>	<u>Baara min</u> tè <u>kè su fè.</u>
<u>Saga min</u> tè <u>tuli kè.</u>	<u>Bato min</u> bè <u>boli jaliba kan.</u>
<u>Cikèla min</u> bè <u>foro kènèba sènè.</u>	<u>Mògò min</u> tè <u>yilanyilan.</u>
<u>Den min</u> b'a <u>masaw bonya.</u>	

16 Intermediate Bambara

Jaabili: min

Nyè-jira: Jòn ye nin bila yan?
Musò min b'i ka finiw ko.
Ce min bè so-jò ke.

Jòn nana kunum?
Siniman jumèn ka d'i ye?
Don jumèn bè bèn i ma?
Kulusi jumèn bè bèn yaya ma?
So jumèn ye danni kè.
Mògò jumèn bè a somògòw bonya?
Musò jumèn b'a cè bonya?
Den jumèn bè barika sòrò?
Mògò jumèn fòra n' kò.
I bè teri jumèn fè.
Jòn ye nin so in jò?
Musò jumèn ka furu bè mèn?

Jòn y'i gosi?
Kini jumèn ka d'i ye?
Mògò jumèn ye baana ye?
Jòn b'aw kalan bamanankan na?
I ka biro ye jumèn ye?
Jòn ko k'i ka nin kè?
I bè taa sira jumèn fè?
Jòn ye nin fò i ye?
So jumèn ka d'i ye?
Mògò jumèn ye mògò sèbè ye?
I bè dòn kè mògò jumèn fè?

Baro-misèn:

1. A: I bè musò jumèn fè?
B: Min bè se tobili la. E dun?
A: Musò min bè se dòn na, ne b'o de fè.
2. A: I bè kini jumèn fè?
B: Kini min ma ja kosèbè. E dun?
A: Kini min jara kòskòs, ne b'o de fè.
3. A: E bè mògò jumèn wele mògò sèbè?
B: Min bè mògòw fò. E dun?
A: Mògò min t'a kuncè bonya mògòw ma, o de ye ne ka mògò sèbè ye.
4. A: E bè sogo jumèn fè?
B: Min ma tòlò kòsèbè. E dun?
A: Sogo min tòlòlen bè, o de ka di ne ye.
5. A: Baara jumèn ka d'i ye.
B: Min bè kè su fè. E dun?
C: Baara min bè kè tile fè, o de ka di ne ye.
6. A: I ka biro ye jumèn ye?
B: Min bè numan fè. E dun?
A: Biro min bè kinin fè, o de ye ne ta ye.
7. A: Waati jumèn sunògò ka d'i ye?
B: Min man gonin kojugu, a man suman kojugu. E dun?
A: Waati min sumalen bè, o de sunogo ka di ne ye.
8. A: — Ay bè taa sira jumèn fè?
B: Min tè tèmèn nanyan kòndò. Ay dun?
A: Anw bè taa nanyan-kòndò-sira de fè.

Baro-misèn:

1. A: Jòn_ye nin bila yan.
B: Muso dò.
A: Muso jumèn?
B: Min b'a fò k'i tènèn-muso y'a ye.
2. A: Den bèe tè kè nyèmògò_ye.
B: Mun na?
A: Barika de bè nyèmògòya di mògò_ma.
B: Den jumèn bè barika sòrò.
A: Min b'a fa bonya.
3. A: Jòn_ye nin d'i ma?
B: I bèn_kè.
A: N' bèn_kè jumèn?
B: Min b'i fè ka tèmèn tòw bèe kan.
4. A: I terikè_nana yan.
B: Jumèn?
A: Min tè misi-sogo dun.
5. A: Adama nan'i kò.
B: Adama jumèn?
A: Min t'a kun kòròta ka mògò_mafilè.
6. A: Mògò jumèn ye nin d'i ma?
B: I terikè.
A: N'terikè jumèn?
B: Min tun bè yan kunun.
7. A: An bè taa su in na.
B: Waati jumèn?
A: Min bè bèn i ma?

Segin-n-kan: hali

Hali fofana fana y'a fò kò tinyè don.
Hali naloma bè nin don.
Hali ne min mán kènè; ne tun bè yen.
Solo bè hali lè-sogo dun.
Donsokè bè se ka hali ta-ji min.
A ma hali dugutigi fo.

I tè nin kè hal'i ka wulu la.
A bè se hali so-boli la.
A bè siran hali ntumuni nyè.

Baro-misèn:

Nyè-jira: A. Mògò caman ko tinyè don.
B. Ohòn kè, hali fofana y'a fò ko tinyè don.

I ka kan k'i fa bonya.
Ne ma taa kati.
U y'a fò ko solo tè seli.
N y'a mèn ko donsoy bè dòlò caman min.

Dunan in tè mògòya don kosèbè.
Baba ye den gosi kojugu.
Tubabu in bè kè fulakè ye.
Ali tè su fè dè!

Segin-n-kan: hali

Hali san-ji ma na.
Hali a ka fali sara.
Hali bògò yèlèmana ka kè sanu ye.

Hali a ka vari sumayara yen.
Hali jiri ma den sòrò.

18 Intermediate Bambara

Jaabili:

Nyè-jira: A. E' sènè-ko kèra baara ye.

B. Hali san-ji ma na.

Seyidu tòoròla kòjugu.

An ka baara bée nyèna bi.

Baba tè Ndakaru fè dè.

Foyi tè nyè nyinan.

Segin-n-kan: hali ni

Hali n'i ye kògò-bòrè kè nin na, a tè diya.

Hali n'i ma fèn kè, polosiw b'i lajò.

Hali n'i y'a sòngò nyògòn fila d'a ma, a t'a-feer'i ma.

Hali ni Baba ye bārigon min, a tè fa.

Hali n'i kèra wari-tigiba ye, i mako bè jò mògòw la.

Hali ni tile bōra, n' bè to so.

Baro: (Jaabili kè ni sanfè-kumasenw ye.)

Nyè-jira: A. I ka kan ka kògò kè na la.

B. Hali n'i ye kògò-bòrè kè nin na, a tè diya.

Yen polisiw ka jugun wa?

Seku ka kōra bè san wa?

Dōw ko ko Baba bè dōlō caman min.

Ali y'a fo k'a mako tè foyi la.

I bè taa foro la sinin wa?

Nin nyininkaliw jaabi cogo min ka d'i ye.

Mun na i tè taa siniman na?

N' y'a mèn k'i tè ntori dun.

Fanta y'a fò k'i tè taa Ndakara.

Mun na i tè Mamadu bonya?

Tubabu in b'a fè ka dōlōki in san wa?

Segin-n-kan: nyè dō ma

Kòngò tun b'a la nyè dō ma, a ye hali ntori dun.

Min-nògò tun b'a la nyè dō ma, a ye hali kògò-ji min.

Sègèn tun bè n na nyè dō ma, n tun tè se ka hali namasa san.

Nafolo tun b'a fè nyè dō ma, a tun ye hali a denw lataa Maka.

Nin nyininkaliw jaabi:

Nyè-jira: A. Sègèn b'i la wa?

B. Sègèn bè n'na nyè dō ma, n'tè se ka hali tulu san.

Kòngò b'i la wa?

Min-nògò b'i la wa?

Sègèn tun b'a la wa?

Bana bè Fanta la wa?

Baro-misèn:

1. A: Cè, nin ye ko juguba ye dè?
B: Ne tun t'a dòn k'a ka jugun o cogo la.
A: Hal'i ka wulu, i tè nin k'a la.
2. A: N'tè se ka sòn nin ma.
B: Cè o, sabali. Hali Ala bè deli, a bè sòn.
Sòn mògòw ka kuma ma.
3. A: Mun na i diminen dòn n' kòrò.
B: N'diminen dòn i kòrò k'a d'a kan i tè mògò sèbè ye.
I tè hali foli kè.
4. A: N' y'a mèn ko mògò bè si yiri sanfè Mali la?
B: Nin dabila sa!
Hali naloma b'a dòn ko nin tè tinyè ye.
5. A: A ye wuli! A ye wuli!
B: Cè, i fana ka maloya sa.
Hali dugu ma jè fòlò, i bè mògòw da la mankan na.

Bila-nò-la:

- A. Foyi tè mògòya bò.
 badenya
 balimala. . . .
 teriya
 kènèya
 denmisènya. . . .
 mobili kura
 mògò-bonya. . . .
 sabali

B. Nyininkali:

1. <u>Mògòya</u> ka <u>gèlèn</u> wa?
Foyi tè <u>mògòya</u> bò.	4. <u>Mobili</u> <u>kura</u> ka <u>nyi</u> wa?
Foyi tè <u>mobili</u> <u>kura</u> bò?
2. <u>Badenya</u> ka di wa?
Foyi tè <u>badenya</u> bò.	5. <u>Sabali</u> ka <u>nyi</u> wa?
Foyi tè <u>sabali</u> bò.
3. <u>Teriya</u> ka <u>gèlèn</u> wa?
Foyi tè <u>teriya</u> bò?	6. <u>Kènèya</u> ka di wa?
Foyi tè <u>kènèya</u> bò?

C. Baro-misèn

A: Fanta bè <u>kini</u> - <u>dun</u> na.	A: Musa bè <u>terikè</u> kè bara.
B: Fanta bè <u>kini</u> <u>fè</u> wa?	B: I b'i <u>terikè</u> <u>fè</u> wa?
A: Fanta <u>hakili</u> la, foyi tè <u>kini</u> bò.	A: Ne <u>hakili</u> la, foyi tè <u>teriya</u> bò.
A: Adama ni Fanta bè <u>nyògòn</u> fè.	A: Fatu bè <u>sabali</u> .
B: I bè Adama <u>fè</u> wa?	B: Fatu bè <u>sabali</u> <u>fè</u> wa?
A: <u>Ale</u> <u>hakili</u> la, cè si tè Adama bò.	A: Fatu <u>hakili</u> la, foyi tè <u>sabali</u> bò.

20 Intermediate Bambara

C. Baro-misèn (Cont.)

A: Ali bè mobili kura sanna.

A: Ami bè kènèya_nyini tuma bée.

B: ~~Mobili-kura-ka-nyi-wa?~~

B: ~~Ami-bè-kènèya-fè-wa?~~

A: Ali hakili la, foyi tè mobili kura_bò.

A: Ami hakili la, foyi tè kènèya_bò.

A: Bala bè taa bò a badenw ye.

B: Bala b'a badenw fè wa?

A: Bala hakili la, foyi tè badenya_bò.

Segin-n-kan: bò . . . fè

1. X bōlen bè Y fè.

Denmuso_bōlen bè fa fè.

Denkè_bōlen bè ba fè.

Fanta bōlen bè Umu fè.

Bakari bōlen bè Ngolo fè.

A ka so_bōlen bè a bènke_ka so_fè.

Fò-cogo-wèrè:

2. Nyè-jira: X bōlen bè Y fè.

X bōlen Y fè.

X ni Y bōlen bè.

X ni Y bè bōlen.

a. Denmuso_bè bōlen a fa fè.

Denmuso_bōlen bè a fa fè.

Denmuso_ni a fa bè bōlen.

Denmuso_ni a fa bōlen bè.

d. Bakari bè bōlen Ngolo fè.

Bakari bōlen bè Ngolo fè.

Bakari ni Ngolo bè bōlen.

Bakari ni Ngolo bōlen-bè.

b. Denkè_bè bōlen a ba fè.

Denkè_bōlen bè a ba fè.

Denkè_ni a ba bè bōlen.

Denkè_ni a ba bōlen bè.

e. A ka so_bè bōlen a bènke_ka so_fè.

A ka so bōlen bè a bènke_ka so_fè.

A ka so_n'a bènke_ka so_bè bōlen.

A ka so_n'a benke_ka so_bōlen bè.

c. Fanta bè bōlen Umu fè.

Fanta bōlen bè Umu fè.

Fanta ni Umu bè bōlen.

Fanta ni Umu bōlen bè.

Segin-n-kan: bò

Kafe_min bè poti_kònò, o bè n' bò.

Esansi_min bè mobili_kònò, o tè n' bò.

Dòròmè duuru bè n' ka woro-sòngò_bò.

Nònò_filen kelen tè suraka_bò tile_kònò.

Sigareti_pake fila tè Amadu_bò tile_kònò.

Malo_bòrè kelen bè Bala ka denbaya_bò kalo_kònò.

Dòròmè 20 bè n' bò su in na.

Dòròmè 100 sogo_tè suròfana_bò.

Nyininkali:

Nyè-jira: A: Kafe_min bè poti_kònò, o b'i bò wa?
 B: Ayi, o tè n' bò.

Esansi_min bè mobili kònò, o b'i bò wa?
 Dòròmè 40 b'i ka woro-sòngò_bò wa?
 Malo-bòrè kelen bè Bala ka denbaya_bò kalo_kònò wa?
 Dòròmè kēmè sogo bè suròfana_bò wa?
 Sigarèti pake kelen bè Amadu bò wa?
 Dòròmè binaani b'i bò su in na wa?

Baro-misèn:

Nyè-jira: A: Amadu ko ko sigarèti pakè fila b'a bò tile_kònò.
 B: Hali pakè naani t'a bò.

Fanta ko ko taafe kelen t'a bò. Dòròmè tan tè n' bò su in na.
 Ali ko ko malo-bòrè kelen t'a bò kalo_kònò. Kafe fila tè n' bò tile_kònò.
 Dòròmè-mugan-sogo tè Baba ka suròfana_bò.

Baro:

Nyè-jira: A: Amadu ye sigarèti-minnaba_ye.
 B: Hali pake 5 t'a bò.

Adama ye wari-dunnaba_ye. Hali dòròmè 400 t'a bò su kònò.
 Ngolo ye dòlò-minnaba_ye. Hali buteli 10 t'a bò su kònò.
 Suraka ye nònò-minnaba_ye.
 Ba ye kini-dunnaba_ye.
 E ye kafe-minnaba_ye.
 Kante ye dute-minnaba_ye.

Segin-n-kan: tè taa . . . kò

Mògòya_tè taa nyògòn-bonya_kò.	Baara nyuman tè taa sèbè_kò.
Nyèmògòya_tè taa sabali_kò.	Silamèya tè taa seli ni sun_kò.
Teriya_tè taa nyògòn-faamuya_kò.	Mobili_tè taa taji_kò.
Bonya_tè taa foli_kò.	Tasuma_tè taa sisi_kò.
Denmisènya_tè taa tulon_kò.	

Nyininkali:

Nyè-jira: A: Nyèmògò ka gèlèn wa?
 B: A ka gèlèn bawo a tè taa sabali_kò.
 A: Nyèmògòya ka gèlèn wa?
 B: A man gèlèn nka a tè taa sabali_kò.

22 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: ni . . . tè

Ni mògòw tè, faama tè se ka foyi k'a yèrè ye. Ni kògò tè, na tè se ka dun.
Ni wari tè, mògò tè se ka foyi san. Ni sukaro tè, kafe tè se ka min.
Ni bolifèn tè, mògò tè se ka taa yòrò si.

Nyininkali:

A: Ni sukaro tè, kafe bè min wa? A: Ni nòndò tè, dègè bè se ka min wa?
B: Kafe sukarontan tè se ka min. B: Dègè nòndontan tè se ka min.

A: Ni kògò tè, na bè se ka dun wa? A: Ni kisè tè, kaba bè se ka nyimi wa?
B: Na kògòntan tè se ka dun. B: Kaba kisèntan tè se ka nyimi.

A: Ni na tè, malo bè se ka dun wa? A: Ni sènè tè, jamana bè bò nògò la wa?
B: Malo nantan tè se ka dun. B: Jamana sènè-kèbali tè bò nògò la.

A: Ni min tè, cè bè mònè bò wa?
B: Cè min-bali tè mònè bò.

Segin-n-kan: foyi . . . kò

Sidiki tè foyi ye dòlòminna kò. A ma foyi san kitabu kelen kò.
A tè foyi mèn bamananankan kò. A ma foyi dun sisè woro kelen kò.
A ma foyi sunyè sabara sen kelen kò. I tè fèn-wèrè ye hadamaden kò.

Nyininkali:

A: Sidiki ye mun ye?
B: Sidiki tè foyi ye dòlò-minna kò.

A: Jatò den bè nyè wa?
B: Jatò den tè kè foyi ye jatò kò.

A: N'i m'i masaw bonya, i bè kè mun ye?
B: N'i m'i masaw bonya, i tè kè foyi ye fugari kò.

A: N'i ma kògò kè na la, a bè kè mun ye?
B: N'i ma kògò kè na la, na tè kè foyi ye ji gansan kò.

A: N'i m'i masaw bonya, i bè kè-fèn ye wa?
B: Mògò tè kè foyi ye i masaw kò.

A: Muso bè kè mun ye?
B: Muso tè kè foyi ye a ba kò.

A: Denkè bè kè mun ye?
B: Denkè tè kè foyi ye a fa kò.

A: Mògò nyuman den bè tinyè wa?
B: Mògò nyuman den tè se ka kè foyi wèrè ye mògò nyuman kò.

A: Wulu den bè kè jakuma ye wa?
B: Wulu den tè kè foyi ye wulu kò.

Segin-n-kan:

Ni mōgòw tè, i tè se ka kè foyi ye.
 Ni baara-yòrò tè, an tè nyògòn ye yòrò si.
 Ni jèya tè, a tè se ka mafilè.
 Ni mōgò-teri tè, i tè nìn kè mōgò-si ye.
 Ni Ali tè, mōgò-si tè se ka lajigin.
 Ni teriya-kòsòn tè, n'tun b'a latunun.

Nyininkali:

A: I bè se ka kè fèn ye i kelen na wa?
 B: Ni mōgòw tè, i tè kè foyi ye.
 A: I b'a ye su in na wa?
 B: Ni baara-yòrò tè, an tè nyògòn ye yòrò si.
 A: Mun na i t'a kè ne ye?
 B: Ni mōgò-teri tè, i tè nìn kè mōgò-si ye.
 A: I bè se k'a lajigin wa?
 B: Ni Ali tè, mōgò-si tè se k'a lajigin.
 A: Ni teriya-kòsòn tè, i tun bè mun k'a la.
 B: Ni teriya-kòsòn tè, n'tun b'a latunun.

Baro

Kariba travelled from Kayes to Ségu to see his brother, who is laid off, to ask him to move in with Kariba.

Kariba: Namori, n' y'a mèn k'i ka baara tinyèna.
 Namori: Tinyè don. A ma hali suda n' na.
 Kariba: I ye baara dabila tuma jumèn?
 Namori: A dògò-kun fila ye bi ye.
 Kariba: E dun ma hali o fò ne ye?
 Namori: N' jalaki y'o ye. I bè yafa n' ma.
 Kariba: O ma diya n' ye fiyewu. Nka n' yafara i ma. An bè mun kè sisan.
 Namori: Ne kòni t'a dòn n' bèna nìn kè. Ala ka bon. N'y'a bila Ala ma.
 Kariba: Namori, e ka hère ye ne ka hère ye. I ka bònè ye ne ka bònè ye.
 N' nakun ye i ka yèlèma ne fè Kayí. An fila mana an fanga
 fara nyògòn kan, an na se ka denbaya balo.
 Namori: E de ye kòrò ye. N'i ko min, o de bè kè. Ala k'an ka hère k'a la.

Notes1. Relative clause marker min.

In lesson 1, we saw that min functioned as a relative pronoun in all places where nouns could appear. In these cases it was more or less equivalent to the English translations, "the one which, the one who ...".

Min, however, can also function as a relative clause marker. That is, it can follow a noun in a relative clause indicating in fact that the clause in question is a relative clause. In this lesson, we have limited the examples to cases in which min follows the subject of the relative clause, e.g.:

Muso_min_bè fini_feere ...
The woman who sells cloth ...

Cè_min_nana_suròfana_dun ...
The man who came to dinner ...

To make any sentence a relative clause, one must place min after the noun that will be the center of interest of that clause. Notice that min is both preceded and followed by the definite article. This makes it similar to words like bèe "all" and dò "some".

In contrast to English, Bambara relative clauses are not found inside of independent clauses, rather they are normally moved to the front of the sentence. For example, in English, we would analyse "who came to dinner" as a relative clause inside the sentence, "The man ... is my friend."

The man who came to dinner is my friend.

In Bambara, the most common reading of this sentence would be as follows:

Cè_min_nana_suròfana_dun, o ye n' teri ye.

Here "cè_min_nana_surofana_dun" is the relative clause. The pronoun o marks the place in the independent clause to which the relative clause refers. Literally, the Bambara construction could translate in English as:

The man who came to dinner, that one is my friend.

It may be best for the student to think of this latter translation as the model for Bambara relative clauses until their formation becomes automatic.

2. 0 pronoun and demonstrative

In the example above, o was used as a pronoun referring to the preceding relative clause. It is possible to use the same relative clause, but instead of using o as a pronoun, it can be used as a demonstrative with a repetition of the head noun, e.g.:

Cè_min_nana suròfana_dun, o cè_ye n téri_ye.

The man who came to dinner, that man is my friend.

This type of construction is very common. Additional examples can be found in the exercises of this lesson.

3. tò

Tò is a noun, generally translatable as "the rest, the remainder, what is left over." There are situations in which it can translate as "other" or "others", e.g.:

I bèn_kè_b'i fè ka tèm_ën tòw kan.

Your uncle likes you better than the remainder = the others.

4. dò

Dò is a quantifier which often translates as "a, one, some, a certain," when it is preceded and followed by the definite article, e.g.:

muso_dò_ a certain woman

When however it follows the noun without a definite article intervening, it is to be translated as "other, the other," e.g.:

muso dò the other woman

Notice that now the form is definite. It refers to a single, definite woman. It cannot be pluralized. To capture the plural meaning, "the other," one must use tò as in Note 3.

When in combination with wèrè, also meaning "other," the translation "another" is usually appropriate. In this case, the definite article intervenes.

muso_dòwèrè another woman

To capture the plural of dò, "the other woman", use tò.

5. hali

Hali operates in Bambara much like its English counterpart, "even". Hali always precedes the noun it modifies, regardless of syntactic position.

Hali denmisèn_bè se nin na.

For equivalents to "even" modifying the predicate or the sentence, as in "they even eat frogs", hali is placed at the end of the sentence, e.g.:

26 Intermediate Bambara

Hali u bè ntori dun.

6. hali ni

Hali ni translates in English directly as "even if" and is used in the same way. The clause beginning with hali ni is usually at the head of the sentence, but it can occur at other points in the sentence.

Notice again that where English uses the present tense in an if-clause, Bambara uses the completive. This usage holds also for hali ni-clauses.

N'a taara, n'bè na. (a taara = completive)
If he leaves, I will come. (he leaves = present)

Hali n'a taara, n'bè na.
Even if he leaves, I will come.

7. Some uses of bò

Bò is a very productive verb in Bambara. We have seen it used primarily as a verb of motion meaning "go out, take out, put out, leave, withdraw," all having the general sense of departing or moving something from a location. Three more uses are developed in this lesson.

A. to equal, to be as good as

X bè Y bò.	X is equal to Y.
E tè ne bò.	You are not equal to me (not my equal)
San tè Segu bò.	San is not equal to Segu.
Fanta bè Ami bò.	Fanta is equal to Amy.
Dala kelen tè këmè bò.	\$1 is not equal to 500 francs.

B. to resemble, to look like, to look alike

X bèna bò Y fè.	X will look like Y.
-----------------	---------------------

This construction is frequently found in the past participial form.

X bòlen bè Y fè.

This can also be as follows for the meaning "look alike."

X ni Y bòlen bè.	X and Y look alike.
or	
X ni Y bòra nyògòn fè.	

C. to be enough, to suffice

X bè Y bò.	X is enough for Y.
Dòròmè m <u>u</u> gan bè ne bò.	100 francs is enough for me.

8. Ni . . . tè /-ntan/-ntanya

This expression is roughly equivalent to English "If there is no X . . ." or more broadly "without X", in its adverbial usage.

Ni X tè, o tè kè.

Without X, it can't be done.

This expression is very common in Bambara, particularly the expression: n'o tè . . . , (nònte) which is equivalent to English "If not, . . . , if that isn't so, if that isn't the case, otherwise."

N'o tè, an tè taa.

If not, we won't go.

When "without X" functions as a prepositional phrase modifying a noun as in:

X without Y

a person without friends

the Bambara equivalent would be an adjectival construction in which the suffix -ya, e.g.:

terintanya

friendlessness

kògòntanya

the state of being without salt

It may be that the words fama "ruler, king" and fantan "powerless, poor person" are both historically derived from fanga "power, strength" plus either the suffix -ma (having the property of) or -ntan (without the property of).

9. foyi . . . kò

This expression can be translated as roughly equivalent to "nothing ... but" or "only".

A tè foyi ye dòlò-minna_kò. He is nothing but a drinker.

He is nothing if not a drinker.

A tè foyi mèn bamanankan_kò. He understands nothing but Bambara.

He understands only Bambara.

The expression is a negative one, requiring the presence of a negative auxiliary.

Vocabulary

baana rich person

barigon (fr). barrel

barika. . . . benediction, divine grace

bato (fr) . . boat

bèn...ma . . agree with, be convenient for . . .

bila...nya. . put (something) before (something else)

28 Intermediate Bambara

bonya	respect
dabila. . . .	put aside, stop, cease
deli	beg
dimi...kòrò	to-be-angry-at-(someone)
Esansi (fr) . .	gasoline
filen	calabash, gourd
fò...ko	find (someone) gone, come in (someone's) absence
fugari. . . .	worthless person
hali	even
jalaki. . . .	mistake, error, fault
jatò	immoral person
jigiya. . . .	hope
jòliba/	
jaliba . . .	Niger River
jò	stand, build, stand up, erect, straighten up, stop
kènè	open space
kòrò-ta	raise, raise up, lift
kòskòs. . . .	ideophone for dryness
kòsòn	reason, cause
kume	pride, ego
lajigin	lower, cause to descend
lajò	cause to stop
latunun	cause to be lost, lose
mafilè	look at
Maka	Mecca
mako	need
maloya. . . .	shame
naloma. . . .	stupid fellow
ntori	frog
ntumu	worm
nyè-mògò. . . .	leader
qanyan. . . .	bush
pake (fr) . . .	small box, package
polosi (fr) . .	policeman
sabali. . . .	have patience
sèbè, sò è. . .	serious, true, wise
silamèya. . . .	Islam, the Moslem religion
sisi	smoke
suda	give notice, forewarn
sun	fast
suraka. . . .	Moor
taa...kò. . . .	succeed
tasa	bowl
tènèn-muso. . .	father's sister
tò. . . .	remain
tò...kò	remain, leave, stay behind
tòlò/tulò . . .	be greasy
tu	bumps into
woro-songo. . .	price of kolas, a tip, gratuity
yiranyiran/	
yilanyilan.	hesitate, be perplexed

KALAN 3

mògòya_sira-dow

Nsiirin: saya_ka fisa malo_ye

min as object
nyini X fè + subordinate
X deli + subordinate clause/infinite
it's (duration) since/that
tigi
adjectives: a review
comparative constructions
 adjective X ye
 V-len X ye
 adjective ka X bò
 i ko, i n'a fo, kòmi
k'a d'a kan/bawo/bari, etc.
dò
X bila + infinitive

30 Intermediate Bambara

Mògòya_sira dòw

Cè man kan ka siran foyi nyè. Cè ka kan kan ka siran fèn kelen_min nyè, o ye malo_ye. Saya ka fisa malo_ye. I ye den-misèn_ye, i tè fèn caman dòn nka n'b'a nyin'i fè i kana kè duguba-kònò-dan-misèn_w nyògòn ye. N'u bè kuma, u tè foyi fò 'ne' kò. Mògò min tè miiri foyi la a yèrè-kun kò, o t'anw dò ye. Anw fè yan, ni mògò_min y'o daminè, an b'a bila ka taa duguba_kònò bawo a teri t'anw fè yan tugun.

N'i bonyana, i k'i ka da yèlèn dunan_ye bawo malo_mònen_ye bée ta_ye. Mògò_b'i ko jiri-sunba, taamala_bée_ni-yòrò b'a suma la. Ni mògò tè t'i bara, i salen ka fisa i balolen ye. A kana bô i hakili_la don si, ko bée de ta_y'i yè, k'i bè bée de ka bila_la.

Nyininkali:

1. Cè ka kan ka siran wa?
2. Cè ka kan ka siran fèn kelen jumèn nyè?
3. Saya ka fisa malo_ye wa?
4. Mun na a bè fò ko saya ka fisa malo_ye?
5. Min bè kumala, a bè kumala cèkòròbà fè wa?
6. A miiri_ye mun ye denmisèn_w kan?
7. A bè duguba-kònò-denmisèn_w cògoya fè wa?
8. A ko, ni duguba-kònò-denmisèn_w bè kuma, u tè foyi fò "ne" kò, o kòrò_ye mun ye?
9. Ko o denmisèn_w y'olu dòw ye wa?
10. A ko n'a bonyana a ka mun kè?
11. Mògò_min, n'a bè kuma, a tè dòwèrè fò "ne" kò, u bè mun k'o la?
12. A ye mun fò mògò_ma?
13. Mògò tè taa mògò_min bara, o ye mògò sèbè_ye wa?
14. Mògò_y'i yèrè-kun ta_ye wa?
15. Jòn ta_y'i ye?
16. I b'i yèrè dòròn ka bila la wa?
17. I bè jòn ka bila la?

Segin-n-kan: min

Cè ye duloki min san, o farala.

A ye muso min furu, o ye ne tènènmuso.

A ye so min jò salon, o de binna.

N'fa ye wari min di n'ma, n'ye kulusi san n'o wari de ye.

I ye ko min kè n'na kunun, o ye n' tòrò kòsèbè.

A ye kuma min fò, o ma diya n'ye.

I muso ye suman min tobi n'ye, o ye n' fa.

Ami ye nenini min kè, o ye a fa tòrò.

Aw bè dòn -kili min da, o man di.

Baba y'a den min ci, a b'o de fè ka tèmèn a den bée kan.

Fanta furula cè_min ma, o ye ne terikè ye.

A nana kalo min na, san ma na o la.

I burankè ye saga min san, o ka nyi.
 La, ji sara don min, tile ma bò o don.
 I ye poti min ci, o tun ye ne ta ye.
 Aw ye kitabu min sèbèn, o bè bamanankan kan.

Kuma-don-nyogon-na: min

- Nyè-jira: 1. A bè muso fè. O muso ka nyi kosèbè.
A bè muso min fè, o ka nyi kosèbè.
 2. A bè mangoro fè. O mangoro ka kunba kosèbè.
A bè mangoro min fè, o ka kunba kosèbè.

A bè saga fè. O saga ka kunba.
A bè mangoro fè. O mangoro ka bon.
A bè nburu fè. O nburu ka jan.
N' bè namasa fè. O namasa ka dògòn.
A bè kulusi fè. O kulusi ka nyi.
Fanta bè mobili fè. O mobili finnen don.
An bè kitabu fè. O kitabu bè tabali kan.
N' kan bè kumandan ma. O kumandan tun bè Sikaso.
Ntola bè tan ntolan-tan-yòrò la. O ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la.
An bè taa siniman na. O siniman bè kuluba sira la.
A bè kèsu kònò. O kèsu bè tabali jukòrò.
U bè jiriden fè. O jiriden bilennen don.

Segin-n-kan: nyini X fè

1. N' b'a nyin'i fè i kana kè dugu-ba-kònò-denmisènw nyògòn ye.
2. N' b'a nyin'i fè i ka n' bila n' ka taa.
3. A' b'a nyin'i fè i k'a to a nò la.
4. Jamana b'a nyin'i fè i k'i ka baara kè.
5. Fanta b'a nyin'i fè i ka sariya bato.
6. N' b'a nyin'i fè i ka kalan kè i sèbè ye.
7. A terikè y'a nyin'a fè a k'u bila sira.
8. Sali y'a nyini a kòròkè fè a ka kamisoli san a ye.

Segin-n-kan: X deli

1. N' b'i deli i kana kè duguba-kònò-denmisènw nyògòn ye.
2. N' b'i deli i ka na.
3. A b'i deli i k'a to a ka taa.
4. A y'a muso deli a ka sabali.
5. Fanta y'u deli u k'a ka bòrè ta.
6. A y'a fa deli a ka mobili san a ye.
7. N'ye Nyele deli a ka taa nyaman bòn sununkun na.
8. A y'a cè deli a ka den-misènw bila ka bò.
9. Seku ye Bala deli a ka sabali.
10. A muso y'a deli a ko to so kònò.

32 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: Nyini X fè

<u>A</u> y'a nyin'i fè i ka dumuni kè. <u>a</u> ka kalan kè.
... .. i ka Baba dèmè.	... <u>a</u> musow ... <u>u</u> kana nyina seli kò.
... .. Ali <u>a</u> <u>a</u> ka boli sògòma o sògòma.
... .. <u>a</u> ka taa biro la. <u>a</u> kana mògò kòniya.
... .. <u>a</u> ka Fanta furu.	... <u>a</u> denw ... <u>u</u> ka kè mògò tilennenw ye.

Bila nò-la: X deli

N ye Fanta deli a ka taa lakòli la.
 Baba
 a ka kalan kè.
 Umu
 a ka tobili kè.
 Umu ni Ami. u
 ka kèlè da-bila.
 Bala
 kana бага mògò ma.
 a musow
A an
U n' n' ka mògòw bonya.

Kuma-don-nyògòn-na: nyini X fè, X deli

- Nyè-jira: 1. a) N' b'a nyin'i fè - I bè dumuni kè.
 b) N' b'a nyini fè i ka dumuni kè.
 2. a) N' b'i deli. I bè dumuni kè.
 b) N' b'i deli i ka dumuni kè.
 3. a) N' b'i deli. I tè dumuni kè.
 b) N' b'i deli i kana dumuni kè.

4. N' b'a nyin'i fè. I bè sunògò joona.
 5. A b'a nyini a muso fè. A bè wuli joona.
 6. N' b'i deli. I bè n'bila n' bè taa.
 7. N' b'a nyin'i fè. I bè muso furu yen.
 8. A fa y'a deli. A bè a ka seliw kè tuma bèe.
 9. N' b'i deli. I tè kè duguba-kòndò-den-misènw nyògòn ye.
 10. A y'a cè deli. A bè denmisènw bila ka bò.

Baro-misèn: (nyini ... fè)

- A. I bè mun nyini n' fè?
 B. N' b'a nyin'i fè i kana kè duguba-kòndò-denmisènw nyògòn ye.

- A. I ko mun?
 B. N'ko n' b'a nyin'i fè i ka n' bila n' ka taa.

- A. A ye mun fò?
 B. A ko a b'a nyin'i fè i k'a to a nò la.

- A. Jamana bè mun nyini mògò fè?
 B. Jamana b'a nyin'i fè i k'i ka baara kè.

- A. Fanga bè mun nyin'i fè?
 B. Fanga b'a nyin'i fè i ka sariya bato.

Baro-misen: (X deli, nyini X fe)

1. A. A ye mun nyin'i fè.
 B. A ye n'deli ko n' kana kè duguba-kòndò-denmisèn nyògòn ye.
2. A. A y'i deli ka mun kè?
 B. A ye n'deli ko n'ka na.
3. A. A ye mun fò?
 B. A ko a b'i deli i k'a to a ka taa.
4. A. A y'a muso deli a ka mun kè?
 B. A y'a muso deli a ka sabali.

Segin-n-kan: o tigi

Mògò o mògò sera ka nin kè, o tigi bè masakè denmuso furu.
Mògò o mògò ye nin kè, o tigi ye kamalen ye.
 N'an ye mògò o mògò minà, an b'o tigi nyagin.
Mògò o mògò ye nin kè, n'tè yafa o tigi ma.

- A. Ni mògò min sera ka nin kè, mun bè k'a ye?
 B. Mògò o mògò sera ka nin kè, o tigi bè masakè den-muso furu.

- A. I bè mun miiri?
 B. Mògò o mògò ye nin kè, o tigi ye kamalen ye.

- A. N'a ye mògò min minè, aw bè mun k'o la?
 B. N'an ye mògò min minè, an b'o tigi nyagin.

- A. I ye mun fò?
 B. N'ko mògò o mògò ye nin kè, n'tè yafa o tigi ma.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A. Mamadu ka jan birama ye. B. Mamadu man jan birama ye.

Dègè ka di dòlò ye.
Kafe ka gòni dute ye.
Mangoro ka di jabibi ye.
 I ka mobili finnen bè solo ta ye.
Fulakan ka gèlen bamanankan ye.

34. Intermediate Bambara

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: Dègè ka di dōlō ye.
Dègè ka di ka tēmèn dōlō kan.

1. Ali ka jan Adama ye.	5. Umu cè ka nyi Binta ye.
2. Kafe ka di dute ye.	6. Jabibi ka timin namasa ye.
3. Segu ka bon Bamakò ye.	7. Banji ka farin capalo ye.
4. Madu finnen bè Adama ye.	8. Dō ka girin dō ye.

Nyininkali: ayi

Kayi ka bon Bamakò ye wa?
Ayi, Kayi man bon Bamakò ye.
Duuru ka ca tan ye wa?
Ayi, duuru man ca tan ye.

Ngolo ka surun Ali ye wa?
Ayi, Ngolo man surun Ali ye.
Dōlō ka go dègè ye wa?
Ayi, dōlō man go dègè ye

Nyininkali: òwò

- A. Birama jèlen Mamadu ye wa?
B. Òwò, Birama jèlen Mamadu ye.

Saga tōlōlen ba ye wa?
Òwò, saga tōlōlen ba ye.

I ka mobili bilennen n'ta ye wa? Ntomi kumunen lenburu ye wa?
Òwò, n' ka mobili bilennen i ta ye. Òwò, ntomi kumunen lenburu ye.

Yèlèmali:

- Nyè-jira: A. Mamadu ka jan Baba ye.
B. Baba ka surun Mamadu ye.

Dègè ka di dōlō ye.
Ali ka dōgòn Adama ye.
Musa ka nyi Baba ye.

An ka so cè ka nyi aw ka so ye.
A ka kènè ni Bubuyè.

Segin-n-kan: sanga-nyògòn-ma

Adama man jan ka Mamadu bò.
Bamakò cè man nyi ka Moti bò.
I ka bere tilennen tè ka n' ta bò.

Aw ka du man bon k'an ta bò.
Mangoro dōw ka di ka jabibi bò.

Baro-misèn: sanga-nyògòn-ma

Adama ka jan Mamadu ye wa?
Ayi, Adama man jan ka Mamadu bò.

An ka du ka bon aw ta ye wa?
Ayi, aw ka du man bon k'an ta bò.

Bamakò cè ka nyi Moti ye wa?
Ayi, Bamakò cè man nyi ka Moti bò.

Mangoro ka di ka jabibi bò wa?
Òwò, Mangoro dōw da di ka jabibi bò.

N'ka bere tilennen bè i ta ye wa?
Ayi, i ka bere tilennen tè ka n'ta bò.

Fò-cogo-wèrè: sanga-nyogon-ma:

Nye-jira: A. Adama man jan ka Mamadu bò.
B. Adama tè Mamadu bò janya la.

1. Bamakò cè man <u>nyi</u> ka Moti bò.	6. N'ka mobili <u>finnen</u> tè k'i ta bò.
2. I ka bere tilennen tè ka n'ta bò.	7. N'den hakili man di k'i ta bò.
3. <u>Aw</u> ka du man <u>bon</u> k'an ta bò.	8. <u>To</u> man girin ka kini bò.
4. Mangoro <u>man</u> di ka <u>jabibi</u> bò.	9. Jala <u>man</u> kunan ka <u>jab</u> bò.
5. Mamadu man <u>nyi</u> ka Adama bò.	10. Kafe man di ka <u>dute</u> bò.

I ko

Mògò b' i ko jirisunba.
A jèlen b'i ko tubabu.
A bilennen i ko jeli.

A bonyana i ko lè-fali.
A cè ka nyi i ko jina-muso.

I n'a fò

A bè dumuni kè i n'a fò fali.
A bè baara kè i n'a fò so.

A ka di i n'a fò di.
A ka misèn i n'a fò fini-kisè.

Baro-misèn: i ko

A. A jèlen don wa?
B. Owò, a jèlen i ko tubabu.

A. A bonyana wa?
B. A bonyana i ko lè-fali.

A. Mògò-bè cogo di?
B. Mògò b'i ko jirisunba.

A. A cè ka nyi wa?
B. A cè ka nyi i ko jina-muso.

A. Mangoro bilennen don wa?
B. Owò, a bilennen i ko jeli.

Baro-misèn: i n'a fo

A. A bè dumuni kè kòsèbè wa?
B. Owò, a bè dumuni kè i n'a fò lè-fali.

A. A ka di wa?
B. Owò, a ka di i n'a fò di.

A. A bè baara kè kòsèbè wa?
B. Owò, a bè baara kè i n'a fò so.

A. I cè ka misèn wa?
B. Owò, a ka misèn i n'a fò fini-kisè.

Ka d'a kan

Amadu ma sigareti feere a ma k'a d'a kan den-misèn don.
A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Baro-misèn:

- A. Mun na Amadu ma sigarèti feer'a ma?
B. Amadu ma sigarèti feer'a ma k'a d'a kan den-misèn don.
A. Mun na a ma bò su in na?
B. A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
A. Mun na Bakarijan tun ye kèlèmasa ye?
B. Bakarijan tun ye kèlèmasa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

36 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: dò (someone, some)

Dò fòr' i kò kunun.
Dòw tè lè-sogo dun.

Dòw bè sènè kè; dòw bè fòli kè.

Nyininkali: dò

A. Mògò fòra n'kò kunun wa?
B. Owò, dò fòr' i kò kunun.

A. U bè mun kè fòro la?
B. Dòw bè sènè kè, dòw bè fòli kè.

A. Bèe bè lè-sogo dun wa?
B. Ayi, dòw tè lè-sogo dun.

Segin-n-kan: dò

Mangoro caman tun bè tabali kan, n'ye dò ta.
N'ye saga faga, n'ye sogo dò ci so.

A bè dò dun, a bè dò feere.

Nyininkali: dò

A. I ye mangoro bèe ta wa?
B. Ayi, n'ye dò de ta.

A. Cikèla bè mun kè a ka nyò la?
B. A bè dò dun, a bè dò feere.

A. I ye mun kè sogo la?
B. N'ye dò ci so.

Segin-n-kan: dò

O t' an dò ye.
Mamadu ye konarelakaw dò ye.

Fara-finw ye Amerikènw dòw ye.
Kafe ye minfènw dò ye.

Nyininkali: dò

A. Mògò min tè dunan bisimila, o y'i balima ye wa?
B. Ayi, o t' anw dò ye.

A. Mamadu ye Keyitalakaw dò ye wa?
B. Ayi, Konarelakaw dò don.

A. Fara-jèw dòn de ye Amerikèn ye wa?
B. Ayi, Fara-finw fana ye Amerikènw dòw ye.

A. Kafe ye dumuni ye wa?
B. Ayi, kafe ye minfènw dò de ye.

Yèlèmali: dò

Nyè-jira: A. Sugu tun falen don mògò la. Mògò caman taara. Mògò caman tora yan.
B. Sugu tun falen don mògò là. Dòw taara, dòw tora yan.

1. So tun falen don nyò la. Nyò tun bilennen don. Nyò tun finnen don.
2. Duna ye don caman ye. Don ka di mògò la. Don man d'i la.
3. A ye den caman sòrò. A den saba ye cè ye, a den saba ye musò ye.

4. A ye sisè caman san. Sisè caman ka bon. Sisè caman ka dògòn.
5. Mògò sugu bèe bè Ameriki. Mògò jèmanw bè yèn. Mògò finmanw bè yèn.
Mògò bilenmanw bè yèn.
6. Ntola-tan-yòrò tun falen don. Cè-kòròbaw tun bè yèn. Muso-kòròbaw tun bè yèn.
7. Mobili caman tun bè yèn. Mobili belebelew tun bè yèn. Mobili fitiniw tun bè yèn.

Bila-nò-la: bila

Nyè-jira: A ye Fanta bila ka taa sinimanna
 ka taa lakòlì là
 ka taa baara kè

A y'a denkè bila ka na bò an ye.
 ka taa sugu la.
 ka na ci fò.
 ka t'a mònè bò a la.

A ye Mamadu bila baara la.
 . . . Fanta
 tobili . .
 minan-ko .
U . den-misènw
 kònò-gèn na

U ye ci bila ka taa u buranna la.
 ka na ne ma.
 ka taa so.
 ka taa fò muso-so-mògòw ye.

Baro

Birama: Aw m'aw ban ka n'ka wari di n'ma. Ni Baba nana, n' b' a f'a ye.

Baba (dontò): 'I bè mun fò n' ye?

Birama: U ye n'ka wari bòsi n'na.

Baba: N' m' a f'aw ye aw kana n'ka lagare lakasi? Aw si tè bò su in na.

Ali: (A bè ka tuma a ba fè.) I m'a ye Birama taar'an nafigiya Baba bara. Baba ko k'an tè bò su in na.

Ma: Kana kasi, n' bè taa kuma aw fa ye. (A y'i nyè-sin Baba ma).

N' b'a nyin'i fè i ka den-misènw to u ka bò su in na. Nin ye dògò-kun fila ye u ma bò.

Segin-n-kan: It's (duration) that ...

Nin ye dògòkun fila ye u ma bò.
Nin ye tile saba ye n' tè dumuni kè.
Nin ye n' san sabanan ye n'ma n' so-mògòw ye.
Nin ye n' kalo saba ye n' tè sara.
Nin ye Ali dògòkun wòrò ye, a tè sira min.
Nin ye Baba tile naani ye a tè taa nyègèn na.
Nin ye lèrè fila ye n' sigilen bè k'a makòndò.
Nin y'a sin'yè saba ye a bè fò i kò.
Nin ye san wòrò ye ja bè jamana kòndò.
Nin ye kalo duuru ye n' muso ma lètèrè ci n'ma.

38 Intermediate Bambara

Nyininkali: nin ye X ye Y

- A. I taara min kunun?
B. Nin ye n' kalo fila ye n' tè bò.
- A. A ye sigarèti-pake joli min bi?
B. A kalo wòrò ye nin ye a tè sigarèti min.
- A. I bè ka mun kè yan?
B. Nin ye n' lèrè fila ye n' sigilen bè k'i makònò.
- A. San-ji hakè jumèn nana salon Mali la?
B. Nin ye san wòrò ye ja bè Mali kònò.
- A. Mun na i ma na joona?
B. Nin ye n' sinyè naani ye n' bè fò i kò.
- A. I muso ye mun fò lètèrè kònò?
B. Nin y'a kalo fila ye a tè lètèrè ci n' ma.

Baro:

N'i bè fèn nyini mògò fè, i bè jeli bila ka'taa. Jeli bè kuna min fò,
o dò filè nin ye.

- A. Asalamalekum
B. Malekumasalam
A. An musow ka kènè?
B. Tòorò sì t'u la. U bè Ala tanu.
An An denw ka kènè?
B. Tòorò sì t'u la.
A. Bènkè, an y'i fò.
B. Hèrè y'aw fò. A y'aw bisimila.
A. Saha. Bènkè, mògò o mògò, n'i bè nyòn, i bè fili.
B. O ye tinyè ye.
A. Bènkè, Ala min ye san-kolo ni dugu-kolo da, o bè deli, a bè sòn.
B. O ye tinyè ye.
A. Bènkè, e fa ni ne fa de ye ko bèe kè nyògòn fè. Ban-ma don u ni nyògòn
cè don kelen. Banni tè se ka don ne n'e cè.
B. O ye tinyè ye.

Notes

1. Min in the object of relative clauses

With a few exception, relative clauses are formed in the manner described in the previous lessons. Note that whereas in English the relative pronoun moves to the front of the relative clause, in Bambara, the noun marked with min remains in its normal position, e.g.

n ye muso min ye

The woman whom I saw

2. Nyini X fè / X deli

Nyini X fè is a verbal expression, meaning, literally, "to look for something from X." It is used to express requests, It takes a subordinate clause as a complement, e.g.:

N b'a nyini i fè i ka nin kè. I ask (of you) that you do this.

Deli means "to ask of, to beg". When used with a subordinate clause, it can also be translated by "request".

N' ye Fanta deli a ka taa I requested of Fanta that she go.
(I begged Fanta to go)

Notice that English permits an infinitival clause after "beg". This infinitival form is permitted with deli in only a few dialects, e.g.

N' ye Fanta deli ka taa.

In all dialects, however, the subordinate clause is permitted and, in addition, the clause may be preceded by ko, indicating that deli is a form of locutionary verb, e.g.:

N' ye Fanta deli ko a ka taa. I requested of Fanta that she
should leave.

The student is advised to learn the subordinate clause form, since it is much more widely spread.

3. It's (duration) since/that...It makes (duration) that

This construction is formed in Bambara with the set identity construction followed by an independent clause, e.g.

Nin ye tile fila ye, a ma baara dabila.
It makes two days that he hasn't stopped working.

This construction differs from kabini in that kabini must be followed by a point-time word, e.g.

A ma baara dabila kabini ntènèn. He hasn't stopped working since Monday.
A ma baara kè kabini juma-don. He hasn't worked since Friday.

Note that kabini translates as "since". "For" in English time expressions would be rendered by the above expression or by the following:

A ma baara kè a tile fila ye nin ye. He has not worked for two days.
A ma baara kè nin y'a tile fila ye. " " " " " " "

4. tigi

We have seen tigi used primarily in compounds in which it translates often as "chief, master", or "man" as in "taximan". Tigi means abstractly "the person responsible for something or someone." In this sense it can be

40 Intermediate Bambara

used to refer to the author or doer of an action, e.g.:

Mògò_min b'a masaw bonya, o tigi bèna taa nyè.

A person who respects his parents, the one who does that will go forward.

5. Adjectival Constructions

The dialects of Bambara-Maninka-Dyula differ extensively in the formation of adjectival constructions. In Bambara, there are three primary forms of adjectival constructions.

A. The root form

This is the simple form of the adjective that occurs with the auxiliaries: ka and man.

B. The -man form

This is the form of the adjective with the suffix -man. It is the form often used when the adjective occurs immediately following the noun. It is always the form used for adjectival pronouns, e.g.:

finman	the black one
janmanjan	the tall one

C. The past participle form: V-len

The past participle (i.e. the form equivalent to the English verb used in passives, e.g. the cake was eaten) is formed in B-M-D by the addition of the suffix -len to the verb. Adjectives form verbs in two ways. First, the root form can function as a verb, e.g.:

Adj.: <u>a</u> ka bilen	"It is red"
Verb: <u>a</u> bilenna	"It reddened"

Secondly, the suffix -ya can be added to the verb root.

Adj.: <u>a</u> ka bon.	"He is big"
Verb: <u>a</u> bè bonya	"He is getting big"

There are essentially three classes of adjectives with respect to the manner in which the root forms are related to verbs, i.e.

I. Root form equals verb form	suman	"cold"
II. Root form plus -ya equals verb form	jan	"long"
	<u>bon</u>	"big"
III. Either I or II		
<u>fin</u>	"dark, black"	
<u>a finna</u>		
or	"It darkened."	
<u>a finyana</u>		

In general, both root forms, verb forms and past participial forms can be used in Bambara with subtle differences in meaning, e.g.:

<u>a</u> ka <u>b</u> on	"He is large" (at present state, no indication of preceding)
<u>a</u> <u>b</u> onyana	"He got large" (indicates change of state, but no indication of present state)
<u>a</u> <u>b</u> onyanen bè	"He is enlarged" (at present, and indicates change of state)

There are however cases where speakers are reluctant to use the root form. Many speakers, for example, prefer to use the past participial forms when color adjectives are used, e.g.

a bilennen bè / a bilennen don
are preferred to
a ka bilen

In many southwestern and western dialects, e.g. Maninka and Mandinka, the root form of the adjective has almost entirely disappeared. It has been replaced largely by the -man form, e.g.

maninka: musu nyuman The woman is good.

6. Comparative Constructions: Adj. -er than .../ more Adj. than

Comparative constructions can be formed in Bambara with the postpositional phrase X ye, following either the root form construction or the past participial construction. The postpositional phrase X ye can be abstractly translated as in relation to X.

<u>A</u> ka <u>b</u> on Fanta ye	"He is larger than Fanta" or "He is large in relation to Fanta"
<u>A</u> <u>f</u> innen <u>don</u> <u>nin</u> ye	"It is darker than this"

All constructions permit comparatives using the expression ka tèmèn X kan, literally "and passes over X", e.g.:

<u>A</u> ka <u>b</u> on ka <u>tèmèn</u> Fanta <u>kan</u> .	He is larger than Fanta.
<u>A</u> bè <u>d</u> on <u>kè</u> ka <u>tèmèn</u> Fanta <u>kan</u> .	She dances more than Fanta.

The notion of "less than" is expressed by the negation of "more than" with the post positional phrase X ye.

<u>A</u> man <u>b</u> on Fanta ye.	He is less large than Fanta. or He isn't large in relation to Fanta.
------------------------------------	---

On the other hand, the negation of comparatives with ka tèmèn X kan does not lend itself to precisely this interpretation.

A man bon ka tèmèn Fanta kan.

This sentence means only the negation of its positive counterpart, i.e.,

He is not larger than Fanta.

42 Intermediate Bambara

7. Comparative Constructions: as X as Y

The Bambara equivalent of as...as constructions in English uses an infinitival phrase with the verb bò, literally meaning, to equal X, e.g.

A ka bòn ka Fanta bò. He is as large as Fanta. or
He is large to equal Fanta.

Notice that the negative form of this construction is also equivalent to the meaning of "less than".

A man bòn ka Fanta bò. He is not as large as Fanta. or
He is less large than Fanta.

8. Comparative constructions: like

Similes (constructions using "like" or "as") are formed in Bambara with the following constructions:

X i ko Y (literally) X you say Y
X i n'a fò Y X you would say Y
X kòmi Y Kòmi is borrowed from French "comme" which is
equivalent to "like".

A bè nòn i ko jègè. He swims like a fish.
A bè nòn i n'a fò jègè.
A bè nòn kòmi jègè.

9. X k'a d'a kan Y: X because Y

There are many ways of expressing because in B-M-D. Each dialect seems to provide a number of ways to express this relation. In Bamako alone, one hears:

X ka d'a kan Y	X katugu(n) Y
X bawo Y	X katugunni Y
X bari Y	X sabu Y ('Arabic)
X barisa Y	X pasiki Y ('French)

English "because of" can be rendered by the Bambara postpositions, kama, ma, kòsòn

A ma taa san-ji kòsòn. He didn't go because of the rain.
A ma taa Fanta kòsòn. He didn't go because of Fanta.
A ma baara kè a gèlèya kama. He didn't work because of its difficulty.

10. bila + infinitive

One of the many uses of bila "put, place, put down, etc." is with an infinitival clause in which case it is interpreted as "allow, permit, e.g.:

A ye Fanta bila ka taa. He allowed Fanta to go.

Vocabulary

baga	offend
bere	stick
bila/bla	let, allow
bòsi	take away from
dègè	a sort of porridge
dō	one
ja	shadow
jabi	tree
jala	Senegalese mahogany (cashew)
lagare	last born child
malo	shame
misèn	slim
mò	ripen
nafigiya	tell tales
ni-yòrò	share
nkalon	lie
nyagin, nyangi . .	sentence, punish
poti ('Fr.) . . .	pot
saya	death
sira	tobacco
taamala	traveller, voyager
yèrè-kun	one's self, one

Expressions

X deli	get used to
X fisa Y ye	X better than Y
X nyini Y fè	X wants Y to
ka siran X nyè	be afraid of X

KALAN 4

Siyaw

Nsiirin: Jeli tè malo nk'a ten-da bè wòsi.

Min in time, place, manner clauses

Fo ni

Nyògòn

Nyògòn fè

U ni nyògòn cè

Sentence final ani X

Past participial clauses: V-len kò

Ni in appositional clauses

Siyaw ka ca kòsòbè. Siya o siya n'a jamuw don. Fòlòfòlò, hòrònw de tun bè sènè kè. Olu de tun bè donsoya ni kèlè kè. Olu de tun ye dugu-tigiw ni dugu-kolo-tigiw ye. Hòrònw bòlen kò yen, nyama-kalaw tun bè da olu kan. Dugu-kòñò-mògòw mako tun bè baara minw na, n'o baaraw tun dònnya tè sòrò n'i tun ma san caman k'u kalanni na, o baaraw tun dònnya bè nyama-kalaw de bolo. Nyama-kala siya fòlò tun ye numu de ye. Numukèw tun bè nègè ni jiri baara: Olu tun ye kòma-tigiw ye fana. Numu-musow tun bè bògò baara, ka dagaw dila. Nyama-kala siya filanan tun ye jeliw ye, n'olu ka baara tun ye buruju-gosi ye. Jeliw dònw de tun bè fòli-fènw fò. Nyama-kala tòw ye finèw ni garankew ye. Nyama kalaw bòlen kò yen, jònw tun bè da olu kan. Mògò minw minèna kèlè la, olu de tun bè kè jònw ye.

Siyaw bèe mògòw ye balimaw ye. U tun bè ko bèe kè nyògòn fè nka u tun tè se ka furu kè u ni nyògòn cè. N'i tun b'a fè ka muso furu, i tun b'a furu i ka siya de kòñò. N'o tè, i tun t'a sòrò. Nyama-kala wala jòn tun tè se ka kè dugu-tigi ye ka hòrònw tò dugu kòñò, fo ni dugu mògò bèe tun ye nyama-kala ye wala jòn.

Nyininkali:

1. Siyaw ka ca wa?
2. Siya o siya n'a jamu don wa?
3. Hòrònw tun bè mun baara kè?
4. Siya jumèn tun bè da hòrònw kan?
5. Nyamakalaw tun ka ca wa?
6. Numukèw tun bè mun baara kè? Numumusow tun bè mun baara kè?
7. Jeliw tun bè mun baara kè?
8. Nyamakalaw tòw ye jumènw?
9. Mògò tun bè kè jòn ye cogo di?
10. Siyaw bèe ye balimaw ye?
11. U tun bè mun kè nyògòn fè?
12. Siyaw tun bè se ka furukè u ni nyògòn cè wa?
13. Nyamakala tun bè se ka furu kè hòrònw fè wa?
14. Nyamakala tun bè se ka kè dugutigi ye wa?

Segin-n-kan: cogo min, tuma min, yòrò min

I y'i ta kè cogo min (na), n' fana ye n'ta kè ten.
 I taara tuma min (na), n'nana o tuma de.
 A y'a fò cogo min, n'y'a k'o cogo la.
 O kèra don min, o don ni bi tè kelen ye.
 Tòw taara cogo min, n' fana bè taa o cogo la.
 A bòra tuma min, n'y'a bòn o tuma de.
 I binna yòrò min, n' fana binna yen de.

Nyininkali:

- A: I ye nin bòn tuma jumèn?
 B: A bòra tuma min, n'y'a bòn o tuma.

- A: I ye nin kè cogo di?
 B: I y'i ta kè cogo min, n' fana ye n'ta kè ten.

Nyininkali (Cont.)

A: I nana tuma jumèn?

B: I taara tuma min, n' nana o tuma de.

A: I y'a kè cogo di?

B: I y'a kè cogo min, n' y'a k'o cogo la.

A: O kèra sisan wa?

B: O kèra don min, o don ni bi tè kelen ye.

A: I bè taa cogo di?

B: Tòw taara cogo min, n' fana bè taa o cogo la.

A: E binna yòrò jumèn?

B: I binna yòrò min, n' fana binna yen de.

Segin-n-kan: fò ni

Jòn tun tè kè dugutigi ye fò ni dugo mògò bèe tun ye jòn ye.

An tè dute min fò n'an ye dumuni kè.

Muso tè furu fò n'a bolokora.

Mangoro tè kari fo n'a mòna.

A tè foyi k'a yèrè ma fò n'a for'a ye.

Nyininkali: fò ni

A: Jòn tun bè kè dugutigi ye wa?

B: Jòn tun tè kè dugutigi ye fò ni dugu mògò bèe tun ye jòn ye.

A: Aw bè dute min sisan wa?

B: An tè dutè min fò n'an ye dumuni kè.

A: Muso bè furu k'a sòrò a ma boloko wa?

B: Muso tè furu fò n'a bolokora.

A: Mangoro bè kari tuma jumèn?

B: Mangoro tè kari fò n'a mòna.

A: Adama m'a kè de?

B: A m'a kè. A tè foyi k'a yèrè ma fò n'a for'a ye.

48 Intermediate Bambara

Kuma-don-nyògòn-na: min

Nyè-jira: A: A kèra don dō. O don ni bi tè kelen ye.
B: A kèra don min, o ni bi tè kelen ye.

1. A kèra cogo dō. O cogo man di n' ye.
2. A ye mōgō dō jira. O mōgō tun ka jan.
3. A nana san dō. O san sanji cayara.
4. A ye n' wele tuma dō. O tuma y'a sōrō n'bè sunōgō.
5. Nin kèra yōrō dō. O yōrō tōgō ko Sekura.
6. A cè banna tuma dō. O tuma y'a sōrō sugu la.
7. Aw y'a kè cogo dō. O cogo nyèna kōsèbè.
8. U ye cè dō gosi, o de y'a sunya.
9. A ye baara dō kè. O baara ye baara cè-jugu ye.
10. Aw nana tuma dō, o tuma y'an sōrō kalan na.

Segin-n-kan: ni

Jeliw, n'olu ye nyamakalaw dōw ye, olu bè buruju-gosi kè.
Adama, n'o y'an karamōgō ye, o bè bò Mali la.
Garankew, n'olu fana ye nyama-kalaw dōw ye, olu ka baara ye sabara-dila ye.
Shaka, n'o y'an ka kun-tigi ye, o bè taa dugu la sini.
Sali, n'o ye n'kōrōkè muso ye, o de bè bōgōlanw dila.

Nyininkali:

A: Jeliw bè mun kè?
B: Jeliw, n'olu ye nyama-kalaw ye, olu de bè buruju-gosi kè.

A: Adama bè bò min?
B: Adama, n'o y'an karamōgō ye, o bè bò Mali la.

A: Garankew bè mun kè?
B: Garankew, n'olu fana ye nyama-kala dōw ye, olu bè sabaraw dila.

A: Shaka bèna mun kè?
B: Shaka, n'o y'an ka kun-tigi ye, o bè taa dugu la sini.

A: Sali bè mun baara kè?
B: Sali, n'o ye n' kōrōkè muso ye, o de bè bōgōlanw dila.

Kuma-don-nyògòn-na: ni

Nyè-jira: A: Jeliw ye nyama-kalaw ye. Olu ka baara ye buruju-gosi ye.
B: Jeliw n'olu ye nyama-kalaw ye, olu ka baara ye buruju-gosi ye.

Sali ye n'kōrōkè muso ye. Sali bè bōgōlanw dila.
Garanke ye nyama-kala ye. A bè sabaraw dila.
Shaka y'an kun-tigi ye. A bè taama sini.
To ye fantan dumuni ye. A tobi man gèlèn.
Lè-sogo ye sogo tōlō ye. A tè sōrō yōrō caman.
Kafe bè mōgō yèrèyèrè. O tè fèn minta ye.
Wulu ye sō-kōnō-fèn ye. Wulu ye mōgō terikè ye.

Segin-n-kan: Nyògòn fè

Adama ni Awa bè taa lakòli la nyògon fè.
 Cè-misènw ni npogotigiw ye baara in kè nyògòn fè.
 Cèw ni musow tè dumuni kè nyògòn fè.
 A ye mobili ni nègèsò san nyògòn fè.

Nyininkali:

A: Adama kelen de bè taa lakòli la wa?
 B: Ayi, Adama ni Awa de bè taa lakòli la nyògòn fè.
 A: Cè-misènw dòn de ye baara in kè wa?
 B: Ayi, cè-misènw ni npogotigiw ye baara in kè nyògòn fè.
 A: Cèw ni musow bè dumuni kè nyògòn fè wa?
 B: Ayi, cèw ni musow tè dumuni kè nyògòn fè.
 A: A ye mobili dòn san wa?
 B: Ayi, a ye mobili ni nègèsò san nyògòn fè.
 A: Bala bè kuma Baba fè wa?
 B: Ayi, Bala ni Baba tè kuma nyògòn fè.

Kuma-don-nyògòn-na: nyògòn fè

Nyè-jira: Adama taara lakòli la Awa fè.
 Awa taara lakòli la Adama fè.
 Adama ni Awa taara lakòli la nyògòn fè.

1. Mamadu ye lenburu-ji mìn birama fè.
Birama ye lenburu-ji mìn Mamadu fè.	5. Musa ye nònò kè kafe la.
Musa ye sukaro kè kafe la.
2. Cèmisènw bè dumuni kè mògò-kòròbaw fè.
Mògò-kòròbaw bè dumuni kè cèmisènw fè.	6. Salifu ye ntola tan Mara fè.
Mara ye ntola tan Salifu fè.
3. Baba ye nburu dun sògòma in na.
A ye nare kè nburu la.	
4. Muso-misènw bè dumuni kè muso-kòròbaw fè.
Muso-kòròbaw bè dumuni kè muso-misènw fè.	

Segin-n-kan: ni nyògòn cè

Hòrònw ni Nyamakalaw tun tè-furu kè u ni nyògòn cè.
 U y'a nyanabò u ni nyògòn cè.
 A y'a tila denmisènw ni nyògòn cè
 A b'aw ni nyògòn cè.

Baro-misèn: u ni nyògòn cè

A: Hòrònw tun bè nyamakalaw furu wa? A: A ye mun kè mangoro la?
B: Ayi, u tun tè furu kè u ni nyògòn cè. B: A y'a tila den-misènw ni nyògòn cè.

A: Ko nin ye tinyè ye wa? A: A ye mun fò.
B: A y'a nyanabò aw ni nyògòn cè. B: A ko a b'aw ni nyògòn cè.

Kuma-don-nyògòn-na: X ni nyògòn cè:

Nyè-jira: Hòrònw tè nyamakalaw furu. Nyamakalaw tè hòrònw furu.
Hòrònw ni nyamakalaw tè furu kè u ni nyògòn cè.

Mamadu ye lenburu dò ta. Baba ye a tò ta.
Mamadu ni Baba ye lenburu bèe tila u ni nyògòn cè.

Bakari de dò nyanabò. Musa y'a tò nyanabò.
Bakari ni Musa y'a nyanabò u ni nyògòn cè.

An ye dò ta. U ye a tò ta.
An y'a bèe ta an ni nyògòn cè.

I ye dò min. A ye a tò min.
Aw y'a bèe min aw ni nyògòn cè.

Bila-nò-la: X ni nyògòn cè.

U ye wari tila u ni nyògon cè.
. . kèlè_kè
. . mankan ci
. . furu_kè
. . ko_nyanabò.

U bè baara kè nyògòn fè.
. . tè
. . dumuni_kè :
. . dòn_kè
. . tulon_kè.
. . dòlò_min.
. . sunògò
. . kalan kè.
. . baara_kè.

Kelen, dòròn, dan na

Segin-n-kan: kelen

Adama kelen de taara.
Muso kelen de nana.

Fanta kelen de ye tobili-kè.
Bala kelen de ye mobili boli.

Baro-misèn: kelen

A: Adama ni mògò taara wa?
B: Ayi, Adama kelen de nana.

A: Fanta ni Umu ye tobili kè wa?
B: Fanta kelen de ye tobili_kè.

A: Muso ni mògò nana wa?
B: Ayi, muso kelen de nana.

A. Bala ni jòn ye mobili boli.
B. Bala kelen de ye mobili boli.

Segin-n-kan: dōrōn.

Adama dōrōn de nana.
Musow fitini dōrōn de ye foli kē.

Fanta dōrōn de ye tobili kē.

Baro-misèn: dōrōn.

A: U bēe nana wa?
B: Ayi, Adama dōrōn de nana.

A: Fanta ni Umu ye tobili kē wa?
B: Ayi, Fanta durōn de ye tobili kē.

A: Musow bēe ye foli kē wa?
B: Ayi, musow fitini dōrōn de ye foli kē.

Segin-n-kan: X dan na

Musow bē dumuni kē u dan na.
Fanta ye baara kē a dan na.

Cēw bē baro kē u dan na.
Npōgotigiw bē tulong kē u dan na.

Baro-misèn: dan na

A: Musow ni cēw bē dumuni kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, musow bē dumuni kē u dan na.

A: Fanta ni Umu ye baara kē wa?
B: Ayi, Fanta ye baara kē a dan na.

A: Cēw ni musow bē baro kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, cēw bē baro kē u dan na.

A: Npogo-tigiw ni cē-misēnw bē baro kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, npogo-tigiw bē baro kē u dan na.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: Adama ni Awa taara nyōgōn fē? 1. Ayi, Adama kēlèn de taara.
2. Ayi, Adama dōrōn de taara.
3. Ayi, Adama taara a dan na.

1. Musow ni cēw bē baro kē nyōgōn fē wa?	7. Aw ye bōrō labō nyōgōn fē wa?
2. Cēw ni musow bē dumuni kē nyōgōn fē wa?	8. Kariba ye so ni fali san wa?
3. Umu ni Awa ye tobili kē wa?	9. Ali ye kafe ni sari min wa?
4. Ali ni liburuw bēe nana wa?	10. Aw ye bulukulu ni danni kē nyōgōn fē wa?
5. Aw ye baara in kē nyōgōn fē wa?	11. Baba ni den-misēnw ye dumuni kē nyōgōn fē wa?
6. Musow ni cēw bēe bōra ka taa nyēna-jē la wa?	

Segin-n-kan: ani

Numuw ye nyama-kalaw ye, ani kōma-tigiw. A ye fali san, ani so.
Fanta ye minānw kō, ani finiw. A musow bē se tobilā la, ani koli.
I k'i ka da yēlen mōgōkōrōbaw ye, Abudu bē se tubabukan na ani angilēkan.
ani den-misēnw.

Nyininkali:

A: Numuw ye mun ye?

B: Numuw ye nyama-kalaw ye, ani koma-tigiw.

A: Fanta ye mun kè?

B: A ye minanw ko, ani finiw.

A: N' kan n' ka da yèlèn jònw ye?

B: I k'i ka da yèlèn mōgòkògòbaw ye ani denmisènw.

A: A ye mun san?

B: A ye fali san, ani so.

A: A muso bè se mun na?

B: A muso bè se tobili la, ani koli.

A: Abudu bè se kan jumènw na?

B: Abudu bè se angilèkan na, ani tubabukan.

Yèlèmali: ani/ni

Nyè-jira: A: Numuw ye nyamakalaw ye, ani koma-tigiw.

B: Numuw ye nyamakalaw ni koma-tigiw ye.

Hòrònw ye dugu-tigiw ye, ani dugu-kolo-tigiw.

Fanta ye minanw ko, ani finiw.

A ye fali san, ani so.

I k'i ka da yèlèn mōgò-kòròbaw ye, ani den-misènw.

Adama muso bè se tobili la, ani koli.

Umāru bè se bamanankan na, ani kòròbòròkan.

Tabali-tigi bè sigarèti feere, ani alimèti.

A ye ntura fila faga, ani saga duuru.

Kalo bōra su rò, ani dolow.

Amerikènw bè sanu baara, ani nègè ni yiri.

Numu bè sanu baara, ani nègè ni yiri.

Garanke bè sabaraw dila, ani so masiriw.

Mōgò dōw bè ban-ji min, ani capalo.

Muso ka kan k'a cè masaw bonya, an'a kòròw

Gesedala bè finiw da, ani biri-finiw.

Yèlèmali: ni/ani

Nyè-jira: A: A ye so ni fali san.

B: A ye so san, ani fali.

A ye dencè ni denmuso sòrò.

Baba bè se kalali ni so-jò la.

N' ye Segu ni Moti ye.

A y'a muso n'a denw bila ka taa so.

U bè bolo-la-ntola-tan ni

sen-na-ntola-tan kè yan.

A ye nyò-foro ni malo-foro bō.

Karamòkò ka kamiyòn bè mōgò ni doni ta.

Baturu Seku bè kōra ni balani fō.

Kōgò ni ntamaro bè bō Saheli.

Bitiki in bè balo ni fèrèbōw feere.

Bamanankan ni Maninkakan bè fō Mali la.

Kōgò ni ntamaro bè bō Saheli.

Baro

"A" b'a fè ka nyè dòn siya-ko la.

A: Bala y'i mun ye?

B: N' balimakè dòn.

A: E ye jara ye. Ale ye Kuyate ye.

Kuyate ni jara ye siya kelen ye wa?

B: Ayi, siya kelenw tè. Jara ye hõròn ye.

Kuyate ye jeli ye.

A: Ne y'a mèn ko jara jòn bè yen. O ye tinyè ye wa?

B: Owò, tinyè dòn. Jamu caman bè yen, u bè sòrò siya bèe kònò.

A: Mògò b'a dòn cogo di o tuma ko karisa ye hõròn ye wala jòn?

B: A tè dòn ten. Fo n'i donna mògòw la kòsèbè. O tuma i b'u siya dòn.

A: I ni ce, i ni baraji. I ye n'sòn faamuya la kòsèbè.

Notes1. Min in adverbial phrases

Adverbial phrases such as those of time, place, and manner can contain relative clauses, equivalent to sentences such as the following:

I was at the place that you were. or I was where you were.

I was there at the time you were there. or I was there when you were there. --

I did it in the way that you did it.

These adverbial relative clauses have some rather special properties in B-M-D. They can be formed in the same manner as the relative clauses we have seen in the previous lessons, e.g.:

I tun bè yòrò min na, ne tun bè o yòrò la.

I tun bè yen tuma min na, ne tun bè yen o tuma la.

I y'a kè cogo min na, n' y'a kè o cogo la.

Notice that in this form, both the relative clause and the main clause contain the noun in question, i.e. yòrò, tuma, or cogo, preceded in the main clause by o in its demonstrative, rather than its pronominal, function.

The first variant form is that the repetition of the postposition in the main clause can be replaced by the pronouns, yen, "there" and ten, "thus". There is no B-M-D pronoun equivalent to "then", e.g.:

I tun bè yòrò min na, ne tun bè yen.

I y'a kè cogo min na, n' y'a kè ten.

The second variant that one finds is that the postposition following min is often omitted, e.g.:

I tun bè yòrò min, ne tun bè yen.

I tun bè yen tuma min, ne tun bè yen o tuma la.

I y'a fò cogo min, n' y'a kè ten.

An bè nyògòn dèmè.	We help each other.
<u>U</u> ye nyògòn ye.	They saw each other.
<u>U</u> ye nyògòn bugò.	They hit each other.
<u>U</u> ye jì di nyògòn ma.	They gave water to each other.

X ni nyògòn cè

This expression is used to capture the notion "among X." It implies an exclusiveness to the act in question, e.g.:

U bè kèlè_kè u ni nyògòn cè. They fight among themselves.

4. Sentence-final ani

We have seen in earlier lessons that nouns can be conjoined with the conjunction ni or ani, e.g.:

muso <u>ani</u> cè	or	the woman and the man
<u>muso</u> <u>ni</u> cè		

It is also possible to use ani at the end of a sentence for an "after-thought" type of conjunction.

Cè taara an'a muso. The man left, and his wife, too.

As noted in the translation, this sort of conjunction can be rendered by the English "too" or "also". This construction may be used regardless of the syntactic position to which it is semantically allied.

<u>A</u> ye nyò san ani <u>malo</u> .	He bought millet and rice, too.
<u>A</u> ye wari di so <u>faw</u> ma ani <u>jeliw</u> .	He gave money to the warriors; and to the bards, too.

5. Past participial clauses: V-len (kò)

Dependent clauses, similar to "after having X-ed" in English, can be formed in B-M-D with the past participial form of the verb, preceded by its theme noun (i.e. the subject of intransitive verbs and the object of transitive verbs). The past participial phrase can be optionally followed by kò, here interpreted as "after", e.g.:

U sigilen (kò), u ye kuma_daminè. (After) having sat down, they began the discussion.

A nalen kò, an ye dumuni_daminè.
An fa bolen kò, an ye mankan-ci daminè.

6. Appositional clauses with ni

In English, non-restrictive relative clauses are often used as appositional modifiers or clarifiers of nouns, e.g.:

Bards, whose work is to sing praise songs, are casted.

In Bambara, these non-restrictive appositional modifiers are rendered by ni-clauses, i.e. clauses beginning with the subordinate conjunction nĩ, e.g.:

Jeliw, n'olu ka baara ye buruju-gosi ye, olu ye nyama-kalaw ye.

Notice that again Bambara prefers not to have a lengthy dependent clause occupying a major syntactic position like subject or object. If the subject or object noun is to be so modified, it will occur at the beginning of the sentence, its normal position being occupied by a pronoun.

Vocabulary

balo	food
ban	kind of palm tree
ban-ji	palm wine
bolo-la-ntolatan	basketball
bògò	dirt
buluku	plow
buruju	lineage
buruju-gosi	lineage praising
capalo	wine
da	come after, follow
daga	vase
dan	limit
dolo	star
dugu-kolo	land
dugu-kolo-tigi	owner of the land
dugu-tigi	chief of town
fèrèbò	cloth
finè	particular caste in Mande culture.
foro bò	clear a field
garanke	leather worker
hòròn	noble, non-casted person
jeli	griot, bard
jiri	wood
jòn	slave
kala	sew
kari	break
karisa	such person, somebody
kèlè	fight, war
kòma	secret society
kòma-tigi	master of ceremonies of the secret society
mako	need
masiri	decorations
minan	utensils, tools, dishware
nare	butter
nburu	bread
npogotigi	girl
ntamaro	date (fruit)
ntola	ball
ntura	bull

numu blacksmith
nyama-kala casted person
sen-na-ntola-tan . . . football, soccer
siya sort, kind, race, species
sukaro (fr) sugar
wala or

Expression:

X ni nyògòn cè between X, amongst X

an bè jì mìn mìn, an k'an janto o la, a kana nògò

KALAN 5

Denbaya

Nsiirin:

N'i ye koro kèlen ye ka muso furu,
a koro nyògòn dō dōn.

nyògòn

a nyè bée ma

a ka c'a la.

dūn

cogo

X tēmēnen

X tēmēnen kò

Denbaya

Musa den Bakari ye muso furu dōgōkun tēmēnen. Muso tōgō ko Fanta. A buranw ka ɕa ɕosēbē. Bakari somōgō minw ka kōrō Bakari ye, o bēe ye Fantā buran ye. Mōgōya sira la, Bakari fa n'a ba filanw fana bēe y'a buranw ye. Buranya dun gasi ka bon. I ka kan k'i kuma cogo n'i kēwale dōn i buranw nya na. Kuma dōw bē yēn, i bē se k'u fō, ani fēn dōw bē yēn, i bē se k'u kē i cē n'i teriw nya na, nka, i man kan k'o kumaw fō walima k'o walew kē i buranw nya na. Nka i y'o yērē-minē min kē, n'i n'i ni-mōgōw ye nyōgōn sōrō, o bē ban pēwu. Mōgō n'i ni-mōgō tun bē tulon kē a nyē bēe ma. Aw bē se ka nyōgōn neni, ka nyōgōn bugō, ka nyōgōn kōrō-ma-tigē. Aw bē se ka nyōgōn tōoro cogo bēe la.

A bē fō Fanta cē dōgō ma ko Fanta cēw. A b'a cē bonya cogoya min na, a ka kan k'a cē balimaw bonya o cogo la. A ka kan k'u ka fini w ko, k'u ka sow furan, k'u koli-ji sigi, ka tobili kē k'a d'u ma. Muso o muso, n'i n'i cē so-mōgōw ma bēn, a ka c'a la, i ka furu tē sabati.

Nyininkali:

1. Musa ye Bakari mun ye?
2. Bakari ye muso furu wa?
3. A ye muso furu tuma jumēn?
4. Bakari muso tōgō?
5. Bakari kōrōw n'a masaw ye muso mun ye?
6. A bē fō ko buranya gasi ka bon, o kōrō ye mun ye?
7. I bē se ka kuma minw fō i teriw nya na, i bē se k'o kumaw fō i buranw nya na wa?
8. I bē se ka wale minw kē i teriw nya na, i bē se k'o walew bēe kē i buranw nya na wa?
9. Mōgō n'i ni-mōgō bē tulon kē wa?
10. Aw bē se ka nyōgōn neni wa?
11. Aw bē se ka nyōgōn bugo wa?
12. Fanta cē dōgōkēw y'a mun ye?
13. A ka kan k'a cē balimaw fana bonya wa?
14. A ka kan ka mun k'u ye?
15. Ni muso n'a cē somōgōw ma bēn, a ka furu bē mēn?

Segin-n-kan: nyōgōn

Baba ni Ami bē nyōgōn tōorō.
Den-misēnw bē nyōgōn bugō.

Sina-musow bē nyōgōn kōrōma-tigē.
U bē nyōgōn neni.

Nyininkali: nyōgōn

Baba ni Ami bē mun kē?
Den-misēnw bē mun kē?

Sina-musow bē mun kē?
U bē mun kē?

Segin-n-kan: a nyē bēe ma

Mōgō n'i ni-mōgō bē tulon kē a nyē bēe ma. Birama kalannen don a nyē bēe ma.
Baba bē Mali dōn a nyē bēe ma. Cē in bē se nōni na a nyē bēe ma.

Nyininkali: a nyè bée ma

Mògò n'i ni-mògò bè tulon kè wa? Cè in bè se nòni na wa?

Fò-cògò-wèrè

Nyè-jira: Mògò n'i ni-mògò bè tulon kè a nyè bée ma.
Mògo n'i ni-mògò bè tulon kè cogo bée la.

1. Baba bè Mali dòn a nyè bée ma.
2. Birama kalannen dòn a nyè bée ma.
3. Cè in bè se nòni na a nyè bée ma.
4. A bè nkalon tigè a nyè bée ma.
5. A bè taama a nyè bée ma.
6. I den bè foli kè a nyè bée ma.
7. A bè dumuni kè a nyè bée ma.
8. Yòrò bè gese da a nyè bée ma.
9. Nin so bè boli a nyè bée ma.
10. Bala bè mobili boli a nyè bée ma.

Segin-n-kan: dun

Adama y'i ban kalan ma. Kalan dun nafa ka bon.
Gawusu bè Ami fusaya Fanta ye. Ami dun ye mògò kuntan ye.
A b'a fè ka segin Segu. Segu dun yòrò ka jan an na.
A tè lè-sògò dun. Lè-sògò dun yc sogo duman ye.

Baro-misèn: dun

- A: N'tè kalan fè.
B: Kalan dun nafa ka bon.
- A: I miiri ye mun ye Fanta kan?
B: Gawusu bè Ami fisaya Fanta ye. Fanta dun ye mògò sèbè ye.
- A: A b'a fè ka mun wa?
B: A b'a fè ka segin Segu. Segu dun yòrò ka jan yan na.
- A: A bè lè-sogo dun wa?
B: A tè lè-sogo dun. Lè-sogo dun ye sogo duman ye.

Baro-misèn: dun

A: I bè Fanta fè wa?	A: I nyinana fèn dò kò wa?
B: Ayi, n't'a fè.	B: Owò, n' nyinana n' ka kulusi kò.
A: Fanta dun ye mògò sèbè ye.	A: An tè t'a nò fè?
	B: Ayi, n'tè se ka segin.
A: I bè lè-sogo dun wa?	A: Kulusi in dun ye kulusi nyuman ye.
B: Ayi, n' t'a dun.	
A: Lè-sogo dun ye sogo duman ye.	A: I ye dò ta baara la wa?
	B: Owò, n'ye Bala ta.
A: I bè taa Segu wa?	A: Musa dun, i t'o ta?
B: Ayi, Segu-sigi man di n' ye.	B: Ayi, an tè se ka bèn.
A: Segu dun ye dugu duman ye.	A: Musa dun ye mògò sèbè ye.

Segin-n-kan: k'a d'a kan

Amadu ma sigarèti feer'a ma k'a d'a kan den-misen don.
 A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
 Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Baro-misèn: k'a d'a kan

A: Mun na Amadu ma sigarèti feere a ma?
 B: Amadu ma sigarèti feere a ma k'a d'a kan den-misen don.
 A: Mun na a ma bò su in na.
 B: A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili cènnen don.
 A: Mun na Bakarijan tun ye kèlè-masa ye?
 B: Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Segin-n-kan: a ka c'a la

Muso n'a cè somògòw mana bèn, a ka c'a la a ka furu bè sabati.
 Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la i bè barika sòrò.
 I mana i ka seliw kè, a ka c'a la i bè taa alijana.
 I mana dòlò caman min, a ka c'a la i bè manamana-kan caman fò.

Baro-misèn: a ka c'a la

A: Muso n'a cè mana bèn, mun bè kè?
 B: Muso n'a cè mana bèn, a ka c'a la a ka furu bè sabati.
 A: Mògò man'a masaw bonya, mun bè kè?
 B: Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la a bè barika sòrò.
 A: I man'i ka seliw kè, mun bè kè?
 B: I man'i ka seliw kè, a ka c'a la i bè taa alijana.
 A: I mana dòlò caman min, mun bè kè?
 B: I mana dòlò caman min, a ka c'a la, i bè manamana-kan caman fò.

Fò-cogo-wèrè: cogo

Nyè-jira: A: A bè kuma cogo dò. N't'o fè.
 B: N' t'a kuma cogo fè./ A kuma-cogo man di n' ye.

A bè dumuni kè cogo dò. N't'o fè.
 A bè taama cogo dò. O man di n' ye.
 A b'a fèrèbò cogo dò. N't'o fè.
 A b'a kan kòròta cogo dò. N't'o fè.
 Baba bè lakalanni kè cogo dò. N't'o fè.
 A bè baara kè cogo dò. O man di n' ye.
 U bè mògòw minè cogo dò. N't'o fè.
 Kèlakaw bè mògò bonya cogo dò. O ka di n' ye.
 A bè mobili boli cogo dò. N'b'o fè.
 Aw bè nyogòn kòlòsi cogo dò. O ka nyi.

Segin-n-kan: tēmēnen

Bakari ye muso furu dōgōkun tēmēnen.
 A ye kalan dāminē juma tēmēnen.

An ye dōn kē sibiri tēmēnen.
 Kalo tēmēnen in kēra nisō-diya-kalo ye.

Bila-nō-la: tēmēnen

Bakari ye muso furu juma tēmēnen.
 dōgōkun . . .
 kalo
 sibiri. . . .
 Mawuluti. . .
 sālība . . .

Segin-n-kan: tēmēnen kō

Seli tēmēnen kō, saga sōngō bē bīn.
 O tēmēnen kō, a bē daraka dun.
 Juma tēmēnen kō, an b'an yērē sōrō.

Saafō tēmēnen kō, silamē bēe bē da
 ka sunōgō.
 Samiya tēmēnen kō, fonēnē bē na.

Bila-nō-la: tēmēnen ko

Seli tēmēnen kō, saga sōngō bē bīn.
 Sun-kalo . . . ,
 Saafō . . . , mōgōw b'u da ka sunōgō.
 , mankan bē sumaya.
 Lērē 6 . . . , mōgō tē baara kē.
 , tē kalan kē.
 , mōgōw bē ʔaa ntola-tan-yōrō.

Kuma-don-nyōgōn-na: nyōgōn

Nyē-jira: A: Baba bē Ami tōorō. Ami bē baba tōorō.
 B: Baba ni Ami bē nyōgōn tōorō.

Awa bē Umu fō. Umu bē Awa fō.
 A ye n' nēni. N' y'a nēni.
 A y'a tericē ta. A tericē y'a ta.
 A b'a nimōgō-kēw bugō. A nimōgō-kēw b'a bugō.
 A bē Fanta ci. Fanta b'a ci.
 Madu bē Bala kunun. Bala bē Madu kunun.
 A bē n' sōn wari. N' b'a sōn wari.
 Cē bē muso kōlōsi. Muso bē cē kōlōsi.
 Ngolo bē nyele balo. Nyele bē Ngolo balo.
 A bē n' kalan. N' b'a kalan.
 Adama bē Ali sutara. Ali bē Adama sutara.
 I ka n' bonya. N' k'i bonya.

Baro

"A" b'a fè ka kunafoni sòrò Fanta kan.

A: I bè Fanta Sukò dòn wa?

B: Fanta sukò jumèn?

A: Mòrò Keyita den-muso.

B: N'b'a dòn kòsèbè.

A mòn'an tègè kònò.

Mun tun dòn?

A: Anw tun b'a fè k'a nyin'i fè n'i bè se ka kunafoni d'an ma a kan.

I b'a fè ka fèn o fèn dòn, n'b'a f'i ye.

A: A bè yaala kòsèbè wa?

B: Mògò si tè se k'a f'i ye k'a y'a ye kènèma su fè.

A: A bè kèlè kè wa?

B: Ne m'a ye kèlè la fòlò. Fèn min tè se kuma la. N'i y'a mèn i bè kèlè kè, i ni mògò bè kuma sama de. Mun na i bè n' nyininkala nin bèe la?

A: An b'a fè k'a nyini de.

B: Aw tè se k'a nyògòn muso sòrò.

Notes

1. nya/nyè

This word is perhaps the same word meaning "eye, vision, in front of, forward, etc." Its use in this lesson has the interpretation "means, manner, way." The expression a nya bèe ma can be translated as "in every which way," indicating a total mastery of the act in question.

We saw nya with the interpretation "means, way, manner" in the expression nya dò la "in such a way." Other common uses with this interpretation are:

Nin nya tè n' kòno.
ka mògò nya-nyini

I don't have the means for this.
to look for a means (a way to get)
to somebody, search for a person's
weakness, find the secret to
someone's power.

2. a ka c'a la

This is an expression indicating strong probability. It is frequently incorporated in conditional sentences to indicate the probability of the result.

Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la a bè barika sòrò.
Should a person respect his elders, it is highly probable
that he will be blessed with strength.

3. dun

We have seen dun used in interrogative structures in which it was interpreted as "and how about...?", e.g.:

A: Fanta ka kènè?	A: Is Fanta well?
B: Hèrè dòn.	B. Fine.
A: Baba <u>dun</u> ?	A: And how about Baba?

In this lesson dun is used to introduce a counterargument in which it could be interpreted as "but, however."

A: Ne tè Fanta fè.	A: I don't like Fanta.
B: Fanta <u>dun</u> ka nyi.	B. But Fanta is nice.

As in its previous uses, dun always follows a noun.

4. cogo/sugu

This is another word like nya meaning "way, manner, means." In some dialects cogo almost entirely replaces nya, and vice versa.

One of the more common uses of cogo is in compounds in which it frequently can be translated as a headless relative clause, e.g.:

<u>a</u> kè-cogo	how to do it
N t' <u>a</u> kè-cogo dòn.	I don't know how to do it.

5. tèmènen

Tèmènen is the past participle form of the verb tèmè, "to pass, pass by." It can be used after a point time word to express the meanings "last, past".

last (requires point time word)

<u>A</u> taara juma tèmènen.	He left last Friday.
<u>A</u> y' <u>a</u> kè zuwèn tèmènen.	He did it last June.

Notice that for durational time expressions equivalent to English "ago", the construction introduced in Lesson 4 must be used, e.g.:

<u>A</u> y' <u>a</u> kè <u>a</u> tile naani ye <u>nin</u> ye.
<u>A</u> y' <u>a</u> kè <u>nin</u> y' <u>a</u> tile naani ye.

<u>A</u> taara <u>nin</u> y' <u>a</u> kalo <u>fila</u> ye.
<u>A</u> taara <u>a</u> kalo <u>fila</u> ye <u>nin</u> ye.

6. tèmènen kò

This expression is used to render the meaning "after (a period of time)." In many cases, kò may be used alone to capture this meaning, e.g.:

I bènà mun kè nyènajè kò? What will you do after the party?
 A nana dänni-tuma kò. He came after planting time.

Often, however, when a duration of time is involved, speakers will prefer to use tèmènen kò, e.g.:

A bèn a kè kalo fila tèmènen kò. He will do it after two months.
 A bòra tile saba tèmènen kò. He left after three days.

Vocabulary

alijana	Heaven
bugò	beat
buran	in-law
farin	fierce, bold
filan	peer
fisaya	prefer
gasi	consideration
ja	shadow
kèwale	deed, action
kòrò-matigè	criticize
manamana-kan	worthless talk
Mawuluti	Moslem ceremony
neni	curse
nimògò	younger in-laws
pewu	idiophone accentuating <u>finish</u>
sabati	reinforce
sòn	give
sumaya	diminish
sutura	hide (someone's shame)
ta	hire
yèrè-minè	self-control, abstaining

KALAN 6

Nsiirin

Gabugu ka kòrò misiri ye.

Time expressions

Sani

Ni X-tuma sera

Ka X to Y la

Fo ka taa

X dan na

Comparative ni X ye

Tila X la

Dumuni kè cogo:

Ni dumuni-tuma sera, Fanta bè cew ka dumuni n'u ka tège-ko-ji sigi, a bè t'a fõ bée ye o tuma, ko dumuni sigira. Mògòw bè na u sigi k'u koori dumuni-minan na, mògò-kòròbaw b'u sigi dèbèn kan, den-misènw b'u sonsoron. Sani dumuni ka daminè, bée b'i tège ko tège-ko-minan kòndò. Mògò-kòròbaw b'u tège ko fòlò. O kò den-misènw fana b'u tège ko. Den-misènw bè tège-ko-minan da minè ni mògò-kòròbaw b'u tège ko. U bè dumuni-minan fana da minè fo k'a t'u tila dumuni na. K'i to dumuni na, ni dò hònnà i bolo, i ka kan k'a tòmò. Dòw b'a dun. Du kelen kòndò, musow bè dumuni kè u dan na, cew fana bè dumuni kè u dan na. N'i tilala dumuni na, mògò o mògò ka kòrò i ye, i be barika da a ye.

Nyininkali:

1. Ni dumuni-tuma sera, Fanta bè mun kè?
2. A bè tège-ko-ji ni dumuni sigi tuma jumèn?
3. O kò, a bè mun kè?
4. Dumuni mana sigi, mògòw bè mun kè?
5. Den-misènw b'u sigi cogo di?
6. Sani dumuni ka daminè, u bè mun kè?
7. U b'u tège ko cogo di?
8. Mògò-kòrò-baw b'u tège ko, den-misènw bè mun kè?
9. U b'u sigi mun kan?
10. Mògòw bè dumuni kè u bolo la wa?
11. Ka den-misènw to dumuni na, ni dò hònnà, u bè mun kè?
12. Dòw bè mun k'o la?
13. Mun na u b'o dun?
14. Cew ni musow bè dumuni kè nyògòn fè wa?
15. N' i tilala dumuni na, i ka kan ka mun kè?

Segin-n-kan: sani

Sani Baba ka na, an ye baara bée ban.
 Sani tasuma ka mènè, sisi bè bò.
 Sani Fanta ka taa sugu la, a bè so-kòndò-baaraw kè.
 A bè daga ko san'a ka ji k'a la.
 A bè sabara bò san'a ka don so kòndò.

Bila-nò-la: sani

Sani Baba ka na, an ye baara bée ban.	A bè daga ko san'a ka ji k'a la.
. . . dugutigi a ka don so kòndò.
. . . san-ji	A bè sabara bò
., . . . foro bée furan.	. . . banfula bò
. . . an ka taa., foli kè
 a k'i sigi . . .

Yèlèmali: sani

Nyè-jira: A. Sani Ali ka dòn so kònò, a bè sabara bò.
B. Ali bè sabara bò san'a ka dòn so kònò.

Sani Baba'ka na, an ye baara bèe ban. Sani tasuma ka mènè, sisi bè bò.
Sani Fant: ka ji kè daga la, a b'a ko. Sani Sori k'i sigi, a bè foli kè.

Baro-misèn: sani

A: N'i 'sera dugu kònò, i ka kan ka mògò bèe fo.
B: N ka jòn fo fòlò?
A: San'i ka mògò wèrè rò, i ka dugutigi fo fòlò.

A: N'i sera sugu la, i ka kan ka fèn caman san.
B: N ka mùn san fòlò?
A: San'i ka fèn wèrè san i ka safinè san fòlò.

A: N'i sera so, i ka kan ka so-kònò-baara bèe kè.
B: N ka mùn kè fòlò.
A: San'i ka fèn wèrè kè, i ka minènw ko fòlò.

A: N'i sera foro la, i ka kan ka foro-baara caman kè.
B: N' ka mùn kè fòlò?
A: San'i ka ko wèrè kè, i ka bulukuli kè fòlò.

Yèlèmali: X, o kò Y = Sani ... ka Y, X.

Nyè-jira: I b'i tègè ko. O kò i bè dumuni kè.
San'i ka dumuni kè, i b'i tègè ko.

I bè dugutigi fo. O kò i bè taa i jatigi bara.
I bè yiri tigè. O kò i b'i ja.
U bè barika da. O kò u bè wuli.
I bè woro ko. O kò i b'a nyimi.
A b'a lafinyè. O kò a bè taa kalan-yòrò.
A bè miiri kòsòbè. O kò a bè kuma.
I bè mògòw fo. O kò i bè tèmèn.
I bè fitiri seli. O kò i bè sun tigè.
A bè baman-kan kalan. O kò a bè taa Mali la.
I bè ji goniya. O kò i bè dute wuli.
Adama bè baara kè. O kò a bè taa tulon kè.
A bè arajo lamèn. O kò a b'i da ka sunògò.

Aw ka kuma-sen tò lase = sani:

Sani n' ka daraka dun _____. Sani n' ka dòn so kònò _____.
Sani n' ka taa lakòli la. _____. Sani den-misènw ka dumuni kè _____.
Sani n' ka n' sigi _____.

Segin-n-kan: ni X-tuma sera...

Ni dumuni-tuma_sera, den-misèn_w b'u sonsoron.
 Ni taa-tuma_sera, taamalaw bè biye_ta.
 Ni sunògò-tuma_sera, jatigi-muso_bè dalan_w labò.
 Ni kurun_na-tuma_sera, mògò_bèe bè taa dankan_na.
 Ni seli-tuma_sera, silamèw bè taa misiri_la.

Nyininkali: X-tuma A ye jaabili_kè ni "X-tuma" ye.

Nyè-jira: A. Mun na den-misèn_w b'u sonsoron?
 B. Dumuni-tuma_sera.

Mun na taamalaw bè biye_ta?	Mun na sènè-kèla bè taa foro_la?
Mun na jatigi-muso_bè dalan_labò?	Mun na kalanden bè taa lakòli_la?
Mun na mògò_bèe bè taa dankan_na?	Mun na baara-kèla bè taa so?
Mun na silamèw bè taa misiri_la?	

Baro-misèn: X-tuma A ye baro-misèn_dila.

Nyè-jira: (kuma-den) baara_jigi-tuma

A. Ni baara-jigi-tuma sera, aw bè mun_kè.
 B: An bè taa so o tuma.

taa-tuma	fama-tuma	den-kun-di-tuma
seli-tuma	lamèn-tuma	da-tuma
sunògò-tuma	nyò-dan-tuma	baara_jigin-tuma
kuma-tuma	dumuni-kè-tuma	mafilè-tuma
baro-kè-tuma	bamanan-kan_kalan-tuma	
sun-tuma	kurun_na-tuma	

Segin-n-kan: ka X to Y la

K'i to baara_la, i man kan ka tulon_kè.
 K'i to bibliotèki_la, i man kan ka mankan_ti.
 K'i to den-misènya_la, i tè se ka fèn_caman_kè.
 Ka cè-kòròbaw to dumuni_na, den-misèn_w tè mankan_ti.
 Ka mògò-kòròbaw to kuma_la, i ka kan k'i tolo_majò.
 Ka Maadu to kalan_na, a tè se ka fèn_wèrè_kè.
 Ka musow to tobili_la, i man kan ka don_ga-bugu_kòndò.

Kuma-don-nyògòn-na: k'i to

Nyè-jira: A. A bè lakòli_la sisan. A ka kan k'a_jija.
B. K'o to lakòli_la, a ka-kan k'a_jija.

A bè Pari. A ka kan k'i janto a_yèrè la.
A bè bibliotèki la. A man kan ka mankan ti.
A bè biro_la. A man kan ka tulon_kè.
A bè Amèriki. A te se ka wari_mara.
A bè fantanya_la. A tè fama_sòsò.
A bè den-misènya_la. A tè kuma mògò-kòròbaw nyèna.
A bè mansaya_la. A man kan ka nin_kè.
I bè dunanya_la. I tè politiki-baro_kè.

Yèlèmali: k'a to X la / X-tuma

Nyè-jira: A. U man kan ka kuma dumuni-kè-tuma_na.
B. K'u to dumuni-na, u man kan ka kuma.

<u>U</u> tè tulon_kè baara-kè-tuma_la.	<u>U</u> tè politiki-baro_kè dunanya-tuma_la.
<u>U</u> bè baara caman_kè nyò-dan-tuma_la.	<u>A</u> tè tulon_kè baara-tuma_la.
<u>U</u> tè fama_sòsò fantaya-tuma_la.	<u>A</u> tè arajo_lamèn kalan-tuma_la.
<u>A</u> tè mankan_ti sunògò-tuma_la.	<u>U</u> tè nòndò min nèné-tuma_la.

Baro-misèn: ka X to Y la

A: N'b'a_fè ka taa so.
B: Ka san-ji_to nàla, i tè se ka taa so.
A: N'na to yan_o_tuma.

A: N'bè taa dòn-kè-yòrò.
B: Ka mògòw to sun na, dòn_tè_kè.
A: N'bè to so kòndò_o_tuma.

A: A_b'a_fè ka sènè_kè.
B: Ka ja_to sen na, a tè se ka sènè_kè.
A: A na gese_da_o_tuma.

A: N' bè tobili_kè.
B: Ka musow to du_kòndò, i tè se ka tobili_kè.
A: N'bè so furan_o_tuma.

A: N'b'a_fè ka kèlè_kè.
B: Ka polosi_to i kòrò, i tè kèlè_kè.
A: N'b'a to fo polosi_ka taa.

A: N'b'a_fè ka kuma.
B: Ka mògò-kòròbaw to yan, i man kan ka kuma.
A: O_tuma n' bè n' dade.

72 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: fo ka taa

Fo ka t'a sa, a tè cè-kòròba dōgōya.
 Fo ka t'a bō, a ma mōgō si tōorō.
 Fo ka t'a na, foyi ma nyè yan.
 U bè dumuni-minan da minè fo ka t'u tila dumuni na.
 U tè mankan ti fo ka taa cè-kòròba bō.
 U bè baara kè fo ka taa kuntigi bō biro la.

Nyininkali: fo ka taa

Nyè-jira: A: Madu tun bè cè-kòròbaw bonya wa?
 B: Fo ka t'a sa, a ma cè-kòròba dōgōya.

Fanta ka mōgōya tun ka bon wa? U bè mankan ti wa?
 Sori y'aw dēmè wa? A ye mōgō tōorō wa?
 U bè dumuni-minan da minè wa? Fèn nyèna yan san'a ka na wa?
 U bè baara kè wa? A ye cè-kòròba dōgōya wa?

Segin-n-kan: X dan na

Mōgō-kòrò-baw bè baro kè u dan na. Cè-misènw bè boloko u dan na.
 Musow bè dumuni kè u dan na. Musow bè baro kè u dan na.

Baro-misèn: X dan na

A: Mōgō-kòrò-baw ni den-misènw bè baro kè nyògòn fè wa?
 B: Ayi, Mōgō-kòrò-baw bè baro kè u dan na.

A: Musow ni cèw bè dumuni kè nyògòn fè wa?
 B: Ayi, Musow bè dumuni kè u dan na.

A: Cè-misènw ni muso-misènw bè boloko nyògòn fè wa?
 B: Ayi, Cè-misènw bè boloko u dan na.

A: Musow ni cèw bè baro kè nyògòn fè wa?
 B: Ayi, Musow bè baro kè u dan na.

Bila-nò-la:

Mōgō ka kan ka dumuni kè i dan na.	Mōgō man kan ka dumuni kè i dan na.
..... tulon kè sigi
..... kalan kè sènè kè
..... yaala dute min
..... bolo ko sunògò
..... susuli kè i ko
 tobili kè
 nyò tigè
 foyi kè

Fò-cogo-wèrè: dan na

Nyè-jira: A: Mògòw man kan ka dumuni_kè u dan na.

B: Mògòw ka kan ka dumuni_kè nyògòn fè.

U man kan ka kalan_kè u dan na.

U man kan ka u ko u dan na.

Musow man kan ka baro_kè u dan na.

U man kan ka kalan_kè u dan na.

Cèw man kan ka tulon_kè u dan na.

U man kan ka u min u dan na.

Aw man kan ka sènè_kè aw dan na.

U man kan ka siniman_lajè u dan na.

Bilakorow man kan ka boloko u dan na.

U man kan ka baara_kè u dan na.

An man kan ka sunògò an dan na.

Segin-n-kan: tila X la

N'an tilala baara_la, o kò an bè taa.

Ni musow tilala fìni-ko_la, u b'u ko.

N'an tilala kalan_na, an bè sunògò.

N'a tilala dòn-kili-da_la, n'b'a f'a ye.

A mana tila kasi_la, a bè t'i ko.

An mana tila bamanan-kan-kalan_na, an bè taa Mali la.

Fanta mana tila tobili_la, a bè fìni jèlenw don.

U bè barika_da u mana tila dumuni_na.

Nyininkali:

A: Mun na aw taara?

A: I b'a f'a ye tuma jumèn?

B: An tilala baara_la.

B: N'a tilala dòn-kili-da_la.

A: Aw b'aw ko tuma jumèn?

A: Aw bè taa Mali la tuma jumèn?

B: Ni musow tilala fìni-ko_la.

B: An mana tila bamanan-kan-kalan_na.

A: Aw bè sunògò tuma jumèn?

B: N'a tilala kalan_na.

Bila-nò-la: X tila Y la

U tilala dumuni_na.

. . . . baara_ . .

. . . . sènè_ . .

. . . . fìni-ko_ . .

. . . . kalan_ . .

. . . . foro-baara_ . .

. . . . seli_ . .

. . . . Arajo-lamèn_ . .

. . . . kitabu-sèbèn_ . .

. . . . dòn-kili-da_ . .

. . . . gese-da_ . .

74 Intermediate Bambara

Barow

Dumuni_mana ban, mōgōw bè dugawu kè.

1. Ngolo tilala dumuni_na. A bè barika_da Ala ye.

Alhamdulillahihahi Arabilalamina
Bi ta_nōgōyara sini ta_bè Ala ma.

2. Ngolo tilala dumuni_na. A bè barika_da a masaw n'a korōw.

Ngolo: Baba, a barika.
Baba: A barika Ala ye. K'a sumay'i kōnō.

3. Tarawele tilala dumuni_na. A bè barika da du-tigi-cè.

Tarawele: A barika.
Baba: A barika Ala ye. I ta don. K'a sumaya i kōnō.
Tarawele: Nyèba, a barika. I ni ga.
Nyèba: A bārika Ala ye, Tarawele. I ta don. K'a sumay' i kōnō.

Dunankè: A bè ka kuma du-tigi cè fè.

Dunan: (dumuni kò)

A barika.

Ala k'i nèema.

Ala kan'i nèemantanya.

Ala k'i sòn sī la.

Ala k'i kènè to.

Laban-ko nyuman, Ala k'o d'an bèe ma.

Kira labōrōma la.

Du-tigi: Ala ka duwawu minè.

Ala ka barika d'i ma.

Duniya si jan_ni kènèya, Ala m'o dil'an bèe ma.

Notes

1. Tuma, yòrò, cogo

The words tuma, yòrò, cogo combine frequently with verbs to make compounds translating roughly as "the time for / to X, the place for / to X, the way to X."

taa-tuma	the time to go
taa-yòrò	the place to go
taa-cogo	the way to go

These compounds can be preceded by a possessive construction, in which the theme-noun of the verb can occur, e.g.:

Sori taa-tuma	the time for Sori to go ... for Sori's going ... of Sori's going ... that Sori left
Sori taa yòrò	the place for Sori to go ... that Sori left
Sori taa-cogo	the way for Sori to go ... that Sori went

Note again that only the theme noun of the nominalized verb can occur as its possessor (i.e. the subject of intransitive constructions or the object of transitive constructions.)

If the agent noun is to be expressed in one of these constructions, the possessive link ka must be used, e.g.:

jara_faga-yòrò	the place to kill the lion ... where the lion was killed
----------------	---

as opposed to

jara_ka fagali-kè-yòrò	the place where the lion kills
------------------------	--------------------------------

2. Sani

We have seen sani in previous lessons. We will briefly review its grammatical properties here.

Sani is a subordinate conjunction, introducing a subordinate clause. Remember that subordinate clauses are those having an expressed subject with the high tone auxiliary ka, or its negative counterpart kana. These clauses occur with no difference in meaning at either the beginning or the end of the sentence, e.g.:

Sani Fanta ka se, n' bèn'a kè. Before Fanta arrives, I will do it.
or N' bèn'a kè sani Fanta ka se. I will do it before Fanta arrives.

As in English, there is a clause intonation break when sani-clauses occur at the beginning of the sentence.

Both sani and fo clauses allow a permutation of the subject noun with the auxiliary ka when followed by an intransitive verb phrase, e.g.:

N' bèn'a kè sani ka Fanta se. N tèn'a kè fo ka Fanta se.

The tone on the auxiliary in these cases is low, which gives us some reason to believe that this is the same as the infinitival ka.

Sani cannot be followed by an infinitival phrase or by a noun phrase. It can only be followed by a subordinate clause.

76 Intermediate Bambara

3. Ka X to Y la

This time expression uses the verb "to stay, remain, leave (something or someone) behind" followed by a postpositional phrase with la, to express the notion "while" or "during the time that", e.g.:

Ka cè-kòròbaw to dumuni-na, den-misèn w tè mankan ti.
While the older men are eating, the children don't make noise.

This expression can also occur sentence-finally without any change in meaning. The object of the postposition la may be either a place noun or an activity noun.

K'i to Bamakò, n' taara Segu. While you were in Bamako, I went to Segou.
or, literally:

K'i to dòn na, Fanta bòra. Leaving you in Bamako, I went to Segou.
While you were dancing, Fanta left.

4. Fo ka taa

This is an idiomatic subordinating conjunction translating as "up to, until". It is followed by an intransitive construction and its subject without any auxiliary, e.g.:

A tèn'a kè fo ka taa a sa. He won't do it up to his death.
A ma mògò tòorò fo ka taa a bò. He didn't bother anyone up to
the time he left.

5. X dan na

Dan is an important word, occurring in a wide range of expressions. Dan means roughly "border, limit, frontier, boundary." In this construction, it means "alone, by X's self." In this sense it contrasts with nyògòn fè, "together".

U m'a kè u dan na. They didn't do it by themselves.
Cèw bè dumuni kè u dan na. The men eat by themselves.

The above sentence is to be interpreted as the men eating together to the exclusion of women. It is not interpreted as each individual man eating by himself to the exclusion of all others.

6. Comparative ni X ye

The long form of the comparative, X ye, that we examined in Lesson 3 is ni X ye. This construction, in most of its uses, translates as English "with". In this sense, its meaning can be understood as expressing a relation, e.g.:

A ka bon ni nin ye. It is large in relation to this. or
It is larger than this.

7. Tila

Tila is a verb meaning generally "to finish (an activity)". It is an intransitive verb with the activity in question expressed as the object of the postposition la.

U tilala baara_la. They finished/ceased work.
A ma tila sènè_la fòlo. He hasn't finished farming yet.

The meaning difference between tila and ban is roughly the same as that between "stop" and "finish, end" in English. The latter asserts that the activity in question has reached its natural termination or is completely exhausted or consumed. The former only asserts that the agent is no longer involved in the activity. Perhaps an example will help.

U tilala dumuni na. They finished/stopped eating.
U ye dumuni ban. They finished the food.

In the first sentence, there may be some food left. In the second, the food is entirely consumed.

Tila does not take an infinitival complement with the above interpretation. When it occurs with an infinitive, it is to be interpreted:

A tilala ka dònkili_da. She ended up by singing a song.

Vocabulary

banfula	head-cover
barika	strength
bòn	spill
dade	shut up
dan	limit
furan	sweep
X ja	warm oneself
koori	surround
nyimi	chew
polosi (fr)	policeman, policewoman
sonsonon	kneel
tègè	hand
tila	finish
tòmò	pick up
woro	kola nut

KALAN 7

Den-kun-di

Nsiirin:

N'i y'i den_tògò da "Sèmè", a
mèn_o_mèn, a na sèmè i la.

N-tò

V-tò

V-ta

yaasa/walasa

yèrè

mako

• X fiyènya Y kan

Den-kun-di

Kunun araba, sògòmada fè, Abudu n'a muso tintò taara dòkòtòrò-so la. Wula-da fè, Abudu bolitò sera du kòndò, a nisòdiyalenba ko muso jiginna denkè la. So-mògòw ye kibaruya jènsèn, k'a lase sigi-nyògòn ni balimaw bèe ma dugu kòndò, ko den-kun-di bèna kè u ka so araba nata. Tènènmuso bèe ka kan ka na ni den bamunan-fini ye. Abudu terikèw n'a balimakèw b'a dèmè n'u se-ko ye yaasa den-kun-di musakaw na fiyènya Abudu ma. Tarata don mana se, musow bè nyògòn da-la-jè Abudu ka so ka nyò susu, ka den-kun-di-dègè dila ani nomi. O dègè n'o nomi bè di mògòw ma den-kun-di kènè kan a dugu-sè-jè. Den-kun-di don yèrè, cèw bè solì ka nyògòn sòrò Abudu ka so. Woro ni dègè ni nomi bè di mògòw ma. Moriw bè dugawu kè den ye ka den tògò wèlè. Saga bè faga. O kèlèn kò, jama bè jènsèn, bèe bè t'i mako la. Cèw ka den-kun-di kòfè, musow b'u ta daminè. Olu bè tilen a la, tuma dòw fo fitiri.

Nyininkali:

1. Abudu taara <u>dòkòtòrò-so</u> <u>la</u> <u>wa</u> ?	10. <u>Den-kun-di</u> <u>bèna</u> <u>kè</u> <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?
2. <u>A</u> <u>ni</u> <u>jòn</u> <u>taara</u> <u>dòkòtòrò-so</u> <u>la</u> ?	11. <u>Tènèn-musow</u> <u>bèe</u> <u>ka</u> <u>kan</u> <u>ka</u> <u>mun</u> <u>bò</u> ?
3. <u>Mun</u> <u>na</u> <u>a</u> <u>ni</u> <u>muso</u> <u>taara</u> <u>dòkòtòrò-so</u> <u>la</u> ?	12. <u>Jòn</u> <u>bè</u> <u>Abudu</u> <u>dèmè</u> ?
4. Abudu <u>seginna</u> <u>sò</u> <u>cogo</u> <u>di</u> <u>wula</u> <u>fè</u> ?	13. <u>Musow</u> <u>bè</u> <u>mun</u> <u>kè</u> <u>tarata</u> <u>don</u> ?
5. <u>A</u> <u>nana</u> <u>mun</u> <u>fò</u> ?	14. <u>Mun</u> <u>bè</u> <u>kè</u> <u>o</u> <u>dègè</u> <u>n'o</u> <u>nomi</u> <u>na</u> ?
6. <u>A</u> <u>tun</u> <u>nisò</u> <u>ka</u> <u>di</u> <u>wa</u> ?	15. <u>Mun</u> <u>wèrè</u> <u>bè</u> <u>di</u> <u>mògòw</u> <u>ma</u> ?
7. <u>Muso</u> <u>ye</u> <u>mun</u> <u>sòrò</u> ?	16. <u>Jòn</u> <u>bè</u> <u>dugawu</u> <u>kè</u> <u>den</u> <u>ye</u> ?
8. So- <u>mògòw</u> <u>ye</u> <u>mun</u> <u>kè</u> ?	17. <u>Mun</u> <u>bè</u> <u>faga</u> ?
9. <u>U</u> <u>ye</u> <u>kibaruya</u> <u>lase</u> <u>jòn</u> <u>ma</u> ?	18. <u>Saga</u> <u>mana</u> <u>faga</u> , <u>mògòw</u> <u>bè</u> <u>mun</u> <u>kè</u> ?
	19. <u>Cèw</u> <u>ka</u> <u>den-kun-di</u> <u>kòfè</u> , <u>mun</u> <u>bè</u> <u>kè</u> ?

Segin-n-kan: yaasa

Abudu teriw b'a dème yaasa a kana tòorò kojugu.
An bè taa yaasa an ka se joona.
I bè foli kè yaasa mògòw k'a dòn k'i b'u bonya.
N'bè n'ka tobili kè yaasa n' ka n' sago dun.
A bè da tugun yaasa sonw kana don a kan.
A b'a ko yaasa a kasa kana bò.

Yèlèmali: yaasa

- Nyè-jira: A. An ye Abudu dèmè yaasa a ka taa segu.
 B. An ye Abudu dèmè yaasa a kana taa segu.

<u>A</u> <u>taara</u> <u>Banjul</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>kèlè</u> <u>kè</u> .	<u>I</u> <u>den</u> <u>bè</u> <u>kalan</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>gèn</u> .
<u>A</u> <u>wulila</u> <u>joona</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>baara</u> <u>kè</u> .	<u>N'bè</u> <u>seli</u> <u>yaasa</u> <u>n'</u> <u>ka</u> <u>taa</u> <u>hanama</u> .
<u>A</u> <u>ye</u> <u>Madu</u> <u>gèn</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>taa</u> <u>kalan</u> <u>kè</u> .	<u>A</u> <u>ma</u> <u>kuma</u> <u>yaasa</u> <u>mògò</u> <u>k'a</u> <u>k'ò</u> <u>ko</u> <u>dòn</u> .
<u>U</u> <u>ye</u> <u>kòndòw</u> <u>gèn</u> <u>yaasa</u> <u>u</u> <u>ka</u> <u>tinyèni</u> <u>kè</u> .	<u>I</u> <u>b'a</u> <u>dogo</u> <u>yaasa</u> <u>mògòw</u> <u>k'a</u> <u>ye</u> .
<u>A</u> <u>muso</u> <u>ye</u> <u>ji</u> <u>kalaya</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>se</u> <u>k'i</u> <u>ko</u> .	<u>A</u> <u>muso</u> <u>b'a</u> <u>deli</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>den</u> <u>bugo</u> .
<u>A</u> <u>tè</u> <u>dumuni</u> <u>kè</u> <u>yaasa</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>bonya</u> <u>kòsèbè</u> .	

Fò-cogo-wèrè: yaasa/walasa

- Nyè-jira: A. A ye Abudu dèmè yaasa a ka taa Segu.
B. A ye Abudu dèmè walasa a ka taa Segu.

A taara Banjul yaasa a ka kèlè kè.
A wulila joona yaasa a ka dōni kalan.
A ye Madu gèn yaasa a ka taa kalan kè.
U ye kōnōw gèn yaasa u kama tinyèni kè.
A muso ye ji kalaya yaasa a ka se k'i ko.
A bè dumuni-ba kè yaasa a ka tōlō.
A bè Ala bato yaasa a ka taa Alijana.
An y'an teliya yaasa a ka se joona.
Tile ka bō joona yaasa a ka finiw ka ja.
An b'an makun yaasa u kan'a fò k'an m'a bonya.
An tē finī girin don yaasa funteni kan'an tōrō.
A bè nōnō min yaasa a kōnō ka bolī.

Nyininkali: yaasa

A. <u>Mun</u> na Abudu teriw b'a dèmè?	A. <u>Mun</u> na i b'i ka tobili kè?
B. Yaasa a kana tōoro-kojugu.	B. Yaasa n'ka n'sago dun.
A. <u>Mun</u> na aw bè taa sisan?	A. <u>Mun</u> na a bè da tugun tuma bēe.
B. Yaasa an ka se joona.	B. Yaasa son kana don a kan.
A. <u>Mun</u> na i b'a fē n'ka foli kè?	A. <u>Mun</u> na a b a' ko tuma bēe.
B. Yaasa mōgōw k'a dōn k'i b'u bonya.	B. Yaasa a kasa kana bō.

Nyininkali: yaasa

<u>Mun</u> na i bè kalan kè?	<u>Mun</u> na a muso bè ji kalaya?
<u>Mun</u> na i b'a fē ka taa Bamakò?	<u>Mun</u> na aw y'aw teliya?
<u>Mun</u> na aw ye kèlè kè yen?	<u>Mun</u> na mōgōw bè Ala bato?
<u>Mun</u> na u bè sira dila?	<u>Mun</u> na a ye Madu gèn?
<u>Mun</u> na a bè baara kè ten?	<u>Mun</u> i y'i dege mobili-boli la?
<u>Mun</u> na denni b'i masiri kosèbè?	<u>Mun</u> na musow b'u pari?
<u>Mun</u> na cē in tē yèlè?	<u>Mun</u> na aw b'a fē tile ka bō joona?
<u>Mun</u> na Abudu terikēw y'a dēmè?	<u>Mun</u> na cikēla bē foro buluku?
<u>Mun</u> na aw tē dumuniba kè?	<u>Mun</u> na i bè bamanan-kan kalan?
<u>Mun</u> na aw b'aw makun?	<u>Mun</u> na den-misēnw bè kōnōw gèn?
<u>Mun</u> na i den bè kalan kè?	<u>Mun</u> na i t'a fē ka kalan kè?
<u>Mun</u> na a muso b'a deli?	<u>Mun</u> na aw wulila joona?
<u>Mun</u> na a bè nōnō min?	<u>Mun</u> na mōgō dōw b'u da joona?
<u>Mun</u> na i y'i dogo?	<u>Mun</u> na bālimaw b'i dēmè?
<u>Mun</u> na a muso bè ji kalaya?	

Segin-n-kan: mako

N'mako bè kōgōni na.
An mako bè Abudu la.

Mōgō tē se k'a fō k'i mako tē mōgō tōw la.
N'i mako jōr'a la tuma o tuma,
i k'a fō n' ye.

82 Intermediate Bambara

Baro-misèn: mako

A. I bè mun fò?
B. N' mako bè kògòni na.

A. I bè jòn nyini?
B. N' mako bè Abudu la.

A. J ye mun fò?
B. N'ko mōgò tè se k'a fò k'i mako
tè mōgò tòw la.

A. I ko n'ka mun kè?
B. N'ko n'i mako jòr'a la tuma o tuma,
i k'a fò n' ye.

Bila-nò-la:

N' mako t'i la.
..... fini in
..... malo.
..... wari.
..... baara
..... kalan
..... Fanta
..... sini
..... kitabasi.

Baro-misèn: X mako bè Y la

Nyè-jira: A. Abudu ko k'a bè Fanta fè wa?
B. Ayi, a ko k'a mako t'a la.

I bè fini in fè wa?
I bè malo dò san?
I Kèra wari-nyinina ye dè?
I nana yan baara nyini wa?
I tè taa lakòli la mun na?
I mako bè kitabu la wa?

I mako bè Fanta la wa?
I mako bè fini na wa?
I mako bè mōgò la wa?
I mako bè baara-nyini na wa?
I mako bè baara-nyini na wa?
I mako bè sèbènni'-kèlan na wa?
I mako bè sèbèn-fura la wa?

Segin-n-kan: V-ta

Nin tè kuma fòta ye.
Adama tè mōgò bonyata ye.

An bè taa Segu juma nata.
A santa bè sòrò sugu la.

Nyininkali: V-ta

A. I ko' mun?
B. N'ko i ye min fò,
o tè kuma fòta ye.

A. Aw bè taa don jumèn?
B. An bè taa Segu juma nata.

A. I bè Adama bonya wa?
B. Ayi, Adama tè mōgò bonyata ye.

A. Mangoro santa bè sòrò sugu la wa?
B. Owò, a santa bè sòrò sugu la.

Dafali: V-ta

Nyè-jira: A. I ye kuma min fò,
B. I ye kuma min fò, o tè kuma fòta ye.

I ye wari min dun, . . .
I ye wale min kè, . . .
I ye sogo min dun, . . .
I ye ko min kòrò-bò, . . .
I ye cè min neni, . . .
I ye tiga min sènè, . . .
I ye baara min kè, . . .

I ye ji min min, . . .
I ye fini min feere, . . .
I ye saga min faga, . . .
Aw ye fèn min sèbèn, . . .
I ye ko min ye, i ka. . .
A ye mobili min san, . . .
Aw bè muso min bonya, . . .

Baro-misèn: V-ta

Nyè-jira: A. Nin ji bè min wa?
B. Ayi, ji minta tè.

Kò in bè tìgè wa?
Fini in bè san wa?
O gundè bè fò wa?
Kòmo-ko bè kòrò-bò wa?
Saga in bè faga wa?
Jègè in bè feere wa?

Bòrè in bè ta wa?
Kènè in bè furan wa?
Sira in bè min wa?
Sa in bè gèn wa?
Bon in bè da-yèlèn wa?
Cè in ye mògò bonyata ye wa?

Segin-n-kan: V-tò

A bolitò ye filen tan.
A kasitò donna.
N dontò y'a ye.

Ali datò y'a ye.
Ali datò ye lanpan faga.
I taatò ka dugawu k' u ye.

Nyininkali: V-tò

A ye filen tan cogo di?
A donna cogo di?
I y'a ye tuma jumèn?

Ali ye lanpan faga tuma jumèn?
N'i bè taa, i ka kan ka mun kè?

Fò-cogo-wèrè: V-tò

Nyè-jira: A. A bè kasila.
B. A kasitò don.

A bè kasila.
A bè donna.
A bè taala.
A bè sigila.

A bè dala.
A bè sela.
A bè sala.
A bè taamala.

84 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: N V-tò

Ali baara kètò ye daba-kala kari.
 Fanta dumuni kètò ye nònò bòn.
 Baba jiri tigètò y'o bolo tigè.
A sèbènni kètò ye sèbèn fara.
 An tabali labètò y'a sen kari.
A fini kotò ye dulòki tunun.

I kafe mintò y'o bòn i ka kulusi kan.
 Aw bòrè tatò y'a fara.
 Fanta gaari dilatò ye kòori jeni.
 N' kalan kètò ye dute-bara nyè saba min.
A balòn tantò bòra ka bin k'a sen mugu.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. Ali baara kètò ye daba-kala kari.
 B. Ali kètò ka baara kè, a ye daba-kala kari.

An sèbènni kètò ye sèbèn-fura fara. A datò ye lanpan faga.
 An sigitò ye sigilan labin. A bolitò ye segi tan k'a bin.
 An bòrè tatò ye bòrè fara. Jènè sènè kètò bè dòngili da.
 Adama wulitò ye kitab kòròta. An baara nyinin tò taara cun Mara kan.
U dòngili datò tun bè dòn fana kè. A nyò susutò ye kolon kari.
Binta tobili kètò ye ga bugu jeni. I sun tigètò ye barika da Ala ye.
A fini kotò ye n'ka dulòki fili. A kafe mintò y'a bòn a ka kulusi kan.

Baro-misèn: N-V-tò

A: Daba-kala karila cogo di? A: Nin jenina tuma jumèn?
 B: Ali baara kètò y'a kari. B: A tobili kètò y'a jeni.
 A: Nònò bònna tuma jumèn? A: Win nògòra cogo di?
 B: Fanta dumuni kètò y'a bòn. B: A kafe mintò ye kafe bòn a kan.
 A: Mun kèra Baba la? A: A sen kari la cogo di?
 B: A jiri tigètò y'a bolo tigè. B: A balòn tantò binna k'a sen kari.
 A: Fini tununa cogo di?
 B: A fini kotò y'a tunun.

Bila-nò-la: N-V-tò

N'baara kètò ye daba-kala kari. Mama namasa santò ye tèrèmèli kè.
 An mangoro
 Ali fini
 Musa baara kètò ye ji min. jègè
 . . sèbènni sogo
 . . sènè
 . . kalan
 . . dumuni
 Baba dumuni kètò ye konyi tunun.
 kari.
 fili.
 dogo.

Segin-n-kan: N-tò/N-V-tò in object position

N' ma so in bolitò ye. U ye Baba ci kètò wele.
Maadu ye Sira-mori dōnkili datò lamèn. A nana Ali dumuni kètò sòrò.
A ye dugu-tigi tēmètò fo.

Nyininkali:

- A. I ye so in bolitò ye wa? A. U ye Baba ci kètò wele wa?
B. Ayi, n' ma so in bolitò ye. B. Owò, u ye Baba ci kètò wele.
- A. Maadu ye Siramori dōnkili datò lamèn wa?
B. Owò, Maadu ye Siramori dōnkili datò lamèn.
- A. A ye dugu-tigi tēmètò ye wa? A. A nana Ali dumuni kètò sòrò wa?
B. Owò, a ye dugu-tigi tēmètò ye. B. Owò, a nana Ali dumuni kètò sòrò.

Segin-n-kan: N-tò

A muso tintò taara dōkōtōrò-so la. An ye cè banabagatò ta ka don so kōnò.
Wulu fatò ye cè kin. Adama ye sēgēnbagatò de ye.
Nin cè ye mōgò si-bantò de ye. Mōgò kōngōtò tē sōn foyi ma.

Nyininkali: N-tò

- A. Muso jumèn taara dōkōtōrò-so la? A. Nin ye mun mōgò sugu ye?
B. Muso tintò taara dōkōtōrò-so la. B. Nin ye mōgò si-bantò de ye.
- A. Wulu jumèn ye cè kin? A. A ye cè jumèn ta ka don so kōnò?
B. Wulu fatò ye cè kin. B. An ye cè banabagatò ta ka don so kōnò.
- A. Duna ye jōn ta ye? A. Adama ye mun ye?
B. Duna ye kēnēbagatò de ta ye. B. Adama ye sēgēnbagatò de ye.
- A. Mōgò kōngōtò bē cogo di?
B. Mōgò kōngōtò tē sōn foyi ma.

Fò-cogo-wèrè: N-tò

Nyè-jira: A. A muso tintò taara dōkōtōrò-so la.
B. Tin b'a muso min na, o de taara dōkōtōrò-so la.
Muso min taara dōkōtōrò-so la, tin b'o de la.

Wulu fatò ye cè kin. Mōgò kōngōtò tē sōn foyi ma.
Nin ye cè si-bantò de ye. Duna ye kēnēbagatò de ta ye.
An ye cè banabagatò ta ka taa n'a ye. Muso nyamatò tē se ka furu.
Adama ye sēgēnbagatò de ye. A ka wulu ye wulu fiyentò de ye.

Segin-n-kan: yèrè

Peresidan yèrè tun bē nyanajè-yòrò la. Ne yèrè de bolo ye nin dulon.
Dugu-tigi yèrè taara n' ka den-kun-di la. N' muso yèrè de ye tobili kè.

86 Intermediate Bambara

Nyininkali: yèrè

- A. Mògòba tun bè nyanajè-yòrò la wa?
B. Peresidan yèrè tun bè nyanajè-yòrò la.
- A. Dugu-tigi denkè taara i ka den-kun-di la wa?
B. Dugu-tigi denkè taara, dugu-tigi yèrè taara.
- A. Denmisèn dò de ye nin dulon wa?
B. Ayi. Ne yèrè de bolo y'a a dulon.
- A. Baara-nyini de b'e ka tobili kè wa?
B. Ayi. N' muso yèrè de bè n'ka tobili kè.

Fò-cogo-wèrè: yère = hali

- Nyè-jira: A. Peresidan yèrè tun bè yen.
B. Hali Peresidan tun bè yen.

Dugu-tigi yèrè tun bè n'ka den-kun-di la.
Ne yèrè bè se ka nin dulon.
A fa yèrè nana a ka seli la.
Adama yèrè bè dōoni dōoni kè.
Mara yèrè bè se bolo-la-ntola-tan
na sisan.

Asitan yèrè bè se ka to tobi.
Kara-mògò yèrè bè kuma kalan-so kòndò.
Du-tigi yèrè bè fèn duman fè.
Kitabu-so yèrè yeelenw bè faga su fè.
Tubabu-kè yèrè bè baman-kan mèn.

Segin-n-kan: fiyènya...kan

Kalan doni bè fiyènya n' kan kalo kura.
Den-kun-di doni ma fiyènya a fa kan.
Sariya ye furu-nafolo doni fiyènya cèw kan.
Masin ye foro-baara sègèn fiyènya cikèlaw kan.

Baro-misèn: fiyènya...kan

- A. Kalan doni bè fiyènya i kan tuma jumèn?
B. Kalan doni bè fiyènya n' kan kalo kura.
- A. Den-kun-di doni fiyènyara a fa kan wa?
B. Ayi, den-kundi doni ma fiyènya a kan.
- A. Sariya ye mun kè furu-ko la?
B. Sariya ye furu doni fiyènya cèw kan.
- A. Masin ye mun kè?
B. Masin ye foro-baara sègèn fiyènya ci-kèlaw kan.
- A. Arajo ye mun kè?
B. Arajo ye lakalanni doni fiyènya karamògòw kan.

Baro-misèn: Kalanden b'a jaabi cogo min ka d'a ye.

Nyè-jira: A. I nisò ka di mun na?
B. Kalan doni fiyènyara n'kan.

Mun na i fa bè se ka baara	Sariya ye mun kè furu-ko la?
caman kè sisan?	Mògòw ka dèmè bè mun nyé?
Arajo ye mun kè kalan-ko la?	Mobili bè mun nyé taama la?
Mun na mògòw bè masin fè?	

Baro: den-kun-di

A: Cè, an muso jiginna kunun.
B: A jiginna kunun? O ye Ala tanu ye. A ye mun sòrò?
A: A nana ni cè de ye.
B: O nyana. Ala k'a balo.
A: Amina.
B: K'a dògò caya a kòrò ye.

A: Cè, an muso jiginna.
B: A jiginna tuma jumèn?
A: A jiginna sògòma in-na.
B: A y'an sama mun na?
A: A y'an sama muso la.
B: Ala k'a balo.
A: Amina.
B: K'a dògò caya a kòrò ye.
A: Amina. Ala ka duwawu minè.

A: Cè, i muso kònòma don. A kònò bè kalo joli la?
B: A kònò bè kalo saba la.
A: I den fòlò don wa?
B: Owò n'den fòlò de don.
A: Kònò in ka bon cogo min, a bolen denmuso kònò de fè.
B: Cè, fara ka nin kuma sugu fò. N'den fòlò ka kè muso ye.
A: Mun b'o la?
B: Foyi t'a-la. Ne de t'a fè n'den fòlò ka kè muso ye.
A: Mun na?
B: Denmuso ye mògò wèrè ka so-jòbaga de ye. N'b'a nyini Ala fè a ka n'ka fòlò kè cè ye. O kò a bè se ka muso di n'ma.
A: Denmuso bè mògò kè burantigi ye. Burantigiya nafa ka bon.
B: O ye tinyè ye nka o bèe la nè b'a fè Ala ka n'den fòlò kè cè ye.

A: Musoni cènyi, masiri ye mun ye?
B: Masiri ye den ye.
Ka sanu don, ka wari don, Baba. Muso masiri ye den ye.

Notes1. N-tò

The suffix -tò is added on to a number of quality nouns to form pronominal entity nouns as well as appositional adjectival modifiers.

Quality noun	Entity noun	Adjective
fa "madness"	fatò "crazy one"	cè fatò "insane man"
kòngò "hunger"	kòngòtò "hungry one"	den kòngòtò "hungry child"
kuna "leprosy"	kunatò "leper"	cè kunatò "leprous man"
miyè	miyètò "gourmet"	cè miyètò "piggish man"
kara	karatò	den karatò

Some forms are irregularly constructed with -tò, e.g.:

bana "sickness"	bàbabagatò "sick one"
sègèn "poverty"	sègènbagatò "poor one"

2. V-ta

Verbs taking the -ta suffix become either pronominal entity nouns or adjectival modifiers, e.g.:

mìn "drink"	mìnta "the one to drink" "the one to be drunk"	ji mìn "drinkable, potable"
dun "eat"	dunta "the one to eat" "the one to be eaten"	sogo dunta "edible meat" "the meat to be eaten"

Notice that there are two viable interpretations of these derived forms with -ta. They can either be interpreted as the equivalents of verb + able in English, or as infinitive phrase noun modifiers, e.g.:

fagata either "killable" or "to be killed"

The difference will perhaps be clearer in the following example:

Nin tè ji mìn ta ye. a. This water is not drinkable
or b. This water is not to be drunk.

It seems to be the case that a) entails b). That is, if the water is not drinkable, it is not to be drunk. B) does not, however, entail A); if the water is not to be drunk it does not necessarily mean that it is not drinkable, only that it should not be drunk.

3. V-tò

The equivalent of present participles in English are formed in B-M-D by adding the suffix -tò to a verb.

sigi-tò	sitting
taa-tò	going

The most common usage of these present participial forms, like the adjectives derived from N-tò, is as appositional modifiers of nouns. That is, they operate like adjunctive adjectival modifiers, but they do not form compounds with the preceding noun as do adjunctive modifiers.

<u>muso_dontò</u>	the woman entering
-------------------	--------------------

Note that in English verbs like "see, hear, listen, watch, smell" take a participial complement, e.g.:

I saw the woman entering.

In B-M-D, these types of sentences are all rendered with the appositional construction, e.g.:

N ye muso_dontò ye.

The -tò participles are never in fact used as participial phrases in English. They are always adjunctive or appositional modifiers of nouns.

4. yaasa/walasa

These are two common forms of the subordinate conjunction meaning "so that, in order that". The clause which follows this conjunction will always have the subordinate auxiliaries ka or kana.

A y'a kè yaasa a den_ka taa lakòli la.
He did it so that his child could go to school.

5. yèrè

Yèrè is a very important word in B-M-D, occurring in a large number of contexts and having a number of translations in English.

A. Its most salient meaning in English is "self" as in

ne yèrè	myself	Fanta yèrè	Fanta herself
---------	--------	------------	---------------

It is not, however, frequently used as its English equivalent in reflexive constructions, e.g.:

A y'i ko. "He washed himself" is preferred over A y'a yèrè ko.

90 Introductory Bambara

If the student can restrict the use of yèrè to cases where the English form with -self would receive stress, then his use of yèrè will be appropriate. For example,

He washed HIMSELF (and not somebody else) could be translated by:
A y'a yèrè ko.

- B. Yèrè is therefore used equivalently to the marking of accent in English. B-M-D does not allow stress to be shifted onto various elements in the sentence. Stress is determined largely by the tonal shape of the sentence and to shift stress would entail a shifting of tone. English allows very heavy stress and marked intonation to indicate a claim that may be exceptional and/or counter to the speaker's expectations, e.g.:

Ali came. (where not only is this an assertion, but
an indication of some special importance)

In B-M-D this could be rendered by yèrè.

Ali yèrè nana.

- C. Yèrè can also be interpreted to mean "the real" or "the actual" thing in question.

A bè donsoya yèrè dòn. "He knows real hunting" or
"He really knows hunting"

A ye tinyè yèrè fò. "He told the real truth" or
"He told the actual truth."

- D. Like stress in English, yèrè can be used to delimit the scope of certain modifiers, e.g.:

Even JOHN's dog died. (John's dog wasn't expected to die.)
Even John's DOG died. (A number of things died on John,
including, unexpectedly, his dog.)

This could be rendered in Bambara as:

Hali Ali yèrè ka wulu sara. and
Hali Ali ka wulu yèrè sara.

6. mako

We have seen and worked with mako in a number of the preceding lessons. We will make a short summary of its behavior here. In the majority of cases, mako occurs in subject position with a possessor., e.g.:

N mako b'a la. in which case it translates as "I need it."

Note that it does not occur with the definite article as would most nouns in this position.

When it occurs with the past tense marker tun, tun may occur either before or after mako, e.g.:

N mako tun b'a la. or N tun mako b'a la.

Mako occurs in object position in a few constructions like the following:

A tēna mako nyè i ye.
A tēna mako si nyarabò mògò ye.

Both of these expressions translate roughly as:

It will do no good for X.

Another common expression with mako in object position is:

A ye n'mako sa

which translates roughly as:

It destroyed my hopes.

When negated, mako idioms take on a very strong meaning, close to "I don't give a damn about X."

N mako t'i la. I don't give a hoot about you.

We strongly counsel that the student not try to assign any particular meaning to mako, but rather learn the expressions in which it occurs as idioms.

Vocabulary

bamu	carry on back
bamunan-fini	cloth wrap to carry baby on back
bato	worship
dalajè	gather
dègè	Malian food
di	shave
fara	stop
fiyènya	ease
gèn	chase, expel
jènsèn	spread, broadcast, announce
jigin	give birth to
kibaru	news
kibaruuya	news, information

92 Introductory Bambara

kan di	shave the head
makun	shut up, keep quiet
musaka	expenses, cost
na-kan	destiny
nisòdiya, nisòndiya	joy, contentment
nòmi	fritter
sama	bring
se-ko	possibility
sègènbagatò	poor one
sigi-nyògòn	neighbor
tin	tin
tintò	woman in labor
tòlò	fatten
walasa	so that, in order
yaasa	so that, in order

KALAN 8

Bolokoli

Nsiirin: Den_min y'a fa boloko, bènògòkè dogo-kun tè.

min in appositional relatives

o b'a sòrò

sugu

hami X la

X wajibiya ka Y

si/san: talking about age

mana: review drill

walaka

X kètò ye ka Y

pre-auxiliary particles

nisòn/nisòn-diya/nison-goya

Bolokoli

Bilakoroya ka di. I tē miiri, i tē taasi k'a d'a kan i tē hami du ni dugu kunkow n'u gundow la. Don dō bē se, i n'i nyōgōn bilakorow, aw ka miirintanya bē ban. Aw bē boloko. Bolokoli fana ye gintanba ye dugu kōnō i n'a fō den-kun-di. Dugu bilakorow bēe, minw bē si kelen na, u bēe bē kē nyōgōn kan k'u boloko nyōgōn fē. Solimaw bēe bē solimaya kē yōrō kelen, solima-bon kelen kōnō. Den-misēn bē cēya dege solima-bon de kōnō. Dugu cē-misēnw b'a bugō, k'a neni, k'a ni tōorō cogo bēe la. A ka kan k'o bēe munyu. Munyuni de b'u ka cēya jira. U bē dumuni sugu bēe di den-misēnw ma k'u wajibiya k'a dun. U b'a dun. Musow fana bē boloko nka olu ka solimaya man jugun i ko cēw ta. Cē-misēnw mana bō solima-bon na, du ni dugu gundow bē walaka u ye bawo o b'a sōrō u kēra cē ye. Musow mana bō, musoya gundow bē walaka u fana ye bawo o b'a sōrō u kēra muso ye.

Nyininkali:

1. Bilakoroya ka di wa?
2. Mun na a bē fō ko bilakoroya ka di?
3. Bilakoro ka miirintanya bē ban don jumēn?
4. Bolokoli ni furu ka kan wa? U ka kan cogo di? Mun b'u kanya?
5. U bē kelen kelen boloko wa?
6. Solima-denw bē solimaya kō yōrō jumēn?
7. U bē mun dege solima-bon na?
8. Dugu cēmisēnw bē mun k'u la?
9. Musow ka biro ka jugun ka cēw ta bō wa?
10. Cē-misēnw bōlen solima-bon na, mun bē fō u ye?
11. Mun na gundow bē fō u ye o tuma?

Segin-n-kan: min

Dugu bilakorow, minw bē si kelen na, olu bē boloko nyōgōn fē.
 Kungo-kōnō-yiriw, minw bulu tē bin, olu bē kē fura ye.
 Fanta denkē, min bē se ntolatan na, o taara Bamakō.
 Yamuru ka dōn-kili, a ye min labēn salon, o bōra arajo la kunun.
 Bamanan-kan kitabu, aw ye min sēbēn, o feereta tē sōrō sugu la.
 Adama terikē, min bē baara kē arajo la, o ye Fanta furu.
 I ka duloki, min tē ko ji kalan na, o de farala.
 Dugu npogotigiw, minw bē si kelen na, olu bē furu nyōgōn fē.

Nyininkali: min

Jōnw bē boloko nyōgōn fē?	A ka dulōki jumēn farala?
Den dō taara Bamakō wa?	Yiri jumēnw bē kē fura ye?
Dōn-kili jumēn bōra arajo la?	Npotigi jumēnw bē furu nyōgōn fē?
Kitabu jumēn feereta tē sōrō sugu la?	Jōn ye Fanta furu?

Fò-cogo-wère:Nyè-jira:

- A. Ni dugu bilakorow be si kelen na, u bè boloko nyògòn fè.
 B. Dugu bilakorow, minw bè si kelen na, olu bè boloko ngògòn fè.

Npogotigiw bè si kelen na. U bè furu nyògòn fè.
 Fanta denkè bè se ntolatan na. O taara Bamakò.
 Yamuru ye dònkili dila. A bòra arajo la kunun.
 Aw ye bamanan-kan kitabu sèbèn. O tè sòrò sugu la.
 Adama terikè bè baara kè arajo la. O ye Fanta furu.
 Dulòki tè ko ji kalan na. O de farala.
 Kungo-kònò yiriw bulu bè bin. Olu bè kè fura ye.

Segin-n-kan: O b'a sòrò

N'i ye n'ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.
 N'i ye n'taatò ye so, o b'a sòrò n'tilala n'ka baara la.
 N'i y'i da fa mugu jalan na, o b'a sòrò a nyigin-ji b'i da.
 N'i y'a ye a wulila, o b'a sòrò a fara sunògò la.
 N'u bè den kun di, o b'a sòrò u ye dugawu kè.
 N'i y'a ye kèlè la, o b'a sòrò u bagar'a ma.

Nyininkali: o b'a sòrò

- A. I bè daraka dun?
 B. N'i ye n' ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.
 A. I bè bò baara-yòrò tuma jumèn?
 B. N'i ye n'taatò so ye, o b'a sòrò n'tilala baara la.
 A. Mun na i ye nin kè?
 B. N'i ye kamalen-kòrò ye k'i da fa mugu jalan na, o b'a sòrò a nyigin-ji b'i da.
 A. Den kun bè di sani dugawu ka kè wa?
 B. N'u bè den kun di, o b'a sòrò u ye dugawu kè.
 A. Mun na a bè kèlè kè?
 B. N'i y'a ye kèlè la, o b'a sòrò u bagar'a ma.

Fò-cogo-wèrè: o b'a sòrò

- A. N'da kolen kò, n bè daraka dun.
 B. N'i ye n'ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.

Baara bannen kò, an b'an lafiya.	<u>A</u> den bolokolen kò, <u>a b'a</u> ka so jò.
An kununen kò, an b'an ko.	<u>I</u> ka mobili kòròlen kò, <u>i b'a</u> feere.
Kalan bannen kò, an bè taa ntola tan.	<u>Ba</u> tòoròlen kò, <u>a</u> bè kinni kè.
Baara jiginnen kò, an bè taa dute min.	<u>A</u> sirannen kò, <u>a</u> bè yèrèrèrè.
Nyò mōnen kò, an b'a kari.	Ni n'muso ma den sòrò, n'bè muso wèrè furu.

96 Intermediate Bambara

Fò-cogo-wèrè: o b'a sòrò

- A. Ni n' muso taara, n' bè tobili kè.
B. N'i ye n' kètò ye ka tobili kè.

Ni Uti sera, Fanta ka kan ka kalan kè.
Ni kalan banna, n' bè ntola tan.
Ni baara jiginna, an bè dute-daga sigi.
Ni nyò mōna, an b'a kari.
N'i ye wari sòrò, i bè muso furu.
Ni sun-kalo banna, mōgōw bè tile-fè-dumuni daminè.
Ni su kora, n' bè dumuni kè.
Ni baara tè n' bolo, n' bè arajo lamèn.
Ni samiya sera, ci-kelaw bè bulukuli kè.

Bila-nò-la: sugu

I bè fini sugu jumèn nyini
. . segi
. . muso
. . jiri
. . dumuni
. . dugu
. . ntola
. . foro
. . so

Fò-cogo-wèrè : sugu, sifa, siya

- Nyè-jira: A. I bè fini sugu jumèn fè?
B. I bè fini sifa jumèn fè?
C. I bè fini siya jumèn fè?

I bè muso sugu jumèn fè?	I ye wari di cè sugu jumèn ma?
I bè cè sugu jumèn nyini?	N'ka kan ka siran sa sugu jumèn nya?
I ye jiri sugu jumèn tigè?	Dumuni sugu jumèn bè tabali kan?
I ye nyò sugu jumèn dan?	Finì sugu jumèn bè sòrò yen?

Baro-misèn: sugu

A. Ami ye fini dò san.	A. Mamadu ye kulusi dò kala.
B. fini sugu jumèn?	B. Sugu jumèn?
A. N' hakili la, bōgōlan-fini don.	A. N' hakili la sen-daba de don.
A. Seku bè fōli-fèn dò fò.	A. A ye sogo dò faga.
B. Sugu jumèn?	B. Sugu jumèn?
A. N' hakila, kōra don.	A. N' hakili la minan don.
A. N'ye mobili san.	A. Birama ye sigilan dò dila.
B. Mobili sugu jumèn?	B. Sugu jumèn?
A. Mobili fitini.	A. N'hakili la kurun don.
A. Fanta ye dumuni dò tobi.	
B. Dumuni sugu jumèn?	
A. N' hakili la to don.	

Dafali: sugu_

Nyè-jira: A. N bè fini sugu_min nyini....
B. N bè fini sugu_min nyini, o ye bamunan-fini_ye.

N bè so-sugu_min fè....
N bè segi-sugu_min fè....
Sira Mori bè dōnkili-sugu_min fò....
Fanta bè dumuni-sugu_min d'an ma....
Ali bè jelikè-sugu_min nyini....
A bè mobili-sugu_min fè....
Fatu ye kuma-sugu_min fò....
I bè ko-sugu_min kè....
Adama ye muso-sugu_min furu....
I ye foro-sugu_min bō....
Maadu bè kuma-sugu_min fò....
Siramori ye dōn-kili-sugu_min da....
N'bè baro-sugu_min fò arajo_la,....

A ye nyō-sugu_min sènè....
Musa bè mobili-sugu_min boli....
N'bè misi-sugu_min fè,....
Seku bè fōli-fèn-sugu_min fò,....
Nin ye mōgō-sugu_min ye....
I ye so-sugu_min jō....
Aw ye baara-sugu_min kè....
U ye ja-sugu_min jira....
Aw ye sira-sugu_min bō....
Bala bè malo-sugu_min sènè....
Aw ye misi-sugu_min faga,....

Segin-n-kan: X hami X la

Fuguri tè hami foyi la.
Muso in bè hami a den na.
Bilakoro tè hami dugu_kun-ko la.

Cè-ganan tè hami na-sòngò-ko_la.
U fa tè hami a ka denbaya la.

Segin-n-kan: X hami Y la

Fugari tè hami foyi la.
Bilakoro . . .dugu_kun-ko . . .
Den kolon . . .du . . .
Donsoso-ko . . .
Famafantan . . .
nanawari . . .

Nyīninkali:

A. Mun na Ngolo t'an dēmè?
B. Fugari tè hami foyi la.

A. Famaw ka kan ka sumun di fantanw ma?
B. Famaw tè hami fantan_na.

A. Bilakoro tè foroba-baara kè wa?
B. Bilakoro tè hami dugu_kun-ko_la.

A. Cè gāman bè hami na-sòngò-ko_la wa?
B. Ayi, cè-ganan tè hami na-sòngò-ko_la.

A. Madu t'a masaw bonya!
B. Den kolon tè hami du_la.

A. A bè hami a ka denbaya la wa?
B. Ayi, a tè hami a la.

A. Donsokè in tè segin so abada wa?
B. Donsokè tè hami so-ko la.

98 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: i n'a fò

A ka di i n'a fò di
A jèlen bè i n'a fò nònò kènè.
A ka kunan i n'a fò jala.
A cè ka nyi i n'a fò jina.
A ka jan i n'a fò sebe.
A ka misèn i n'a fò fini-kisè.

A ja wulilen i n'a fò na-sòngò-bòla.
A finnen i n'a fò koroninfin.
A cè ka jugun i n'a fò suruku.
A ka kegun i n'a fò wòlò.

Nyininkali:

A cè ka nyi wa?
A cè ka jugun wa?
A finnen don wa?
A ka jan wa?
A ka kunan wa?

A ka di wa?
A ka kegun wa?
A ka misèn wa?
A ja wulilen don wa?

Segin-n-kan: Si

A si ka jan.
I si ma san biduuru sòrò fòlò.

I si ma se dòn-kè-yòrò-taa ma.
A si ma se sugu-la-taa ma.

Nyininkali:

A. N' bè se ka taa aw fè siniman na wa?
 B. Ayi i si ma se ko dòw kèli ma.
 A. Baba tora mobili-bin na wa?
 B. Ayi, a ma to a la. A si ka jan.

A. I san joli ye nyinan ye?
 B. N' bè san biduuru ni fila la.
 A. O tè tinyè ye, i ma san biduuru sòrò.
 A. N' bè se ka taa dòn-kè-yòrò wa?
 B. Ayi, i si ma se dòn-kè-yòrò-taa ma.

Segi-n-kan: fana

Konyòya ye gintanba ye. Bolokoli fana ye gintanba ye.
 Adama tè dòlò min. Umaru fana tè dòlò min.
 Ali bè dòlò min. A bè lè-sogo fana dun.
 N' bè kini fè. N' bè to fana fè.

Baro-misèn: fana/yèrè

A. Konyòya ye gintanba ye wa?
 B. Owò, gintanba don?
 A. Bolokoli dun?
 B. O fana y'a dò ye.

A. Ali bè dòlò min wa?
 B. Owò, A b'a fa.
 A. Lè-sogo dun?
 B. A b' o fana dun.

A. Adama bè dòlò min wa?
 B. Ayi, a tè dòlò min.
 A. Umaru dun?
 B. Ayi, Ale fana t'a min.

A. I bè kini fè?
 B. Owò, n' b'a fè
 A. To dun?
 B. N' b'o fana fè.

Kuma-sen dila: Fana fara kuma-sen kan.

Nyè-jira: A. A ye dumuni kè. A sunògòra.
B. A ye dumuni kè. A sunògòra fana.

A ye finiw ko. A y'a yèrè ko.
A ye bamanan-kan kalan. A ye fula-kan kalan.
Fanta ye tobili kè. A ye so furan.
Adama bè kalan kè. A bè mògòw kalan bamanan-kan na.
Bala bè nyò sènè. A bè tiga sènè.
U bè gundo walaka cèw ye. U bè gundo walaka musow ye.
U bè nkòni fò. A bè cèn-da kè.
Danan bè barika da du-tigi-cè ye. A bè barika da du-tigi-muso ye.
Jeli bè dòn-kili da. A bè furu-sira taama.
U bè sow san. U bè sow feere.

Segin-n-kan: mana

I mana tulu dun, i bè bonya kojugu.
A mana fèn o fèn mèn, a bè t'o fò mògòw ye.
Aw mana na, aw bè bòrè ta ka taa n'a ye.
A mana mògò kèlè, a tè hali kuma i fè.

Nyininkali: mana

A. Mun na a bè bonya kojugu?
B. A mana tulu dun, a bè bonya kojugu.

A. Mun y'aw bila nyògòn na?
B. A mana fèn o fèn mèn, a bè t'o fo mògòw ye.

A. An bè mun kè nin bòrè la?
B. A mana na, aw b'a ta ka taa n'a ye.

A. A man'i kèlè, a bè mun kè?
B. A mana mògò kèlè, a tè hal'i ni wulu jè kolo la.

Nyininkali: si

Nyè-jira: A bè taa siniman na wa?
Ayi, a si ma se siniman-taa ma.

<u>A</u> bè <u>taa</u> <u>dòn-kè-yòrò</u> <u>wa</u> ?	<u>Adama</u> ye <u>muso</u> <u>furu</u> <u>wa</u> ?
<u>A</u> bè <u>dòlò</u> <u>min</u> <u>wa</u> ?	<u>A</u> bè <u>dugu</u> <u>mara</u> <u>wa</u> ?
<u>Mun</u> <u>na</u> <u>a</u> <u>ma</u> <u>don</u> ?	<u>Aw</u> bè <u>so</u> <u>boli</u> <u>wa</u> ?
Fanta bè <u>tobili</u> <u>kè</u> <u>wa</u> ?	I <u>den</u> bè <u>mobili</u> <u>boli</u> <u>wa</u> ?
I ye <u>den</u> <u>sòrò</u> <u>wa</u> ?	I bè <u>kinì</u> <u>d'a</u> <u>ma</u> <u>wa</u> ?
<u>Burama</u> ye <u>donso</u> <u>nana</u> <u>ye</u> <u>wa</u> ?	<u>Maadu</u> bè <u>taa</u> <u>kèlè</u> <u>la</u> <u>wa</u> ?

Segin-n-kan: walaka

<u>A</u> <u>y'an</u> <u>ka</u> <u>gundo</u> <u>walaka</u> .	<u>U</u> bè <u>gundow</u> <u>walaka</u> <u>den-misènw</u> <u>ye</u> .
<u>A</u> ye <u>nègè-so</u> <u>walaka</u> <u>k'a</u> <u>dila</u> .	<u>A</u> bè <u>bili</u> <u>walaka</u> <u>sani</u> <u>a</u> <u>ka</u> <u>kogo</u> <u>kari</u> .

100 Intermediate Bambara

Nyininkali:

- A. A ye mun kè?
B. A y' an ka gundo walaka.

- A. Gundow bè fò den-misenw ye tuma jumèn?
B. U bè gundow walaka u ye solimo-bon na...

- A. A bè nègèsò dila cogo di?
B. A bè a walaka k'a dila.

- A. A bè kogo kari tuma jumèn?
B. A bè bili walaka sani a ka kogo kari.

Segin-n-kan: X Nisòn ka di.

Kamara nisòn ka di don o don.
N' tun nisòn ka di kunun.
A ni sòn ka go ko-jugu.

Adama muso nisòn ka di kòsèbè.
Mali mògòw nisòn ka di tuma bèe.

Nyininkali: nisòn

- A. Kamara bè cogo di don o don?
B. Kamara nisòn ka di don o don?

- A. Mun na i tè taa Baba bara?
B. N' tè taa Baba bara k'a d'a kan a nisòn ka go kojugu.

- A. Mun na i ye nin kè kunun?
B. N' tun nisòn ka di kunun.

- A. Adama muso ka nyi wa?
B. N' hakila a ka nyi kòsèbè.
A nisòn ka di kòsèbè.

Segin-n-kan: Nisòn-diya/Ni-sòn-goya

Ni mògòw nan'i bara, i ka kan k'i nisòn-diya u kòrò.
Don o don, a bè na n' nisòn-goya n'a ka kibaru gomanw ye.
A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya a nyè bèe ma.
Foyi tè Adama muso nisòn-goya.
Nkalon-tigè bè mògòw nisòn-goya i kòrò.

Nyininkali:

- A. Ni mògòw nan'i bara, i ka kan ka mun kè?
B. Ni mògòw nan'i bara, i ka kan k'i nisòn diya u kòrò.

- A. A bè na mun kè n'a ka kibaru gomanw ye?
B. A bè na n' nisòn-goya n'a ka kibaru gomanw ye.

- A. A ka dòn-kiliw bè mun k'i la?
B. A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya a nyè bèe ma.

- A. Mun bè Adama muso nisòn-goya?
B. Foyi tè Adama muso nisòn-goya.

Bila-nò-la:

N' nisòn ka di.
A
Fanta
Maadu muso . .
U
A cè

Yèlèmali:

- Nyè-jira: A. A nisòn ka di.
B. A nisòn man di.

I nisòn ka di.	Fanta nisòn ka go kojugu.
Aw nisòn ka di kòsèbè.	Nanbara bè mōgōw nisòn-goya.
A muso nisòn ka di don o don.	I terikè nisòn ka go.
Mali mōgōw nisòn ka di tuma bēe.	Baara gèlèn bè Ami nisòn-goya.
A ye n' nisòndiya n'a ka dòn-kili ye.	Aw ka wale in ye n' nisòn-diya.
U nison-diyara kòsèbè kunun.	
A ka dòn-kiliw bè mōgōw nisòn-diya.	

Fò-cogo-wèrè: nisòn

A. Kamara nisòn ka di kòsèbè.	A. I ka kuma bè mōgōw nisòn-diya.
B. Kamara nyagalilen bè kòsèbè.	B. I ka kuma bè mōgōw lanyagali.
-
U tun nisòn ka di kunun.	A baara-cogo y'a fa nisòn-diya.
A nisòn ka go don o don.	Ameriki mōgōw nisòn ka di sibiri don.
I muso nisòn ka di kòsèbè.	Kamara nisòn man di don si.
A tun nisòn ka di kunun.	Baaraba bè Maadu nisòn-diya.
A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya	
a nyè bēe ma.	
I terikè nisòn ka di tuma bēe.	

Notes1. min in appositional relative clauses

An appositional modifier in Bambara is one which modifies a noun, following like other modifiers, but it does not form compound intonation groups with the noun, and is marked by clause intonation breaks. Appositional relative clauses are ones in which min functions alone as a noun, as we saw in Lesson 1. It does not follow a noun within the same noun phrase, e.g.:

Fanta denkè, i ye min ye kunun, o taara Bamakò.
Fanta's son, the one you saw yesterday, he went to Bamako.

In the above sentence, i ye min ye kunun is an appositional relative clause modifying the noun phrase Fanta denkè. Note again that when a noun phrase becomes "heavy" with modifiers such as relative clauses, the B-M-D speaker always prefers to have it in a focus position at the beginning or at the end of the sentence, but certainly not occupying a major syntactic position like subject or object.

As we will see in Lesson 9, these clauses can also be shifted to the ends of sentences, e.g.:

Fanta denkè ye mobili san, i ye min ye kunun.

102 Intermediate Bambara

2. o b'a sòrò

We are treating o b'a sòrò as a conjunction, even though it has all the properties of a grammatical sentence. In a more abstract analysis one might wish to say that the pronoun o refers to the preceding sentence, and the pronoun a to the following sentence, resulting in an interpretation like the following:

X bè Y sòrò X will find Y

For our purposes however, we can think of this as a conditional conjunction similar to "then" in English.

N'i y'a ye daraka-dun na, o b'a sòrò a y'i da'ko.
If he is eating breakfast, THEN he has washed his face.

3. sugu

Sugu is a word meaning "kind, sort, type." It is apparently completely synonymous with siya and sifa in Bamako Bambara.

These words differ from cogo and nya meaning "means" or "manner" in that cogo and nya combine to form compounds with verbs, whereas sugu, sifa and siya never combine to form compounds with verbs.

baara-sugu	the kind of work
baara-kè-cogo	how to do the work
	the way to work
	the manner of working

4. hami X la

This is a verb translating generally as "have a concern for X, care about X." Hami as a noun translates as "care, concern."

5. X wajibiya ka Y

Wajibi is a noun translating as "obligation". It can be made into a verb with the abstract suffix -ya, and translates as "oblige, compel, force." It is synonymous with jagoya. These verbs behave like bila described in Lesson 3, in that the object of wajibiya or jagoya is the understood subject of the infinitival clause.

A ye Fanta wajibiya ka taa. He obliged Fanta to go.

6. mana

Mana was introduced in the beginning lessons and labeled as a hypothetical future auxiliary. It translates frequently as the subjunctive "bè + infinitive" or as "should", e.g.:

A mana nin kè, o tè diya ne ye.	Should he do that, it would not please me.
	Were he to do that, it would not please me.

Mana has no negative counterpart. Negative conditions would be expressed by ni-clauses, e.g.:

N'a ma nin kè, o tè diya n'ye. If he doesn't do this, it will
not please me.

7. X kèto ye ka Y

Bambara provides two constructions with verbs of the senses (see, hear, etc.) to represent English sentences like the following:

I saw John dancing.	I saw John cutting the tree down.
I heard Mary singing.	I heard Mary doing the cooking.

In the first construction, the object noun is accompanied by an appositional present participle modifier, e.g.:

N' ye Ali dòn-kètò ye.	N' ye Ali jiri-tigètò ye.
N' ye Fanta dònkili-datò mèn.	N' ye Fanta tobili-kètò ye.

This construction is actually of much greater generality, being used in all those cases where present participial phrases and modifiers could be used in English, e.g.:

Fanta yèlètò tun tè se ka jaabili kè.	Laughing, Fanta wasn't able to answer.
Ali baara-kètò tè baro_kè.	Working, Ali doesn't chat.
A ye jara_bolitò faga.	He killed the running lion.

The second construction is restricted to verbs of the senses exclusively. In this construction, the object noun is followed by the appositional present participle, kètò "doing", followed by the sense verb, which in turn is followed by an infinitival clause, e.g.:

N'ye Fanta kètò mèn ka tobili_kè.
A ye Ali kètò ye ka jiri_tigè.

Both of these constructions are common. The latter seems to be preferred when the participial phrase becomes too long or too complex.

8. Preauxiliary words

B-M-D has a small set of words which occur either preceding the adjectival auxiliaries ka/man or as initial parts of verb compounds, where the verb is derived from an adjective. Although these words may look like parts of the subject noun of adjectival constructions, they are not. When the past tense marker tun is present, it must always precede these words. These words are never followed by the definite article, nor do they take any modifiers. There are three words that belong to this class.

cè	having to do with appearance	combines with <u>nyi</u> and <u>jugu</u>
man	having to do with essence or character	combines with <u>dí</u> and <u>go</u>
nisòn	having to do with mood or humor	combines with <u>dí</u> and <u>go</u>

Fanta cè ka nyi.
Muso-kòròba tun cè ka nyi.
I ka dólòkì cè ka nyi.

Fanta is beautiful/pretty.
The old woman was beautiful.
Your robe is beautiful.

Suruku cè ka jugu.
A denké tun cè ka jugu.
Fini in cè ka jugu.

The hyena is ugly.
Her son was ugly.
This cloth is ugly.

ḡana ma man di.
Tinyè-fòla ma man di.
Mògò kalannen ma man di.

The hero isn't welcome.
The truth-teller is not welcome.
The scholar is not welcome.

Naloma ma ka go.
Salifu ma ka go.
Muso fòlò ma ka go.

The stupid one isn't welcome.
Salifu isn't welcome.
The first wife isn't welcome.

Muso nisòn ka di.
Madu tun nisòn ka di.
Wulu nisòn mandì.

The woman is good-humored.
Madu used to be good-humored.
The dog is not good-tempered.

Kun-tigi nisòn ka go.
Adama nisòn ka go.

The boss is bad-humored.
Adama is bad-humored.

In combination with verbs, these words can be used as complex verbs, e.g.:

Den-muso in cè-nyèna.
I tēna cè-juguya.
ḡana tè sè ka mán-diya.
Muso filanan mango yara.
Kun-tigi nisòn-diyara.
Fanta bèna nisòn-goya.

The girl became beautiful.
You will never be ugly.
The hero cannot be welcome.
The second wife became despised.
The boss got into a good mood.
Fanta will be in a bad mood.

These words also form adjectival modifiers in conjunction with their relative adjectival verbs, e.g.:

muso cènyuman
mansa cènyuman
so cèjugu
muso manduman
dèn mangoman
mògò nisòn-duman
kuntigi nisòn-goman

a beautiful woman
a handsome king
an ugly horse
a lovable woman
a despicable son
a good-humored person
a bad-humored boss

The abstract nouns derived from these constructions have roughly the following translations:

cènyiya
cè-juguya
man-diya
man-goya
nisòn-diya
nisòn-goya

beauty, good looks
ugliness
pleasantness
disdain
good humor
bad humor

9. fana

Fana occurs in two places in sentences: after a noun phrase or at the end of sentences. Fana is a high tone word. Remember therefore that when it follows a noun phrase, it must follow the definite article, which will make preceding low tones rise and will make it occur slightly lower than preceding high tone words, e.g.:

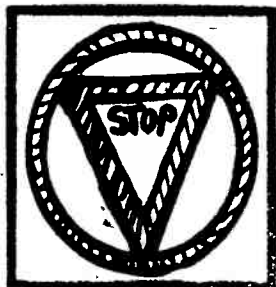
<u>muso_fana</u>	[_ - - -]	also the woman
<u>jira_fana</u>	[- - - -]	also the tree

When fana occurs in negative sentences, it can be translated as "either". It may follow non-definite noun phrases in negatives and questions, e.g.:

A ma muso fana ye [- - - - -] He didn't see a woman either.

Vocabulary

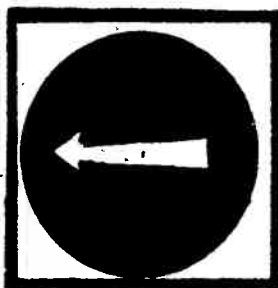
bilakoro	non-circumcized child
bilakoroya	childhood
biro	initiation hut
boloko	circumcize
bugò	beat
dege	learn, teach
èya	manhood
gintan	ceremony
gundo	secret
hami	worry
ja wuli	(lit. move the spirit), to upset
koroninfin	tree with sweet black fruit
kunko	problem, affair
miiri	think
munyu	support
neni	curse
ni	soul
si	age
solima	newly circumcized
taasi	shame
walaka/waranka	destroy, inform

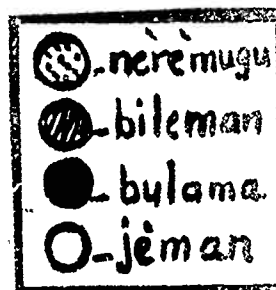
i jò, sira dò in bolifènw
ka tèmèn fòlò

n'i ye nin ye yòrò o
yòrò, 'i k'a dòn ko
nègèsotigiw ka sira
ye o ye

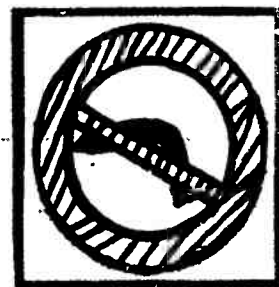
kala nùn sinnen bè
sira min ma,
i wajibiyalen don
ka taa o fè

● - n'erè mugu
● - bileman
● - bulama
○ - jèman

mobili ni moto man
kan ka sira in minè

i kana fara i numan fè

nin b'a jira ko baara
bè ka kè sira kan

KALAN 9

Furu

Nsiirin:

mògò man'a fò i fa ye,
k'i ye muso kònòntò furu.
Ni tinyè tè,
i m'i fa nègèn,
i y'i yèrè de nègèn.

min at end of sentence

X kòlì ka Y

X sababu ke Y ye

X minè Y ye (jate)

X don Y bolo

o kòrò ye ko X

X bèn Y la

Time expressions su rò, su fè sibiri su

Furu

Cè o cè, n'i si sera san hakè dò ma, i ka kan ka so kè. I tè koli ka muso furu k'a sababu kè nafolo-ko ye. N'i ye si dò sòrò, n'i ma muso furu, mògòw bè tanga bò i kan. U b'i minè mògò-lankolon ye.

N'i b'a fè ka muso furu, i bè mun kè? Fòlò i so-mògòw de tun b'i muso sukandi i ye. Sisan i yèrè b'i nya-na-muso nyini k'a ko-fo i masaw ye. Olu bè woro don jeli dò bolo ka taa muso nyini a masaw la. Ni worow minèna, o kòrò ye ko i bè se ka na ni ladaw ni furu-nafolo ye. N'olu bée bora ka ban tuma min, du fila bè bèn don na, furu bè siri don min. Furu bè siri kube la fanga fè. A bè siri i ka diinè nyè-mògòw fana fè. Mògò dòw bè furu-siri fila ninw bée kè don kelen.

Furu-siriw kèlen kò ka ban, kònyòya bè kè. Du fila bè bèn kònyòya fana kè-don kan. Kònyòya ye dògòkun kelen gintan ye, k'a ta muso don-don f'a bò-don. Muso bè don juma su, a bè bò juma sògòmada fè. Ni kònyòya su tò tora su saba ye, jènbe-fò bè kè su o su muso fa ka du kònò wala u ka du-da la. A don-don su, muso terimusow de bè na n'a ye a cè ka so. U bè don-kili kòròw d'a ye k'a sòn hakili la. Kò-nyòya dògòkun kònò, don o don u bè n'a nyanajè ni gita-fò ye. Kònyòmuso bè dògòkun kelen kè sange kòrò, mògò t'a nyè-da ye. Muso-kòròni dò de b'a ladon o tuma.

Nyininkali:

1. Cè ka kan ka mun kè n'a si ye san hakè dò sòrò?
2. Cè ka kan ka so kè tuma jumèn?
3. Wari-ko bè mògò bali ka muso furu wa?
4. Mun bè mògò bali ka muso furu?
5. Mun na mògo tè se ka to cè-gananya la?
6. N'i ma muso furu, mògòw b'i minè mun ye?
7. N'i b'a fè ka muso furu, i bè mun kè?
8. Mògò so-mògòw b'i muso nyin'i ye hali bi wa?
9. Mògò yèrè bè se k'i ka furu taamaw kè wa?
10. Jòn bè furu taamaw kè?
11. N'i bè muso nyini, i bè fòlò ka mun bò?
12. Woro bè bò sinyè joli?
13. Worow minèli kòrò ye mun ye.
14. Furu-na folo ye joli ye? I bè mun ni mun bò?
15. Furu-siri ye sugu joli ye?
16. Furu bè siri min?
17. Kònyòya bè kè min?
18. Kònyò-bon ye tile joli ye?

Segin-n-kan: min sentence final

Ali ye muso furu, min cè ka nyi kosèbè.
 Madu ye so jò, min ka jan so tòw ye.
 Cè dò nana su rò, min n'i bèn bèn kòsèbè.
 I ye ko dò kè kunun, min cè man nyi hali doñi.
 Fanta ye fini don, min nyògòn tènà sòrò nyana-jè-yòrò.
 Aw bè ka baara kè nin ye, min nò bè ye sini.
 A ye mobili san, min jèlen bè pasipasi.
 Basidiki ye kuma fò, kisè bè kuma min na.

Nyininkali: min Use the above sentences for answers.

Nyè-jira: A. Ali ma muso furu fòlò wa?
 B. A ye muso furu, min cè ka nyi kòsèbè.

Madu ma so jò fòlò wa?	A ka mobili finnen wa?
I ko mun kèra su rò?	Basidiki ye mun kuma fò?
N' ye ko jumèn kè?	A ye mun baara kè?
Fanta ye fini nyuman don wa?	Cè jumèn nana surò?
An ka baara ka nyi wa?	A ye muso jumèn furu?

Kuma-don-nyògòn-na: min sentence final

Nyè-jira: Cè nana su fè. O cè n'i bèn bèn.
 Cè nana su fè, min n'i bèn bèn.

Muso donna so kònò. O muso cè ka nyi kòsèbè.
 So nyuman binna. O so jòra salon.
 Wari dir'i ma kunun. O wari t'i ta ye.
 A ye nkalon da n' na. O nkalon tè se ka bò n' na.
 Kuma dò fòra. O kuma tè tinyè ye.
 Ko dò kèra. O ko ye bèn dabali ban.
 Ami ye fini don. O fini nyògòn ma ye.
 Setu bè kini tobi. O kini tè sòrò yòrò wèrè si.
 Adama ye ko kè. O ko nyògòn ma deli ka kè.
 A ye mobili san. O mobili tè se ka boli.
 Burama ye baara kè. O baara ye baara sèbè ye.
 Dibi bòra kunun. O dibi nyògòn ma deli ka bò.

Segin-n-kan: X koli ka Y

A kolila ka muso furu.	Adama kolila ka bonya.
A tè koli ka nyò-borè ta a kelen.	Mògò tè koli ka foyi kè.

Nyininkali: X koli ka Y

A. A kolila ka muso furu wa?	A. Adama bonyana wa?
B. Owò, a kolila ka muso furu.	B. Adama kolila ka bonya.
A. A bè koli ka nyò-borè ta wa?	A. Mògò bè koli ka fèn kè wa?
B. Ayi, a tè koli ka nyò-borè ta.	B. Mògò tè koli ka foyi kè.

116 Intermediate Bambara

Baro-misèn: X koli ka Y

A. Mun na masaw ye tanga bò Ngolo kan?	A. Mun'na aw ma bòrè ladon?
B. A kolila ka muso_furu.	B. An kolila k'a kòròta.
A. Mun na Seku t'a fè ka taa so?	A. Mun'na Mara tè yan bi?
B. A kolila ka nafolò sòrò.	B. N' kolila ka ci lase a ma.
A. Mun na Sidi y'a muso_bila?	A. Mun na i ma taa lakòli la bi?
B. A kolila ka den sòrò	B. N' kolila ka wuli joona.
A. Mun na tububaw bora an bara?	A. Mun na i ma mobili san?
B. U kolila k'an yèlèma k'an k'u sago ye.	B. N' kolila ka n' ka wari dafa_sòrò.
A. Mun na i ma taa ntola-tan-yòrò?	
B. N' kolila ka biye sòro.	

Segin-n-kan: X sababu kè Y ye

A ka nyè-taa sababu kèra kalan_ye.
A furubaliya sababu kèra a tògò jugu je.
Tanga_bòli a kan, o sababu kèra muso-furubaliya ye.
A donni sababu kèra Umaru ye.
An ka so feereli sababu kèra cè-kòròba sali ye.
An samaliba liya sababu kèra warintanya ye.
N'ka saga_sali sababu kèra kòngò ye.
U ka so binni sababu kèra san-jiba ye.

Bila-nò-la: X, k'a sababu kè Y ye

A ma muso furu, k'a sababu kè kalan_ye.

. . .an sama,warintanya ye.
. . .dumuni_kè,bana ye.
. . .tobili_kè,malontanya ye.
. . .kalan kè,baara ye.
. . .foro bò,kènèntanya ye.
. . .so binna,kunun san-jiba ye.
. . .balo,min-nògò ye.
. . .daraka dun,sègèn ye.
. . .kasi,cèya ye.
. . .sènè kè,nògòntanya ye.
. . .mankan ci,hòrònya ye.
. . .sèbènni kè,bolo-dimi ye.
. . .dòlò san,silamèya ye.
. . .nyò sòrò,ja ye.
. . .mobili boli,sèbènnantanya ye.
. . .fèn fò,buranya ye.

Nyininkali:

- Nyè-jira: A. Mun na a ma muso furu?
B. A y'a sababu kè kalan ye.

Mun na masaw ye tanga bô a kan?
Mun na Fanta ma furu fôlô?
Mun na a ma dumuni kè?
Mun na a ma dôlô san?
Mun na a ma sènè kè?
Mun na a ma nyô sôrô?
Mun na a ma fèn fô?
Mun na Ali ka so binna?
Mun na Musa ma mobili boli?
Mun na aw ma sèbènni kè?
Mun na i ma kalan kè?
Mun na a ma kasi?
Mun na Baba ma foro bô?
Mun na Sali ma tobili kè?
Mun na an ma daraka dun?
Mun na u ma mankan ci?

Fò-cogo-wèrè: X sababu kè Y ye.

- A. A kolila ka muso furu k'a sababu kè warintanya ye.
B. A ma se ka muso furu k'a d'a kan wari t'a kun.

A kolila ka bôrè kôrô-ta k'a sababu kè barikantanya ye.
A kolila ka bonya k'a sababu kè dumunibaliya ye.
Môgô bè koli fèn caman na k'a sababu kè warintanya ye.
A kolila k'u ka furu siri k'a sababu kè seere-ko ye.
U kolila ka boli k'a sababu kè siran-ko jugu ye.
Fanta kolila ka tobili kè k'a sababu kè nyè dimi ye.
An kolila ka taa k'a sababu kè bolo-dimi ye.
Ali kolila k'a ka sôrô yiriwa k'a sababu kè kalanbaliya ye.
A kolila ka dulôki kala k'a sababu kè bagintanya ye.
An kolila ka saga sôrô k'a sababu kè seli surunyali ye.
U kolila ka ba tigè k'a sababu kè kulunntanya ye.

Segin-n-kan: X minè Y ye

N'i ma muso furu, u b'i minè môgô-lankolon ye.
N'i ma kalan, u b'i minè naloma ye.
N'i t'i cè bonya, u b'i minè muso jatô de ye.
N'i ma kalan, u b'i minè kun-fin de ye.
N'i ma muso furu, u b'i minè den-misèn-ni de ye.
N'i bè fèn bée fô, u b'i minè nyamakala de ye?
N'i tē seli, u b'i minè kafiri ye.
N'i tē to dun, u b'i minè tubabu ye.
N'i bè dôn-kili da, u b'u minè jeli ye.
N'i ma nyô sènè, u t'i minè ci-kèla ye.

112 Intermediate Bambara

Nyininkali: X minè Y ye

Nyè-jira: A. Mun na masaw ye tanga bò n'kan?

B. N'i ma muso-furu, u b'i minè mògò-lankolon-ye.

Mun na dugu-kòndò-mògòw tè n' bonya?

Mun na a bè se ka fèn bée fò?

Mun na u tè n'ka kuma lamèn?

Mun na a tè lè-sogo dun?

Mun na a tè da n' ka baara la?

Mun na u bè seli?

Mun na u tè ale kè nyè-mògò ye?

Mun na u bè to dun.

Fò-cogo-wèrè: minè

Nyè-jira: A. N'i ma seli, u t'i minè silamè ye.

B. N'i ma seli, u t'i jate silamèw fè.

N'i ma nyò sènè, u b'i minè ci-kèla ye.

N'i tè dòn-kili da, u t'i minè nyama-kala ye.

N'a ma foli kè, u t'a minè mògò sèbè ye.

N'aw ma taa lakòli la, u t'aw minè mògò kalannen ye.

N'i bolila, u t' i minè cè ye.

N'a tè to dòn, u t'a minè bamanan ye.

N'i tè seli, u b'i minè kafiri ye.

N'a ma muso-furu, u b'a minè mògò kuntan ye.

N'i ma kalan, u b'i minè naloma ye.

N'aw tè foli kè, u b'aw minè fatòw ye.

N'i tè kuma, u b'i minè misi ye.

N'a m'a masaw bonya, u b'a minè dangađen ye.

Segin-n-kan: X dòn Y bolo.

N'ye wari dòn Bala bolo ka taa.

N'y'i ka kitabu dòn Ali bolo ka t'a d'i ma.

A ye n' sama dòn a den bolo.

I fa ye sama dòn n' bolo ko n'ka n'a
d'i ma.

Nyininkali: X dòn Y bolo

A. I ye n' ka wari dòn jòn bolo?

B. N' y'i ka wari dòn Bala bolo ka t'a d'i ma.

A. A y'i sama dòn jòn bolo?

B. A ye n' sama dòn a den bolo.

A. I ye mun dòn Ali bolo ka na?

B. N' y'i ka kitabu dòn Ali bolo ka t'a d'i ma.

A. A ye mun dòn i bolo ka n'a di n' ma?

B. A ye sanu dòn n' bolo ka n'a d'i ma.

Segin-n-kan: X kòrò ye ko Y

N'u ye worow minè, o kòrò ye ko furu bè kè.

N'a sigira, o kòrò ye ko i bè se k'i sigi.

N'a ma foyi fò, o kòrò ye ko tòorò si tè.

N'a ma daraka dun, o kòrò k'a kòndò b'a dimi.

N'a ma fèn fò, o kòrò ye k'a sònna.

N'i ma seli, o kòrò ye k'i tè taa Alijana.
 N'u ma na, o kòrò ye ko nyògògon-ye tè kè.
 N'a ma mankan ci, o kòrò ye k'u gosira.
 N'i y'a ye dòn-kili-da la, o kòrò ye k'a ye cogo sòrò.

Nyininkali: X kòrò ye ko Y

Nyè-jira: N'u ye worow minè, o kòrò ye mun ye?

N'a sigira, o kòrò ye mun ye?	N'a ma daraka dun, o kòrò ye mun ye?
N'a ye dòn-kili da, o kòrò ye mun ye?	N'a ma mankan ci, o kòrò ye mun ye?
N'a sigira, o kòrò ye mun ye?	N'i ma seli, o kòrò ye mun ye?
N'u ma na, o kòrò ye mun ye?	

Segin-n-kan: X ben Y la (kan)

Du fila bènnà furu-don na.	Umu ni Ami bènnà baara la.
Musa ni Baba bènnà fò la.	Jamana fila bènnà sariya kelen-na.
Amerikènw ni Siniwaw bènnà ko la.	Sina-muso fila tè bèn foyi la.
Adama n'a muso bènnà taa-don na.	

Nyininkali: X bèn Y la

A. U ye mun kè?	A. Mun kèra Amerikènw ni Siniwaw cè?
B. U bènnà furu-don na.	B. U bènnà ko la.
A. Musa ni Bala tilala cogo di?	A. Adama n'a muso bènnà mun kan?
B. U bènnà fò la.	B. U bènnà taa-don kan.

Fò-cogo-wèrè: X bèn Y la/X bèn a kan ko Y

Nyè-jira: A. U bènnà sibiri taali la.
 B. U bènn'a kan k'u bè taa sibiri don.

Amerikènw ni siniwaw bènnà ko kèli la.
 Jamana fila bènnà sariya kelen batoli la.
 Sina-muso fila bènnà u cè kèlèli la.
 Bakari ni Ali bènnà baara tilali la u ni nyògòn cè.
 U bènnà juma furu-siri la.
 Du fila bènnà furu kèli la seli-don.
 U bènnà to tobili la.
 A n'a muso bènnà jègè dunni na.
 Maadu n'a fa bènnà so feereli la.
 An bènnà an ka kalan kèli la.

Segin-n-kan: furu siri

Furu bè siri kube ni misiri la.	Fanga y'i b'an k'u ka furu siri.
U ka furu sirila kunasini.	Furu bè siri seerew nya na.
Moriw bè furu siri misiri la.	

Nyininkali: furu siri

A. Furu <u>bè</u> <u>siri</u> <u>mìn</u> ?	A. <u>Mun</u> <u>kèrè</u> ?
B. Furu <u>bè</u> <u>siri</u> kube <u>ni</u> <u>misiri</u> (egilizi) la.	B. <u>Fanga</u> <u>y'i</u> ban k' <u>u</u> ko furu <u>siri</u> .
A. <u>U</u> ka furu <u>sirila</u> <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?	A. Furu <u>bè</u> <u>siri</u> <u>jòn</u> nyana?
B. <u>U</u> ka furu <u>sirila</u> <u>kunasini</u> .	B. Furu <u>bè</u> <u>siri</u> <u>seerew</u> nyana.
A. <u>Jòn</u> <u>bè</u> furu <u>siri</u> <u>misiri</u> la.	
B. <u>Moriw</u> <u>bè</u> furu <u>siri</u> <u>misiri</u> la.	

Barow

1. Bakari ni Amadu bèna. Amadu y'a f'a ye k'a ye muso furu. Bakari ye duwawu k'a ye.

Bakari: Ala k'a kè furu ye.

Amadu: Amiina.

Bakari: Ala ka sen ni bolo bò a la.

Amadu: Amiina. Ala ka duwawu minè.

2. Solo ni Abudu bèna. Abudu y'a mèn ko Solo ye muso furu. A bè dugawu k'a ye.

Abudu: Ala k'a kè furu ye.

Solo: Amiina.

Abudu: Ala kan'aw nimisa.

Solo: Amiina.

Abudu: Ala k'aw sòn sabali la.

Solo: Amiina.

Abudu: Ala k'a kè muso sabatilen ye.

Solo: Amiina. Ala ka dugawu minè.

Dòn-kili

Npogotigiw bè nin dòn-kili da u taatò ni kònyò-muso ye.

Anw den ma dege sugulasigi la.

K'an k'o de f'aw ye.

K'an k'o de f'aw ye cèlakaw yo.

K'an k'o de f'aw ye.

K'anw den ma dege yòliyòli la.

K'an k'o de f'aw ye.

K'an k'o de f'aw ye cèlakaw yo.

K'an k'o de f'aw ye.

Baro

Jelikè taara ni dò ka woro fòlò ye dò ka so. A ni du-tigi bè ka baro kè.

Jelikè: An ni su.

Den-fa: Nba, an ni su.

Jelikè: Hèrè tilenna wa?

Den-fa: Hèrè tòròn.

Jelikè (Jeli gives formulaic praise for his host)

N' cira. Mògò dun na-kun ko fisa i yèrè ye. Bi ma dinyè da, bi ma kanu bila dinyè na. O la sa, Adama-denya fan bée lajèlen minalen fèn min ma, ~~o ye hak bi ye. N'i ye n' wulilen ye ka se yan, juguman tè. A kun ye furu~~ sira ye. Mògò den ka u'i ye ni fèn bée ye. Keyitalakaw solila ka n' sègèrè Ko n'ka k' u nyè ye, ka k'u sen ye, ka k'u bolo ye, ka k'u da ye. O la sa, u ye woro tan siri ani kuma-kan duman bée lajèlen ka na aw sègèrè aw den-muso ta fan-fè-la la. Juguman tè. Keyitalakaw den, min tōgo ko Burama, n'a bē (lakalanni kē), ko a nyè-bōra aw den-muso fē hōrōnya la. A dun t'a qaniya ni fosi ye n'a furu-muso tè.

(He says a little bit of family history)

Woro tan filè n'a bē bèn aw ma, o bē diya an ye kōsèbè.

Den-fa: An bē woro minè fòlò, mògò se-ko tun b'i den na, nka bi, an tè furu la tugun, an bē sariya-nyini de la. Den tè mògò kelen ta ye. Den bē yan, den-baw bē yan. Ni an ye olu nyininka, olu mana jaabi min di, an n'o fò aw ye. Nin diyar'an ye, a bèn'an ma. An y'aw jigi ni nin ye. Hakè-to b'o kan.

Notes

1. min at end of sentence

In the preceding lesson, we examined appositional relative clauses. It is not uncommon to find these clauses at the end, rather than at the beginning of the sentence. This is, in fact, the only means of forming a relative-clause where the noun to be modified is not definite (i.e. followed by the definite article).

N ye muso ye, i ni min bōlen nyògòn fē.
I saw a woman, one that looks like you.

Kitabu b'a bolo, min sòngò ka bon.
He-has a book, the cost of which is great.

2. X koli ka Y

When used intransitively, koli can be interpreted as "fail". In transitive use, it can mean "forbid, stop" when followed by an infinitive. It is another of that class of verbs, the objects of which are the understood subjects of the infinitive clauses.

A ye Fanta koli ka taa.
Fanta kolila ka taa.

He forbade Fanta to go. or
He stopped Fanta from going.
Fanta failed to go.

A ye den jè dumuni na.
nègè

3. Sababu

We have seen two constructions with sababu in this lesson. One corresponds roughly to English "the reason for X." The other corresponds to "the reason that X." In the first case, X equals a nominal construction. In the latter, X equals a sentence.

When nominal constructions of not great length or complexity are involved, they are the simple modifiers of sababu, e.g.:

Sò binni sababu kèra san-jiba ye.
The reason for the house's falling down was the big rain.

When the noun phrase possessor of sababu is long or complex, it is moved to the beginning of the sentence and is replaced by the pronoun o, e.g.:

Tanga bòli a kan, o sababu kèra muso-furubaliya ye.
Respect being taken from him, the reason for it was failure to marry.

When a full sentence is involved, sababu occurs in a following infinitival clause, e.g.:

So binna, k'a sababu kè san-jiba ye.
The reason that the house fell down was the rain.

4. X minè Y ye

The meaning of this expression is its literal counterpart in English, "to take X as Y," (i.e., to think of X as Y), e.g.:

N'i tè seli, u b'i minè kafiri ye.
If you don't pray, they will take you as a pagan.

This expression is synonymous with X jate Y fè, i.e., to count X among the Y, e.g.:

N'i tè seli, u b'i jate kafiriw fò.
If you don't pray, they will count you among the pagans.

5. X don Y bolo ka Z

This expression is used in place of di "give" when the speaker wishes to indicate that something was transferred to someone temporarily, not for possession, but to pass along to someone else.

A ye wari don n'bolo. He passed the money along to me.

When this construction takes an infinitival clause, it is the object of the postposition bolo that is the understood subject of the infinitive, e.g.:

A ye wari don n'bolo ka n'a d'i ma.
He gave me the money (for me) to give to you.

This expression may also be followed by the purposive ko-clause, translating roughly as "saying that..., so that..."

A ye wari di n' ma ko n ka na n'a ye.

He gave the money to me saying I should come with it

6. o kòrò ye ko X

A small number of nouns take ko-phrases as their complements. When ko-phrases function grammatically as the objects of the postposition ye, the postposition is simply dropped, e.g.:

A kòrò ye ko Madu taara

It's meaning is that Madu went. or
It means that Madu went.

It is also possible to drop the ye functioning as the auxiliary, e.g.:

O kòrò ko Madu taara.

It is also possible to drop the ko, e.g.:

O kòrò Madu taara.

7. X bèn Y la

Bèn is a verb with the basic meaning "meet". It is often used with the extended meaning "agree". When it has this meaning, it must occur with a plural subject. That is, sentences like the following would be acceptable.

Ali ni Fanta bènna.

Ali and Fanta agreed.

Kuntigiw bènna.

The leaders agreed.

It cannot be used to parallel the English, "John agreed with Mary." If bèn occurs with a ni...ye phrase, it takes on the interpretation "to come-upon-(by-chance)", e.g.:

Ali bènna ni Fanta ye.

Ali came upon Fanta.

Bèn cannot occur with an infinitival clause. It cannot be used to parallel English "We agreed to do it." The B-M-D verb sòn could be used to express this. Bèn can only be used with the postpositions la or kan which give it the interpretation "agree upon X", e.g.:

Du fila bènna furu-don na.

The two families agreed upon the wedding day.

An ma bèn a kan.

We didn't agree upon that.

Ƴ bènna don na.

They agreed on the day.

Bèn fò la is a common expression meaning "come to agreement, come to terms," e.g.:

Fanta ni Ali bènna fò la.

Fanta and Ali came to agreement.

Bèn can take a ko-complement to express the notion "agree upon X that Y," e.g.:

When bèn occurs with a singular subject and the postpositional phrase X ma, it is translatable as "be suitable to X, be agreeable to X, be ok for X."

This is not all right for me.

su rò

A kèra su rò.
A kèra su fè.

It happened last night.
It happened at night.

Remember that in the Moslem world, the day begins at sunset, not at midnight or at sunrise. This is a source of great confusion, not only for foreigners in a Moslem country, since one never knows for sure whether one's partner in communication is dealing with Moslem or European time systems. In any case, if you ask some people to come over on Saturday night and they show up on Friday, you only have yourself to blame.

	sunset	midnight	sunrise	sunset	midnight	sunrise
Moslem		
	-----			-----		
		
	Saturday			Sunday		
		
		
European		
	-----			-----		
		Saturday		
		

Moslem Saturday night = European Friday night
Moslem Sunday night = European Saturday night

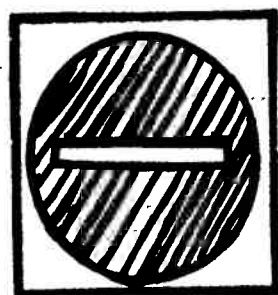
etc.

Vocabulary

diinè	religion, character
fanga	power, authority
furu-nafolo	dowry
furu-siri	modern, religious marriage
gita-fò	calabash playing
hakè	sum, amount, number of
jenbe-fò_	entertainment with drum
kanu	love, desire
koli	fail
kube	government building
lada	custom, tradition
lankolon	empty, naked, worthless
nafolo	wealth
nimisa	regret
nya-na-muso. . . .	preferred woman
sababu	cause
sabili,	
sabati	calm down, be patient, settle down
sange	mosquito net
sen ni bolo	child
sòn	give
sugu-la-sigi	a sale
sukandi,	
sugandi	select, choose
tanga	respect, prevent
yòli-yòli	seclusion

Expressions:

X kofò Y ye . . . tell Y about X

bolifèn kana tèmèn
taamashiyèn in
kuntilenna fè

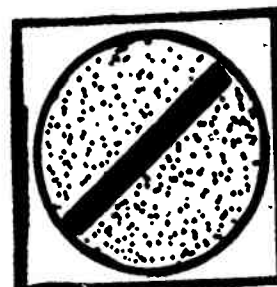
nin b'a jira ko lakò-
liso dò'ka surun i la

kalaw munumununen don
fan min fè,
i wajibiyalen don
k'o nò minè

i kana fara i kinin fè

i ka bolifèn labilalen don
nin yòrò la

KALAN 10

Furu musakaw nògòyali

Nsiirin: mògò bè nkalon_tigè ka furu nyè.
mògò_tè nkalon_tigè ka furu tinyè.

Ka sisè_bila sansaran_kònò,
o bè sisè-tigi ma.
Ku_tilen yan-fè, o ye sisè_yèrè ka ko_ye.

(event) kè
X deli ka Y
X bè Y kan (X is about Y)
X bè nyini ka Y
X man kan ka Y
Review of relative clauses

Furu musakaw nògòyali kòsòn

Mè kalo tile 24 tòn-sigi dò kèra segu Sòmòndò-kin na. O tòn-sigi kèra Sòmòndò-kin nyè-mògòw bèe nyè na, k'a ta den-misèn nyè-mògòw la, ka t'a bila du-tigiw ni alimamiw la, ani musow ka tòn nyè-mògòw, ani minw delila ka kè furu-boloma ye.

O tòn-sigi tun bè furu-nafolo de kan, ani kònyò nyè-najèw n'a musakaw. U ko laada kura minw bè sigi tuma o tuma ka fara kòròlenw kan, olu kèra sababu ye ka furu musakaw bonya k'a damatèmè. U bènn'a kan ko o furu musakaw bè nyini ka mògò mago sa, ko cogo ka kan ka sòrò walasa o nyògòn-sègèn in ka dabila furu-ko la.

O la, u bènn'a sariya minw kan, olu filè nin ye: Nili-fèn: Min ye nili-fèn ye, olu ka kan ka dan min ma, o filè nin ye.

Sun-kalo mana se, sukaro-pakati duuru de bè di.

Muso maminè=tuma, ani sun-kalo seli la, foli bè kè den-fa ni den-ba dòròn ye, ka dòròmè 200 ni woro 40 d'u ma.

Kòndò-boli shiyèw kana tèmè fila kan tugun. Kònyò dugusèjè, nyò segi kelen, ani shè fila, ani sukaro pakati fila ani dòròmè 40 dòròn ka kan ka di kònyò-muso ka dumuni kama.

Sògòma o sògòma, foyi kana di tugun manyomagan-muso ma woro fila kò.

Min bè di woloso-muso ma, o ye dòròmè 300 ye: 100 bè di kònyò tile fòlò, 100 bè di a tile sabanan, 100 bè di kònyò don laban.

Selimo-fini bè kè kamisoli kelen ye (walima òròbu kelen), taafe kelen, musòrò kelen, ani sabaraw, foyi man kan ka fara o kan.

Min ye jama-ko ye, u ko o fana ka kan ka dògòya. Npogotigi kònyò man kan ka tèmèn tile wolonwula kan, n'a ma den sòrò fòlò. Ni den ba-tigi don, a bè dan tile 3 ma. Kònyò-muso ka minènw man kan ka dan kènè kan tugun. Musakaba minw bè kè Mèri la furu-siri la, o man ka ka kè tugun. Lajèba minw bè kè cè bara, ani muso bara, n'o bè musakaw caya, olu ka dabila.

Cè balima musow bè jènbe-fò min kè ka taa kònyò-so la, o fana ka dabila.

(Kibaru, 17)

Nyininkali:

1. Mun kèra Segu Mè kalo tile 24?
2. A kèra jòn nyè na?
3. O tòn-sigi tun bè mun kan?
4. U ye mun fò laadaw kan? a tò bè nyè dò in kan

5. U ye mun fò laadaw kan?
6. Furu musakaw bè nyini ka mun kè?
7. U bènn'a kan ko mun ka kan ka kè?
8. U bènn'a sariya joli kan?
9. Min ye nili-fènw ye, u ko k'olu ka dan mun ma.
10. Ko mun bè di buranw ma sun-kalo tuma?
11. Ko mōgō jumènw bè fo muso maminē-tuma?
12. Mun bè di olu ma?
13. Ko kōnō-boli-shiyèw kana tēmè joli kan?
14. Ko mun ka di kōnyō-muso ka dumuni kama kōnyō dugu-sè-jè?
15. Sōgōma o sōgōma, mun bè di manyōmagan-muso ma?
16. Mun bè di woloso-muso ma?
17. Min bè di woloso-muso ma, o bè d'a ma cogo di? tuma jumèn?
18. Selima-fini bè kè mun ye?
19. Mun fōra jama-ko la?
20. Kōnyō bè bèn tile joli ma?
21. Minènw ka kan ka dan yōrō jumèn?
22. Ko mun ka dabila? Mun na?

Segin-n-kan: kè

Tōn-sigi <u>dō</u> kèra'sòmōnō-kin <u>na</u> .	Nyōgōn-ye <u>bèna</u> kè lakōli-so <u>la</u> .
Nyènajè <u>bèna</u> kè Fanta <u>fè</u> .	Furu-siri <u>bè</u> kè cè <u>ka</u> so-da <u>la</u> .
<u>Don</u> <u>bè</u> kè "Bamberis" bara.	Saya <u>kèra</u> Adama sigi-nyōgōnw <u>ka</u> so.
<u>Sun</u> -kalo seli <u>bè</u> kè Basaro <u>ka</u> da <u>la</u> .	Wajuli <u>bè</u> kè misiri <u>kōnō</u> .

Bila-nō-la: kè

Tōn-sigi bèna kè juma-don.
 Furu_
mèri la.
misiri la.
 Seli_
 Dugawu_
 Kitabu-kalan_
 Wajuli_
 Bolokoli_juma don.
 Dunun-fō_
 Kōnyōya_
kalo kura.
sibiri nata.
 Den-kun-di_

Segin-n-kan: deli

A delila <u>ka</u> kè furu-boloma ye.	Maadu ye Boso ye min <u>ma</u> deli
Seku delila <u>ka</u> taa Abijan.	ka jègè <u>minè</u> .
N' <u>ma</u> deli <u>ka</u> nin kè.	Shaka <u>ma</u> deli <u>ka</u> kuma <u>jama</u> <u>la</u> .
Adama <u>ma</u> deli <u>ka</u> dōlō <u>min</u> .	A kelen <u>ma</u> deli <u>ka</u> si.
Bala delila <u>ka</u> nin nyōgōn mobili dila.	Fanta <u>ma</u> deli <u>ka</u> to <u>tobi</u> .
	Solo ye bamanan ye, min <u>ma</u> deli <u>ka</u>
	sènè <u>kè</u> .

124 Intermediate Bambara

Yèlèmali: deli

Nyè-jira: A. A delila ka taa Moti.
B. A ma deli ka taa Moti.

A delila ka baara_kè yan.
Mara delila ka ntola tan jamana_ka tòn fè.
Sekú delila ka taa Abijan.
A n'a muso delila ka na nin lajè.
A kala delila ka kari n'bolo.
Fanta cè delila ka kè dugu-tigi_ye.

Buba delila ka jenbe fò.
U delila ka nin nyògòn caman kè.
Ali delila ka sigi saba faga
don kelen.
Samaw delila ka dòn an ka foro la.
An delila ka t'an ko_ba_la.

Baro-misèn: deli

Nyè-jira: Kuma-denw: lè dun
A. I bè lè dun wa?
B. N' delila k'a dun, nga n' ten'a dun tuguni.
A. Ne ma deli k'a dun abadan.

Kuma-denw: dòlò_min

kòra_fò
nònò_min
muso_furu
nin baara_kè
tiga_sènè
angilèkan_fò

mòni_kè
Angilè-kan_kalan
sènè_kè
kitabú_sèbèn
nin shè_san

Segin-n-kan: X bè Y kan

Tòn-sigi_bè furu-nafolo_kan.
Sariya in bè furu-siri_kan.
Kalan_bè kanw_kan.

Nin kitabu bè bamanankan_kan.
Nyògòn-ye_bè sini nyènajè_kan.
Nin baro bè den_ladonni_de_kan

Bila-nò-la:

Tòn-sigi_bè furu-nafolo_kan.
..... siniman-bò_...
..... baliku-kalan_...
Baro_...
Siniman_...
Nyògòn-ye_...
..... nafa-sòrò-siraw_...
..... fari-kolo-nyana_jè_...
Kitabu_bè bamanankan_kan.
..... angilèkan_...
..... tubabukan_...
..... sènè-kè-cogow_...
..... nògò-don-cogo_...
..... furu-siri_...

Segin-n-kan: X bè nyini ka

Furu musakaw bè nyini ka mògò mago sa.
 Jiri-sun tun bè nyini k'a faga.
 Mògòw tun bè nyini ka ban nyò la.
 I ka filen tun bè nyini ka kari n' bolo.
 I tun bè nyini ka mòni bòn.
 Kuma in tun bè nyini ka tila n' na.
 Kòndòw tun bè nyini ka sènè-fènw bée tinyè.
 I ka wale in tun bè nyini ka sariya sòsò.
 A ka mobili tun bè nyini ka tinyè n' bolo.
 N' tun bè nyini ka tila liburu in na su rò.

Bila-nò-la:

Furu musakaw tun bè nyini ka mògò mago sa.
 Manamana-ko
 Fanta
 Bagi sòngò
 Funteni
 Den-misènw
 tun bè nyini ka kèlè daminè tugun.
 duloki fara.
 nyinèw ban dugu kòndò.
 se angilè-kàn nà.
 tila sènè la.
 mangoro la.
 gundò walaka.
 cè-kòròba dògòya.

Yèlèma:

Nyè-jira: A. Furu musakaw tun bè nyini ka mògò mako sa.

B. Sòonl' furu musakaw tun bè mògò mako sa.

Manamana-ko tun bè nyini ka mògò mako sa.

Jiri-sun tun bè nyini k'a faga.

Mògòw tun bè nyini ka ban nyò nà malo la.

I tun bè nyini ka mòni bòn.

A ka filen tun bè nyini ka kari n' bolo.

Den-misènw tun bè nyini k'u masaw malo.

Kòndòw tun bè nyini ka sènè-fènw bée tinyè.

N' tun bè nyini ka tila liburu in na su rò.

N' tun bè nyini k'a ka mobili tinyè.

Fanta tun bè nyini k'a cè mako sa.

Mobili-tigi tun bè nyini k'an ka saga faga.

Den-misènw tun bè nyini ka nyinèw ban dugu kòndò.

Funteni tun bè nyini k'an ka baara nagasi.

Notes

1. (event) kè

When kè occurs in an intransitive construction with an event noun as subject, it can be translated as "happen, occur, be," e.g.:

Tòn-sigi kèra juma-don.	The meeting occurred Friday.
Dòn bè kè su fè.	The dance will occur tonight. <u>or</u>
	There will be a dance tonight.

When kè occurs in transitive constructions with an event noun object, it can be translated as "have, do, hold (an event)," e.g.:

U ye furu-siri kè tènèn.	They had the wedding Monday.
U ye nyèna jè kè an ka so.	They held the party at our house.

2. deli

Deli is an intransitive verb which takes an infinitival complement. It is often mistranslated as "have the habit of;" however, its real meaning is "have the experience of." This difference in meaning is apparent in the negative examples, where the experiential interpretation is clear, e.g.:

A ma deli ka dòn kò.	He has not had the experience of dancing, i.e., he has never danced.
----------------------	---

The habitual interpretation comes from the use of deli in the non-completive, where one can infer habitual action, e.g.:

A bè deli ka taa yen.	He is "experiencing" going there, i.e., He usually goes there. He has the habit of going there.
-----------------------	---

A tè deli ka taa yen.	He doesn't usually go there.
-----------------------	------------------------------

3. X bè Y kan

The postposition kan can be used in ways similar to "on, about" in English for the expression of topics, e.g.:

Tòn-sigi tun bè furu-siri kan.	The meeting was about the marriage.
--------------------------------	-------------------------------------

4. X man kan ka Y

We have seen many examples of kan, a predicate adjective meaning "necessary, must." This note is a reminder that the negative form must be interpreted as "must not," and never as "not necessary", e.g.:

I man kan ka taa.	You must not go.
-------------------	------------------

The notion of "not necessary" could be expressed by one of the forms of wajibiya, "to oblige", e.g.:

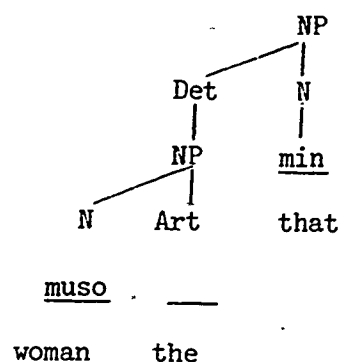
A wajibiyalen tē i ka taa.

It is not necessary/required for you to go.

5. Review of relative clauses

In the first ten lessons, we have seen most of the major types of relative clause constructions. We will give here a grammatical sketch of relativation in B-M-D.

The primary characteristic of Bambara relative clauses is the presence of min (in some dialects, mèn, in Gambian Mandinka, mung). We have referred to min as a relative clause marker. Grammatically, min belongs to the same class of items as the quantifiers bèe, "all", dò, "some" and si "none". These quantifiers always operate as heads of noun phrases. They may take a noun phrase modifier in the determiner position. The syntactic analysis of the noun phrase muso min, "The woman that", would be as follows:

The noun phrase determiner of min will always be followed by the definite article. The determiner noun phrase may not generally be complex. For example, quantifier nouns are not relativizable. Rather than saying:

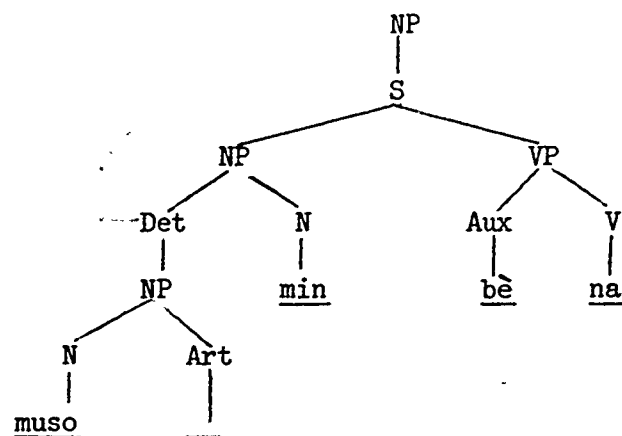
All of the women he wants to marry, they don't like him.

one could have to say:

A b'a fè ka muso minw furu, olu bèe t'a fè.

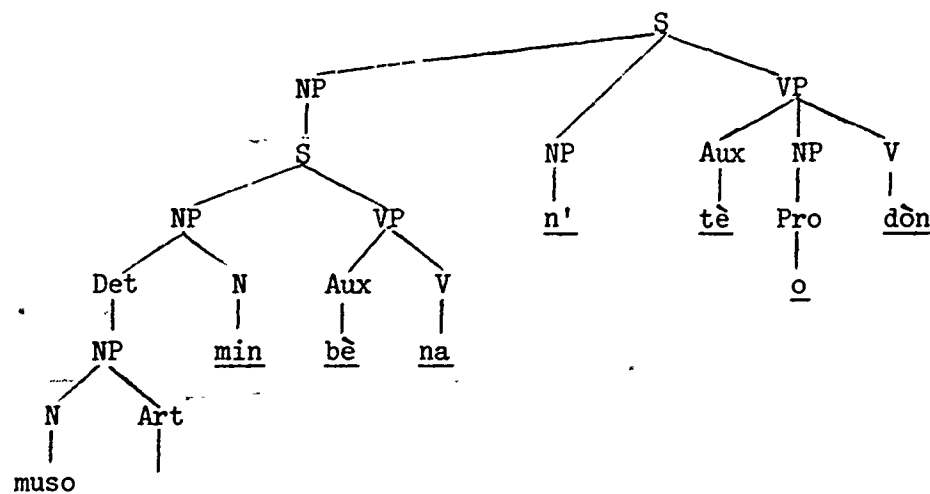
The women that he wants to marry, all of them don't like him.

A Bambara relative clause is a sentence which is embedded in a noun phrase. That is, relative clauses behave both like sentences and like noun phrases. The analysis of muso min bè na, "The woman who is coming," would be as follows:

Notice that whereas in English relative pronouns occur at the beginning of relative clauses regardless of their syntactic function, in Bambara min and the noun phrase which may precede it remain in their original syntactic positions.

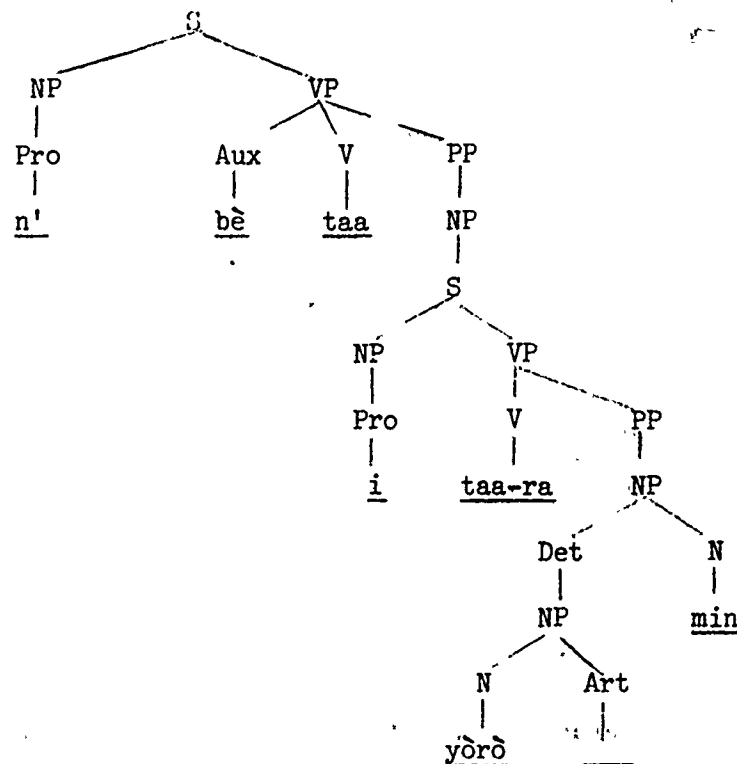
As has been pointed out many times, Bambara grammar does not tolerate complex noun phrases of any sort in subject or object positions. Relative clauses, being complex noun phrases, thus never occur as subjects or objects. Where a noun phrase with a relative clause must function semantically as the subject or object of a sentence, it will normally be found in focus position at the beginning of the sentence with a coreferential pronoun o in subject or object position. The sentence *muso min bè na, n' t'o dòn*, "The woman who is coming, I don't know her," would have the following analysis:

With relative clauses containing yòrò min, "the place where," cogo min, "the way that," tuma min, "the time that," the relative clause may occur in adverbial position or in sentence initial position. When yòrò min or tuma min occurs at the end of the sentence, the adverbial postposition with which they normally cooccur may be absent. The analysis of the sentence

N' bè taa i taara yòrò min. I will go to the place you went.

would be as follows:

When the relative clauses containing yòrò min and cogo min occur at the beginning of the sentence; the postpositional phrase in the main sentence can be filled by the adverbial pronouns yen "there" or ten "thus", e.g.:

I y'a kè cogo min na, n b'a kè ten.
The way that you did it, I will do it thus.

I taara yòrò min, n bè taa yen.
The place you went to, I will go there.

When relative clauses with tuma min "the time that" occur at the beginning of the sentence, no adverbial pronoun is necessary in the main sentence, e.g.:

I bòra tuma min, Fanta nana. The time that you left, Fanta came.

Variations:

A. Headless relative clauses

In Bambara, it is not necessary to have a noun phrase determiner preceding min. This will usually translate as a headless relative clause in English, e.g.:

I ye min kè, o man di ne ye. What you did does not please me.
Sedu ye min furu, n' t'o dòn. Whom Seydou married, I don't know.
Fanta ye wari di min ma, n' y'o ye. I saw to whom Fanta gave the money.

130 Intermediate Bambara

B. o as demonstrative

In all the above cases, o is used as a pronoun coreferential with min and its determiner noun phrase. The noun phrase may however be repeated in the main sentence with o as a demonstrative, e.g.:

Sedu ye min furu, n' t'o muso dòn.
Who Seydou married, I don't know that woman.

Fanta ye wari di cè min ma, n' t'o cè dòn.
The man that Fanta gave the money to, I don't know that man.

The only condition for the use of o as a pronoun or demonstrative is that the relative clause with or without a determining noun phrase before min be in front of the main clause. It is to be noted that this use of o is much more general than the relative clause. It is used for all topicalized constructions as well as for other complex noun phrases functioning as subjects or objects, e.g.:

Fanta, n' m'o ye fòlò.	Fanta, I haven't seen her yet.
Ka baara in kè, o man di n' ye.	To do this work, that doesn't please me.
Ka bamanankan mèn, n' b' o de fè.	To understand Bambara, that's what I want.

C. Appositional relative clauses

An appositional relative is one that follows a noun phrase or the sentence, rather than preceding them. In this case, the pronoun/demonstrative o is not used, and generally min is used without a preceding determiner noun phrase, e.g.:

Fanta, Baba ye min furu, n' y'o ye.
Fanta, the one that Baba married, I saw her.

N ye Fanta ye, Baba ye min furu.
I saw Fanta, the one that Baba married.

The appositional construction is the only way to express the equivalent of indefinite relatives in English, e.g.:

N' ye muso ye, Fanta ni min bôlen nyògòn fè.
I saw a woman who looks like Fanta.

If the definite article were to follow muso, the sentence would translate as:

N' ye muso ye, Fanta ni min bôlen nyògòn fè.
I saw the woman who looks like Fanta.

This is the only reading that can be gotten from a relative clause preceding the main clause, e.g.:

Fanta ni muso min bôlen nyògòn fè, n' y'o ye.
Fanta and the woman who look the same, I saw her.

6. X bè nyini ka Y

This expression can be used to express the notion "to almost do Y."
It always occurs intransitively. It is always affirmative and it is always in the non-completive tense, e.g.:

A tun bè nyini ka bin. He almost fell.
Kèlè in bè nyini ka dugu_ci_. This dispute is almost destroying
 the town.

The verb nyini is very likely the same as that meaning "to seek, look for". Its use in this construction may, however, be thought of as idiomatic.

Vocabulary

alimami	imam
damatèmè	exaggerate
dan	count
dān	limit
den-batigi	mother with children
dugusèjè	dawn
du-tigi	(lit. courtyard-man), head of household
furu-boloma	marriage broker
kamisoli	blouse (> camisole)
kin	quarter, area of city
laada	custom, tradition
lajè	watch
maminè	become engaged to
manyòmagan-muso	bride's maid
Mèri	courthouse (Fr. mairie)
musaka	expenses
musòrò	handkerchief, scarf
ni	grant, offer
nili-fèn	offering, gift
npogotigi	young girl
nyè-mògò	(lit. front person), leader
òròbu	dress (> robe)
pakati	box, small carton
sariya	law
segi	basket
sukaro	sugar
tòn-sigi	meeting
taafe	pagne (standard measure of cloth)

bolifèntigiw ka kan ka min dòn: taamashiyènw

taamashiyèn minw kofòra kibarù nimòrò 33 la; o dòw ja filè ninw ye. yòrò minw ye cìcìiw ye ja ninw kan, o yòròw bilennen don. minw ye tomitomiw ye, o yòròw nèrè muguman don.

i farati,
sira yòrò in man-nyi

sira in munumununen don
ka bò kinin-na
ka taa nùman fè

sira in munumununen don
ka bò numan na
ka taa kinin fè

sira ka dògò
nin yòrò in na

jiginjigin nì tintin bè
nin yòrò in na

sira in dulen don
kinin fè

sira in dulen don
numan fè

nègesira cètigè
yòrò labènbali

nègesira cètigè
yòrò labènnen

i kòlòsi, sira fila
bèna nyògòn bè

KALAN 11

Saya

Nsiirin: Saya_man gèlèn fo "jòn bè n' kò"

Euphemisms for death

Time expressions

nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

o tuma kelen na

o y'a sòrò

(days, weeks, months) after X

Dama dò

-kan (the sound of X)

Verbs

fa: X fa Y la (fill X with Y)

bò: saraka bò X ye (make a
sacrifice for X)

dòn: X dòn (to bury someone)

X dòn furu-ja_la (X enter
widowhood, become a widow)

Verbs of motion: English vs. Bambara

Saya

Don dò sògòma joona, kulo-kan bora Musa ka du kònò. O y'a sòrò Ala y'a ka kalifa mina Musa fa Cèmòkòba la. Sigi-nyògònw bée bolila ka na. Mògòw cira ka taa sanga lagosi dugu bée kònò. Nyè-tugun nì nyè-yèlèn cè, du fara mògò la tewutewu. O y'a sòrò mògò-kòròba damadòw tun bè ka su ko. U tilalen a koli la, u y'a kasanke. O tuma kelen na, den-misènw fana taara sale-dinga sen kaburu-don na. Seli kelen su kan, jama taara a don Kaburu-don na. Cèmòkòba donnen kò, mògò sèginna so ka na duwawa kè a ye. A bannen kò fè, saraka bora a ye a banni tèmènen kò nì tile wolonwula nì tile binaani ye. Muso naani tun bè Cèmòkòba fè, u bée donna furu-ja la a bannen kò-fè. U ye kalo naani nì kò kè furuja la. O de ye silamèw ka lada ye. Musow bolen furuja la, dugu silamèw dalajèra ka cèn-tila kè. Cèn-tilalen kò ka ban, muso fila tun bè Cèmòkòba bolo, olu tun ma den sòrò a ye, olu taara u ka so. A muso tò fila tun den ka ca kòsòbè, 18 tun bè fòlò bolo, 13 tun bè filanan bolo. O muso fila bè to so kònò, u denw kòrò. U denw dòw bè se u kòrò sisan. Muso fòlò den fila ye muso furu, filanan den fòlò fana ye muso furu. Den fòlò bè jò fa jò-yòrò-la, ale de bè kè du-tigi ye.

Nyininkali:

1. Mun bora don dò sògòma joona?
2. Kulo-kan bora min?
3. Kulo-kan bora tuma jumèn?
4. Mun na kulo-kan bora? Mun na mògòw tun bè kulela Musa ka so?
5. Jònw bolila ka na?
6. Mògòw cira ka taa mun kè?
7. Du fara joona wa?
8. Jòn bè su ko?
9. Cèw bè muso su ko wa?
10. Musow bè cè su ko wa?
11. U mana tila su koli la, u bè mun kè?
12. Su-bè-kasanke-ni-mun-ye?
13. Ka mògòw to su kola, den-misènw taara mun kè?
14. Sani u ka taa nì su ye kaburu-don, u bè mun kè?
15. Su mana don, mògòw bè sègin ka na mun kè so?
16. Mun bè bò saya tile binaani kòfè?
17. Saraka bè bò tuma jumèn tuguni?
18. Muso joli tun bè Cèmòkòba fè?
19. U ye mun kè?
20. Furuja bè mèn wa?
21. Musow bè kalo joli kè a la?
22. Furuja mana ban, silamèw bè mun kè?
23. Cèn mana tila, musow bè mun kè?
24. Den joli tun bè Cèmokoba muso fòlò bolo?
25. Den joli tun bè Cèmokoba muso filanan bolo?
26. Muso fòlò den joli ye muso furu?
27. Filanan dun?
28. Du bè jènsèn Cèmòkòba saya kòfè wa?

Saya fò cogow:

Seginkanni: saya_fò-cogow

A la y' a ka kalifa_minè Cemòkòba la.
 Cemòkòba banna
 Cemòkòba segira
 Cemòkòba dara
 Cemòkòba kèra Ala ye
 Cemòkòba taara
 Cemòkòba da_bòra nyò la
 Cemòkòba ye duniya_to.
 Cemòkòba faatura.

Nyininkali: saya_fò-cogow

A. Mun kèra su rò cemòkòba ka so. .
 B. Owò. Ala y'a ka kalifa_minè cemòkoba la su rò.

A. Arajo ye mun fò?
 B. Arajo ko kò Cemòkòba fatura kunun.

A. I ka wulu bè balolen wa?
 B. Ayi. A seginna salon.

A. I den bè min?
 B. A ye duniya_to kalo tèmènen.

A. Mun y'i ka misi_lasòrò?
 B. A da bòra nyò la.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. A sara kunun.
 B. A banna kunun.

Bila-nò-la:

A. Cemòkòba sara
 banna
 taara lahara
 fatura
 da bòra nyò la
 ye duniya_to
 ye nyò bila

136 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

A ye ntola ta k'a tan nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
A ye marifa ta ka mugu ci nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
Adama ye nyinè minè k'a faga nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
Fanta donna ka bô nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
Du fara mōgô la nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
Sori ye baara in kè nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
A ye filen nyè kelen min nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
U ye bōrè labô nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

Nyininkali: Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

- A. Keyita ye bi sōrô cogo di?
B. Donsokè ye waraba ye tuma min, a ye mun kè?
- A. Nyinè donne so kônô, mun kèra a la?
B. A ye ntola ta k'a tan nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Sori ye baara kè waati jumèn kônô?
B. A y'a kè nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Mun kèra du kônô?
B. A fara mōgô la nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. A ye mun kè nōnô la?
B. A y'a bēe min nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Fanta ye mun kè?
B. A donna ka bô nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. U ye mun kè bōrè la?
B. U y'a labô nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

Segin-n-kan: O tuma kelen na

Dōw tun bè ka su kasanke. O tuma kelen na, denmisenw fana tun bè ka saledinga sen.
Musow tun bè ka dōn kè. O tuma kelen na, cew tun bè ka furu siri misiri la.
Npogotigiw tun bè ka finiw kō. O tuma kelen na, cemisenw tun bè ka nkèrēnw gèn.

Nyininkali: O tuma kelen na.

- A. Ka dōw to su kasankela, denmisenw tun bè ka mun kè?
B. Den-misenw tun bè ka salen-dinga sen o tuma kelen na.
- A. Ka musow to dōn-kè la, cew tun bè ka mun kè o tuma?
B. O tuma kelen na, cew tun bè ka furu siri misiri la.
- A. Npogotigiw tun bè fini-ko la, cemisenw tun bè ka mun kè o tuma.
B. O tuma kelen na, cemisenw tun bè ka nkèrēnw gèn.

Segin-n-kan: o y'a sòrò

Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò Cèmòkòba banna.
 E nana tuma min, o y'a sòrò anw taara.
 I muso bōra tuma min, o y'a sòrò san jōra.
 I ka to mōna tuma min, o y'a sòrò ne ye dumuni kè.
 Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
 A ye dōnkili da tuma min, o y'a sòrò ne sunògòra.
 E y'i ko tuma min, o y'a sòrò ne ye daraka dun.
 Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.

Kuma-don-nyògon-na: o y'a sòrò:

Nyè-jira: A. Kulo-kan bōra. O y'a sòrò Cèmokoba banna.
 B. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò Cèmokòba banna.

E nana. O y'a sòrò anw taara.
 I muso bōra. O y'a sòrò san jōra.
 I ka to mōna. O y'a sòrò ne ye dumini kè.
 Kulun dilala. O y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
 A ye dōn-kili da. O y'a sòrò ne sunògòra.
 I y'i ko. O y'a sòrò ne ye daraka dun.
 Mobili jōra. O y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.
 Maadu sigira. O y'a sòrò tòn-sigi banna.
 A ye mobili san. O y'a sòrò a kèra baana ye.

Nyininkali:

- A. Cèmòkòba banna tuma jumèn?
- B. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò a banna.

- A. Aw taara tuma jumèn?
- B. E nana tuma min, o y'a sòrò a jōra.

- A. I ye mobili sòrò tuma jumèn?
- B. Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.

- A. San jōra tuma jumèn?
- B. I muso bōra tuma min, o y'a sòrò a jōra.

- A. I ye dumuni kè tuma jumèn?
- B. E ka to mōna tuma min, o y'a sòrò ne ye dumuni kè.

- A. E sunògòra tuma jumèn?
- B. A ye dōn-kili da tuma min, o y'a sòrò ne sunògòra.

- A. I ye daraka dun tuma jumèn?
- B. E y'i ko tuma min, o y'a sòrò ne ye daraka dun.

- A. Bala jiginna tuma jumèn?
- B. Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.

Fò-cogo-wèrè: o y'a sòrò:

Nyè-jira: A. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò a banna.
B. Kulo-kan bōra a salen kò.

E nana tuma min, o y'a sòrò anw fara.
I muso bōra tuma min, o y'a sòrò san jōra.
Maadu donna tuma min, o y'a sòrò tòn-sigi banna.
Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò bala y'i pan ka jigin.
Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
Seli sera tuma min, o y'a sòrò a dēsēra ka saga sòrò.
A ye dòn-kili da tuma min, o y'a sòrò ne sunōgōra.
Adama ye mobili san tuma min, o y'a sòrò a kēra baana ye.

Segin-n-kan: X kò ni Y ye, Z.

A banni tēmēnen kò ni tile saba ye, saraka bōr'a ye.
A seli tēmēnen kò ni tile fila ye, u ye dōwērè jō a ye.
A nali tēmēnen kò ni miniti 3 ye, u ye tòn-sigi daminè.
Fanta jiginni tēmēnen kò ni tile segin ye, u ye den-kun-di kē.
A muso bōli tēmēnen kò ni lèrè ye, a y'i da ka sunōgò.

Nyininkali: X kò ni Y ye, Z

A. Saraka bōra tuma jumèn?
B. A banni tēmēnen kò ni tile 3 ye.

A. A ye muso furu tuma jumèn?
B. Seli tēmēnen kò ni kalo naani ye.

A. U ye so kura jō a ye tuma jumèn?
B. A ka so binni tēmēnen kò ni tile 2 ye.

A. U ye tòn-sigi daminè tuma jumèn?
B. A nali tēmēnen kò ni miniti 3 ye.

A. Den-kun-di kēra tuma jumèn?
B. A jiginni tēmēnen kò ni tile 8 ye.

A. A y'i da ka sunōgò tuma jumèn?
B. A muso bōli tēmēnen kò ni lèrè ye.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. A banni tēmēnen kò ni tile 3 ye, u ye saraka bō a ye.
B. A bannen, tile 3 o kò, saraka bōr'a ye.

A seli tēmēnen kò ni kalo 3 ye, a ye muso furu.
A nali tēmēnen kò ni miniti 3 ye, u ye tòn-sigi daminè.
A ka so binni tēmēnen kò ni tile 2 ye, u ye dōwērè jō a ye.
Fanta jiginni tēmēnen kò ni tile 8 ye, u ye den-kun-di kē.
A muso bōli tēmēnen kò ni lèrè ye, a y'i da ka sunōgò.
San-ji-tigè tēmēnen kò ni miniti 15 ye, u ye siēw labò.

Baara banni tēmēnen kò ni lèrè 2 ye, ale nana.
Tiga mòni tēmēnen kò ni dōgòkun fila ye, u b'a bò.

Segin-n-kan: Damadòw

Mògòkòròba damadòw tun bè ka su ko.
N' bè san damadòw kè Amiriki.
A ye kami damadòw faga.
A ba ye dakurunya damadòw fò a ye.
A taara sugu la, a ye fèn damadòw san.

Nyininkali: Damadòw

A. Jòn <u>tun</u> bè ka <u>su ko</u> ?	A. <u>A ba ye fèn f'a ye wa?</u>
B. Mògòkòròba <u>damadòw tun</u> bè ka <u>su ko</u> .	B. <u>Òwò, a ye dakurunya damadòw fò a ye</u> .
A. I bè mèn Amiriki <u>wa?</u>	A. <u>A ye mun kè sugu la</u> .
B. N' <u>bè san damadòw</u> kè Ameriki.	B. <u>A ye fèn damadòw san</u> .
	A. <u>A ni sogo caman nana wa?</u>
	B. <u>A ye kami damadòw faga</u> .

Segin-n-kan: X-kan

An ye kulo-kan mèn
Donso ye sogo na-kan mèn.
Fanta ma Baba tulon-kan mèn.
Sori tun t'a fè k'a ka kuma-kan bato.

A tè den-yèrèni kasi-kan fè.
I tè Maadu don-kan mèn abada.
Adama tè manamana-kan fò.

Baro-misèn:

A. I ye Baba <u>ye wa?</u>	A. I bè Maadu <u>natò ye wa?</u>
B. N' <u>m'a ye nka</u> .	B. I <u>b'a natò ye</u> .
N <u>y'a na-kan mèn</u> .	Nka <u>i t'a don-kan mèn abada</u> .
A. <u>A y'a kè wa?</u>	A. <u>A bè kuma kòsèbè wa?</u>
B. <u>A m'a kè fòlò</u> .	B. <u>A bè kuma-kòsèbè</u> .
Nka <u>a b'a ka kuma-kan batò</u> .	Nka <u>a tè manamana-kan fò</u> .
A. Abudu bè den-yèrèniw <u>fè wa?</u>	A. I ye mankan <u>mèn wa?</u>
B. <u>A b'u fè</u> .	B. <u>Ayi, n' ma mankan mèn</u> .
Nk' <u>a t'u kasi-kan de fè</u> .	N' <u>y'a kulo-kan dòn de mèn</u> .
A. <u>Donsokè ye sogo ye wa?</u>	
B. <u>A m'a ye</u> .	
Nk' <u>a y'a na-kan mèn</u> .	

Segin-n-kan: fa

Du fara mògò la.
A bè buteli fa ji la.
A y'a jufa fa tiga la.

A ye mobili fa esansi la.
Den-misènw ye du fa mankan na.

140 Intermediate Bambara

Nyininkali: fa

- A. Du fara mōgō la wa?
B. Owò, du fara mōgō la.

- A. A bè buteli fa ji la wa?
B. Owò, a bè buteli fa ji la.

- A. A y'a jufa fa mun na?
B. A y'a jufa fa tīga ni nyò la.

Kuma-misènw: fa

- A. Esansi bè mobili la?
B. Dò ka kan ka sōrō a la.
N' y'a fa esansi la kunun.

- A. Petōrōli bè lanpan na?
B. Dò ka kan ka sōr'a la.
N' y'a fa petōrōli la kunasini.

- A. Ji bè daga la wa?
B. Dò ka kan ka sōr'a la.
Fanta y'a fa jī la su-rò.

Kuma-misèn: di la

- Nyè-jira: A. I ye Bala ye wa?
 jufa sukaro
 B. Owò, n' y'a ye.
 A y'a jufa fa sukaro la ka bò.

Baba nana yan wa?
... mōbili . esansi
... filen . nōnō
... daga . . ji
... bōrè . . nyò
... barama . na

Segin-n-kan: tewutewu

Du fara mōgō la tewutewu.
Ba fara tewutewu.

Nyininkali: tewutewu

- A. A yè bōrè fa cogo di?
B. A y'a fa tewutewu.

- A. Ba fara wa?
B. Owò, ba fara tewutewu.

- A. A ye esansi caman kè mobili la?
B. A y'a fa esansi la.

- A. Denmisènw ye du fa mankan na wa?
B. Owò. Denmisènw ye du fa mankan na.

- A. Nōnō bè filen na wa?
B. Dò ka kan ka sōr'a la.
Fula-muso y'a fa nōnō la juma
tēmènen.

- A. Nyò bè bōrè kōnō wa?
B. Dò ka kan ka sōr'a kōnō.
N' y'a fa nyò la sibiri tēmènen.

A ye bōrè fa tewutewu.
A ye būteIi fa tewutewu.

- A. Mōgō caman nana banniyōrō wa?
B. Owò. Du fara mōgō la tewutewu.

- A. I ye buteli fa wa?
B. Owò, n' y'a fa tewutewu.

Baro

- A. An ni su.
 B. Nba, aw ni su.
 A. Hèrè tilenna wa?
 B. Hèrè dōrōn, bisimila.
 A. Sa! An y'a mèn k'an fa banna. An nana dugawu kè. Ala ka hinè a la.
 B. Amiina.
 A. Ala k'a jigin-yòrò sumaya.
 B. Amiina.
 A. A y'an kòn kiiri min na, Ala k'o nògòy'a ye.
 A. Amiina yarabi. Aw ni ce, aw ni baraji. Ala m'an tola nyògòn ye.
 A. Amiina.
 B. Ala kana nafi don an cè.
 A. Amiina.
 B. Kira lahòròma la. Saliyala Mahamadu.
 A. Salimu. Ala ka dugawu minè.
 B. Amiina yarabi.

Aminata: E! Anw ta tinyara. Anw ko-yòrò n'an ja-yèrò banna.

Anw b'a kè cogo di sisan?

Bala: A ye sabali. Saya ye Ala ka latigè de ye.

Wolo bè, saya bè. An k'a ta ni Ala ye. A ye kasi dabila.

Notes

1. Euphemisms for death

Virtually every human society finds death difficult to deal with. One of the consequences of this difficulty is that people try to avoid even using the words, "die, death." They replace these words by other words or expressions, hoping somehow to dull the sharp edge of reality. We have given a few of these expressions here. You will likely encounter more in your experience in the field.

2. Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

This expression, literally "between the eye closing and the eye opening," can be translated as "in the blink of an eye, in a flash, in an instant." This can be paraphrased by yòròni-kelen, literally "no small place," e.g.:

3. o tuma kelen na

This expression, literally "at that one time," can translate as "at the same time," e.g.:

Fanta bòra. O tuma kelen na, Ali donna.

Fanta left. At the same time, Ali entered.

142 Intermediate Bambara

The expression "the same time that..." would be rendered by simply tuma min, "the time that," e.g.:

Fanta bôra Ali donna tuma min (na).
Fanta left at the (same) time Ali entered.

The expression "the same time as..." as in "Fanta entered the same time as Ali," would have to be rendered by a full relative clause as above, e.g.:

Fanta donna Ali donna tuma min (na).
Fanta entered at the (same) time that Ali entered.

4. o y'a sôrô

This is one of the very common conjunctive expressions in which the verb sôrô participates. In this case, as "by that time," referring to an event that had transpired before the event in question. As such, the clause following o y'a sôrô will translate as an English past perfect, e.g.:

Ali donna. O y'a sôrô Fanta bôra.
Ali entered. By that time, Fanta had left.

This construction can also be used to translate English "By the time that...", e.g.:

Mobili jôra tuma min, o y'a sôrô Baba panna ka jigin.
By the time that the car stopped, Baba had jumped down.

5. (time) after X

The expressions "X days, minutes, weeks after Y (an event)" can be represented in Bambara in a number of ways. The basic form is the following:

X tēmēnēn (time)(numeral) ye, Y
a nali tēmēnēn kô ni lērē saba ye, a bôra. That is,
Three hours after arriving, he left.

6. dama/damadôw

Dama and damadôw are forms with highly restricted distributions in most B-M-D dialects. In Bamakô Bambara, dama only occurs in negative and questioned sentences, e.g.:

N' t'o dama dôn. I don't know how many. or
I don't know their number.

Môgô minw bè so kônô, i b'o dama dôn wa?
The people in the house, how many are they?

We write damadôw as one word in order to underline the exceptional nature of dama and to discourage the student from using it in other environments. In this construction, it occurs as a quantifier and implies an indeterminate number, e.g.:

Cè damadòw bè yan.
A number of men are here.

This contrasts with dòw alone which implies indefinite reference, e.g.:

Cè dòw bè yan.
Some (certain) men are here.

Neither damadòw nor dama can be used with mass or non-count nouns. To express the notion "a quantity of," the following expression can be used:

Ji min bè yen, n t'a hakè don.
The water that's there, I don't know how much it is.

7. -kan (the sound of X)

In English, we often allow our interlocutors to fill in things unsaid or understood by inference rather than stating things explicitly. All languages do this, but not all languages do it in the same way. When, for example, we say "I heard the thief in the kitchen," we expect our hearers to understand that what we really heard was a sound made by the thief. Since a thief is an object, we might be able to see one, but we do not logically hear objects; we hear sounds that objects make. In this case, Bambara does not permit speakers to leave this task to their hearers. If one is in reality talking about a sound, one must use the word -kan in combination with the object or event emitting the sound, e.g.:

N y'i ka nyènjè-kan mèn.	I heard (the sound of) your party.
N y'a sen-kan lamèn.	I listened to (the sound of) his steps.
Tulon-kan bè Baba tòorò.	The sound of playing bothers Baba.

8. Verbs of motion

Verbs characterize events, some of which refer to motions of objects from one place to another. Other verbs refer to activities in which things may change state or shape but not location, e.g.:

<u>Roll</u> is a verb of motion.	X rolled from Y to Z.
<u>Break</u> is a change of state	X broke Y. <u>or</u>
verb.	Y broke. <u>but not</u> : *X broke from Y to Z.

There are motion verbs in Bambara also, but they are not the same as in English. The motion verb is defined in Bambara as a verb which, when occurring with a postpositional phrase such as X la, or X kòndò, interprets that postpositional phrase as either the beginning point (source) or end point (goal) of the motion. A non-motion verb interprets such postpositional phrases as simply where the activity took place, e.g.:

A bôra so kòndò.	He went out of the house. (house = source)
A donna so kòndò.	He went in the house. (house = goal)
A sigira so kòndò.	He sat down in the house. (house = location)

144 Intermediate Bambara

In English, many verbs can be used as verbs of motion, e.g. run, jump, dance, etc. In B-M-D, this set is much more highly restricted. The only verbs of motion are the following:

taa	go
na	come
se	arrive
bò	leave
jigi	go down
yèlèn	go up

To express motion with a non-motion Bambara verb, one must conjoin a motion verb to the non-motion verb, e.g.:

A bolilaka ka taa lakoli la. He ran to school.

Note that A bolila lakoli la would translate as "He ran at school".

<u>A panna ka jigin.</u>	He jumped down.
<u>A panna ka yèlèn.</u>	He jumped up.
<u>A panna ka bò.</u>	He jumped out.

The above examples illustrate that the ka + motion verb construction is often similar to postverbal particles in English.

Vocabulary

cèn	heritage
ci	send
da bò nyò la	die
dalajè	gather, meet
dinga	hole
don	bury
duniya to	die
furuja	mourning time
ka ban	die
ka faatu	die
ka segin	die
kaburu	grave
kaburu-don	cemetery
kalifa mina	die
kasanke	funeral cloth
kulo	scream
sale-dinga	grave
sanga	death
sanga lagosi	spread the news of the death
saraka	alm
sigi-nyògòn	neighbor
sen	dig
su	corpse
tewutewu	ideophone for filling

Expressions

X bè se Y kòrò.	! X can support Y.
X ni kò	X and something
seli X kan	pray over X

KALAN 12

Ntola-tan

Nsiirin: Tulon tè sòbè sa
Yèlè tè sòbè sa
(Nin bōra Janjon kōnò)

Kabini

V-li (daminè)

tuma dōw

X nō la

Cogō bēe la

X-yōrō

Ba n'a si

K'a to

Negative implicative verbs

X bali ka Y

X jè Y la

X dēsè ka Y

Mankan

Ni ... min ...

X-kè Y-ye:

have X for (dinner, breakfast, etc.)

X bolo

Ntolatan Bamakò

Ni ntola-tanba bè kè bamakò don min, o don ye mankan ni taa-ka-segin-don ye. Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè ntola-tan-yòrò la. Ni samiya tuma don, tuma dòw san bè na ka mògòw nyigin k'u sigilen to u nò la. Ni tilema tuma don, bamakò tile n'a farinya, o t'u bali ka t'i sigi tile kòrò ka ntola-tanyòrò bè fa f'a sigi-yòrò n'a jò-yòrò bèe bè ban. Bamakò ntolatan-kanu-bagacanci ka ca ba n'a si ye. Ntola-tan-yòrò la, u bè mankan ci cogo bèe la. Dòw yèrè bè taa ni fòli-fènw ye ntolatanyòrò ka fòli kè ani ka dòn kè. Mankan-cilabaw, n'u ka tòn bugòra, u tè dumuni kè, kuma tè se ka k'u fè. U b'a fò ko dò nìsòn-diya kojugu bolo, k'a to ntola-tannaw ladegela, a y'a ka sun-na-kari mōni-filen tan ka mōni bèe bòn.

Nyininkali:

1. Ntolatan-don ye mun don ye Bamakò?
2. Mògòw bè taali daminè ntolo-tan-yòrò la tuma jumèn?
3. U bè sòn ka taa sanji kòrò wa?
4. Sanji bè mun k'u la? Tile dun.
5. Tilema tuma, bamakò tile bè cogo di?
6. Mògòw bè taa ntolatan-yòrò o tile kòrò wa?
7. Mun na mògòw bè taa joona ntola-tan-yòrò la?
8. Bamakò ntolan-tan kanubaganci ka ca wa?
9. U bè mun kè ntola-tanyòrò la?
10. Dòw bè taa ni fòli-fènw ye ntola-tan-yòrò la wa?
11. U b' u fò wa?
12. U bè dòn fana kè wa?
13. Mankan-cilabaw bè bugòli kun wa?
14. U b'a jira cogo di ko bugòli digira u la.
15. U bè mun fò ntolan-tan kanubaganciwa kan?
16. I bè ntolan-tan fè wa?

Segin-n-kan: kabini

Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè.
 N' bè mobili bolila Kabini Bamakò.
 Kabini duniya dara, mògò ma wulu ye seli la.
 Kabini a ye mobili sòrò, an m'a ye tugun.
 N'ye boli daminè kabini n' bè san fila la.

Bila-nò-la: kabini

Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè.
fajiri
nènè
lèrè 8
fitiri
sun-kalo

Bila-nò-la: kabini

A ye mobili boli kabini Bamakò.
 Kayi
 Segu

A ye sunògò daminè kabini Segu.
 kunun
 sògòma in na
 wuladani fè
 fajiri

N'ye bamanan-kan daminè kabini n'bè lakòli la.
 n'tè foyi bò.
 n'ma taa Mali la.
 n'ma Maadu dòn.
 n'm'a tònò dòn.
 n'ma don lakòli la.
 n'tè se ka kuma.

Bila-nò-la: kabini

Kabini a ka tòn bugora, a ma dumuni kè.
 a ye mobili sòrò,
 a muso nana,
 a banana,
 a den sara,
 a wulila,
 a ye kafe min,
 a ye kafe min,
 a muso jiginna,
 a ye daraka dun,
 a cè taara,
 a kununna,

Fò-cogò-wèrè: kabini/kò

Nyè-jira: A. A ka tòn bugòlen kò, a ma dumuni kè.
 B. Kabini a ka tòn bugòra, a ma dumuni kè.

A cè bananen kò, a ma jago kè.
A den salen, a ma kasi.
A muso jiginnen kò, a ma taa baara-yòrò.
A kafe minnen kò, a ma dumuni kè.
A kununen kò, a ma wuli ka bò a nò la.
A cè taalen kò, a ma bò kènèma.

Nyininkali:

Nyè-jira: A. Fanta ye daraka dun fòlò wa?
 B. A ye daraka dun kabini fajira.

Fanta ye daraka dila fòlò wa?	<u>U</u> ye dumuni kè wa?	Fanta bòra kènèma wa?
<u>A</u> taara baara-yòrò wa?	<u>A</u> ye jago kè wa?	<u>Aw</u> kasira wa?
	<u>A</u> wulila ka bò <u>a</u>	
	nò la wa?	

Segin-n-kan: V-li daminè

Jama bè taali daminè joona.
U tè susuli daminè joona.
Ci-kèla bè bulukuli daminè sani samiya ka se.
Musow bè tobili daminè fajiri la.
Sinè bè dògò cili daminè sògòma joona.
Ngolo bè sogow fagali daminè.
Ami bè ji-bòli daminè muso tòw bèe nyè.

Nyininkali:

- A. Jama bè mun kè joona?
 B. Jama bè taali daminè joona.
- A. U tè mun daminè joona?
 B. U tè susuli daminè joona.
- A. Ci-kèla bè mun daminè sani samiya ka se.
 B. Ci-kèla bè bulukuli daminè sani samiya ka se.
- A. Musow bè mun daminè fajiri la?
 B. Musow bè tobili daminè fajiri la.
- A. Sinè bè dògò cili daminè tuma jumèn?
 B. Sinè bè dògò cili daminè sògòma joona.

Baro-misèn: V-li daminè

- Nyè-jira: A. Jama ma taa yen fòlò wa?
 B. Jama ye taa-li daminè joona.

<u>Nyele</u> ... <u>fini</u> <u>kala</u> .	<u>Ngolo</u> ... <u>sògòw</u> <u>faga</u> .
<u>Fanta</u> ... <u>daraka</u> <u>tobi</u> .	<u>Saga</u> ... <u>tu</u> .
<u>Sinè</u> ... <u>dògò</u> <u>ci</u> .	<u>Musow</u> ... <u>nyè</u> <u>susu</u> .
<u>Ci-kèla</u> ... <u>fòrò</u> <u>buluku</u> .	

Segin-n-kan: tuma dòw

<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>san</u> bè <u>na</u> <u>ka</u> <u>mògòw</u> <u>nyigin</u> .	<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>mògo</u> tè <u>sigi-yòrò</u> <u>sòrò</u> .
<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>a</u> tè <u>mògòw</u> <u>ka</u> <u>kuma</u> <u>faamuya</u> .	<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>sènè</u> bè <u>mògò</u> <u>kò</u> <u>sègèn</u> .
<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>foyi</u> <u>nègè</u> tè <u>mògò</u> <u>la</u> .	<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>i</u> bè <u>kum'a</u> <u>fè</u> , <u>a</u> tè <u>kum'i</u> <u>fè</u> .
<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>Maadu</u> tè <u>kuma</u> <u>mògòw</u> <u>fè</u> .	<u>Tuma</u> <u>dòw</u> <u>dumuni</u> tè <u>mògòw</u> <u>fa</u> .

Nyininkali: tuma dòw

- Nyè-jira: A. I bè mun kè daraka ye?
 B. Tuma dòw n'bè mòni kè daraka ye.

<u>I</u> bè <u>mun</u> kè <u>daraka</u> <u>ye</u> ?	<u>Sigi-yòrò</u> <u>ko</u> bè <u>cogo</u> <u>di</u> ?
<u>I</u> bè <u>mun</u> kè <u>sibiri</u> <u>su</u> <u>fè</u> ?	<u>Aw</u> bè <u>mun</u> kè <u>samiya</u> <u>tuma</u> ?
<u>Sènè</u> bè <u>mun</u> kè <u>mògò</u> <u>la</u> ?	<u>San</u> bè <u>mun</u> kè <u>mògòw</u> <u>la</u> ?

Segin-n-kan: nò

San-ji b'u gosi k'u to u nò la.
To i nò la.

A tè bò a nò la.
A Taara a bila a nò la.

Nyininkali: nò

A. San-ji mana na, u bè bò u nò la wa?
B. San-ji b'u gosi k'u to u nò la.

A. A bè boli wa?
B. Ayi, a tè bò a nò la.

A. N' ka to n' nò la wa?
B. Owò, to i nò la.

A. A taara'a bila min?
B. A taara'a bila a nò la.

Nyininkali: nò

A. San-ji mana na, u bè bò u nò la wa?
B. Ayi, u tè bò u nò la.

A. A bè boli wa?
B. Ayi, a tè bò a nò la.

A. N' ka to n' nò la wa.
B. Ayi, kana to i nò la.

A. A y'a bil'a nò la wa?
B. Ayi, a m'a bil'a nò la.

Segin-n-kan: cogo bèe la

U bè mankan ci cogo bèe la.
A kè cogo bèe la i ka na.

A bè ntola minè cogo bèe la.
Marakaw bè dòn kè cogo bèe la.

Nyininkali: cogo bèe la

A. U bè mankan ci wa?
B. Owò, u bè mankan ci cogo bèe la.

A. A bè se ntola-minè la wa?
B. A bè ntola minè cogo bèe la.

A. I bè na wa?
B. N' b'a kè cogo bèe la ka na.

A. Marakaw bè se dòn na wa?
B. Marakaw bè dòn kè cogo bèe la.

Nyininkali: cogo si

A. U bè mankan ci wa.
B. Ayi, u tè mankan ci cogo si la.

A. Wulu-sogo bè dun wa?
B. Wulu-sogo bè dun cogo si la.

A. I bè na wa?
B. N' tè se ka na cogo si la.

A. Burama bè se tobili la wa?
B. Burama tè se tobili la cogo si la.

A. A bè se ntola-minè la wa?
B. A tè se ntola-minè la cogo si la.

150 Intermediate Bambara

Yèlèmali: cogo bée/nya bée/ . . .

<u>U</u> bē mankan ci cogo bēe la.	<u>A</u> bē dōn kē cogo bēe la.
. nya bēe ma. nyē bēe ma.
. <u>a</u> nyē bēe ma. <u>a</u> nyē bēe ma.
. <u>a</u> nyē tan ni <u>fila</u> ma. <u>a</u> nyē tan ni <u>fila</u> ma.

A bē tobili kē cogo bēe la.	<u>A</u> bē sēnē kē cogo bēe la.
. nyē bēe ma. nyē bēe ma.
. <u>a</u> nyē bēe ma. <u>a</u> nyē bēe ma.
. <u>a</u> nyē tan ni <u>fila</u> ma. <u>a</u> nyē tan ni <u>fila</u> ma.

Segin-n-kan: X-yòrò

An te se ka sigi bawo sigi-yòrò tè <u>yan</u> .	Nègè-so tè san <u>a</u> dila-yòrò <u>la</u> .
An te se ka <u>jō</u> bawo <u>jō</u> -yòrò tè <u>yan</u> .	An ma nyō sōrō <u>a</u> feere-yòrò <u>la</u> .
<u>Wuluw</u> bē kènema bawo don-yòrò t' <u>u</u> bolo.	<u>Sagaw</u> tè feere <u>u</u> faga-yòrò <u>la</u> .
<u>A</u> ma to <u>yen</u> bawo da-yòrò ma sōrō.	<u>Sira</u> bē tinyē bawo <u>bila</u> -yòrò nyuman t' <u>a</u> <u>la</u> .

Baro-misèn: X yòrò

Nyè-jira: A. Fanta tè se k'i sigi wa?
B. A te se. Sigi-yòrò tè yen.

Kuma-denw:

Ali ... da	Ami ... <u>ja</u>
Maadu ... <u>jō</u>	<u>Saga</u> ... <u>faga</u>
Ami ... <u>ko</u>	<u>Malo</u> ... <u>feere</u>
<u>Wulu</u> ... <u>dōn</u>	<u>Sira</u> ... <u>bila</u>

Segin-n-kan: Ba n'a si ye.

Ntolatan kanubaganci <u>ka</u> ca <u>ba</u> n' <u>a</u> si ye.	Ameriki mobili ka ca <u>ba</u> n' <u>a</u> si ye.
<u>A</u> <u>ka</u> <u>dulòkiw</u> <u>ka</u> ca <u>ba</u> n' <u>a</u> si ye.	<u>Sinuway</u> <u>ka</u> ca <u>ba</u> n' <u>a</u> si ye.
Ameriki arajo-so ka ca <u>ba</u> n' <u>a</u> si ye.	

Nyininkali: ba n'a si

A. Ntola-tan kanu-baganci ka ca wa?
B. Ntola-tan kanu-baganci ka ca ba n'a si ye.

A. A ka dulòki ka ca wa?
B. A ka dulòki ka ca ba n'a si ye.

A. Ameriki arajo-so ka ca wa?
B. Ameriki arajo-so ka ca ba n'a si ye.

A. Ameriki mobili ka ca wa?
B. Ameriki mobili ka ca ba n'a si ye.

Fò-cogo-wèrè: ba n'a si

- Nyè-jira: A. Ntolan-tan kanubaganci ka ca ba n'a si ye.
B. Ntola-tan kanubaganci ka ca fo k'a dama tèmè.
C. Ntoli-tan kanubaganci ka ca kòsèbè kòsèbè.

A ka dulòki ka ca ba n'a si ye.
Ameriki arajo-so ka ca ba n'a si ye.
Ameriki mobili ka ca ba n'a si ye.
Sinuwaw ka ca ba n'a si ye.
Birama ka kitabu ka ca ba n'a si ye.

A muso ka tulo-la-nègè ka ca ba n'a si ye.
Yen fiyentò ka ca ba n'a si ye.
A sen-si ka ca ba n'a si ye.
A ka kulusi ka ca ba n'a si ye.

Segin-n-kan: X k'a to Y

A bè dumuni kè k'a to kalan na.
A tè kuma k'a to dumuni na.
A tè dòn-kili da k'a to sènè la.

Maadu bè dute min k'a to sèbènni na.
Adama bè kalali kè k'a to tobili la.

Nyininkali:

- A. A bè mun kè k'a to kalan na?
B. A bè dumuni kè k'a to kalan na.

- A. A bè mun kè k'a to sèbènni na.
B. A bè dute min k'a to sèbènni na.

- A. A tè mun kè k'a to dumuni na?
B. A tè kuma k'a to dumuni na.

- A. Adama bè mun kè k'a to tobili la?
B. Adama bè kalali kè k'a to tobili la.

- A. A tè mun kè k'a to sènè la?
B. A tè dòn-kili da k'a to sènè la.

Segin-n-kan: X bali ka Y

Tile farinya y'an bali ka sigi yen.
San-ji ye mobili bali ka boli.
Misiw ye kamiyòn bali ka sira ta.
Jènè y'a fa bali ka dumuni kè.
Sen-dimi ye n' bali ka boli.

Ja ye sènè-kèlaw bali ka nafa sòrò.
Kala nin ye bòrè bali ka bin.
A ye n' bali ka taa.
A kòndò y'a bali k'a ka baara kè.
San-ji y'u bali ka taa sènè kè.

Nyininkali: bali

- Njè-jira: A. Mun na mobili ma boli.
B. Sanji ye mobili bali ka boli.

Mun na Fanta m'i sigi?
Mun na i ma taa?
Mun na an ma sigi yen?
Mun na a fa ma dumuni kè?
Mun na i ma boli?
Mun na aw ma taa sènè kè?
na a m'a ka baara kè?

Mun na bòrè ma bin?
Mun na sènè-kèlaw ma nafa sòrò?
Mun na sènè-kèlaw ma nafa sòrò?
Mun na mobili ma don?
Mun na aw ma se ka nyò ladon?
Mun na a ma se ka foli kè?
Mun na u ma muso furu?
Mun na kamiyòn ma sira ta?

152 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: X jè Y la

Mògò tè mògò jè dumuni_na.
A ye n jè kēmè fila la.
I bèn kè tè se k'i jè foyi la.
Adama y'a jè wari_la.

A y'a dōgòkè jè mobili_la.
A ye Sogolon jè na-bulu_la.
U bè mògò jè tasuma_la.

Nyininkali: jè

Njè-jira: A. Mun·na a ma dumuni_kè?
B. U y'a jè dumuni_na.

Mun na a ma dumuni_kè?
Mun na a ma na ni mobili_ye?
Mun na Sogolon ma na-bulu sòrò?
Mun na u ma tasuma sòrò?
Mun na i ma se k'a san?

Mun na i ma se ka taa?
I bèn kè ye mun kè?
Mun na aw ma taa siniman na?
Mun na u ma kitabu_nin kalan?

Segin-n-kan: X dēsè ka Y

N' dēsèra ka kuma kelen fè.
Bala dēsèra ka dumuni_kè.
Salifu tè dēsè ka foyi kè ntola-tan_na.
An dēsèra ka nyògòn dēmè baara_la.
Mògò tè dēsè ka foyi kè ni Ala ye si_ni kènèya_d'i ma.
I muso dēsèra ka tinyè fò faama_ye.
Den-misènw dēsèra ka kònò sòrò boli_la.
I fa tēna dēsè ka cogo sòrò a la.

Nyininkali: X dēsè ka Y

Njè-jira: A. Mun na bōrè bè kènèma?
B. U dēsèra k'a ladon.

Mun na san-kilo-bōrè bè kènèma?
Mun na u m'i bila?
Mun ye kònò_kisi?
Mun ye baara_sumaya?
Mun y'i muso mēn fanga bolo?

Mun y'a fiyènya tan?
Mun na a bēna se ka taa?
Mun na i bè Salifu fè?

Segin-n-kan: mankan

A ka moto mankan ka bon kojugu.
N'b'a nyin'i fè i k'i mankan sumaya.
Mògò bè mankan ci ntola-tan-yòrò_la.

I denw bè mankan kè kojugu.
Mankan bè bò a la, o tè dōoni ye.

Nyininkali:

A. A ka moto mankan ka bon wa?
B. Owò, a ka moto mankan ka bon kojugu.

A. Mògòw bè mun kè ntola-tan-yòrò la?
B. Mògòw bè mankan ci ntolatanyòrò

A. I bè mun nyini n' fè?
B. N'b'a nyin'i fè i k'i mankan sumaya.

A. Mun bè bò a la?
B. Mankan bè bò a la, o tè dōoni ye.

BaroNtola-tan

Sanba ni Ali bènna. U bè baro kè ntola-tan kan.

Sanba: I taara ntola-tan-yòrò wa?

Ali: Ayi, n' ma taa. E dun? E taara wa?

Sanba: E yèrè b'a-dòn. O tè fò ne kò.

Ali: Jòn ni jòn de tun b'a la bi?

Sanba: qana fila, Bani ni Sagan.

Ali: Jumèn sera?

Sanba: Sagan de sera. U ye Bani bugò saba ni fu.

Ali: Saba cayara dè. Ni n' ma fili, n' ko Bani de tun bè se Sagan na fòlò.

Sanba: Sagan yèlèman'u kònò kabini salon. Sagan ntola-tanna bée ye den-misènni kènèkènèw ye. U bè nyògòn faamuya kòsòbè, u tè sègèn joona.

Ali: U ka bi ntola-tan tun y'a sugu jumèn?

Sanba: Mali kupuba, ntola-tan in tun y'o nyògòn-bò dò de ye.

Ali: O tuma Bani sen bòr'a la wa?

Sanba: O fò yòrò bée, i tè malo.

Notes1. Kabini

Kabini is a conjunction translating precisely as "since". It can be followed by a point time or place expression, or by a sentence.

Kabini cannot take a durational expression as its objects.

A bè mobili boli kabini Segu. He has been driving the car since Segou.

A bè mobili boli kabini fitiri. He has been driving the car since ____.

A bè mobili boli kabini sū kora. He has been driving the car since night fell.

2. V-li (daminè_)

Many English verbs take gerunds as their complements, e.g.:

They started eating. They began eating. They stopped talking.

Some of these verbs also take infinitives with the same meaning, while others do not, e.g.:

They started eating. = They started to eat.

They began eating. = They began to eat.

but

They stopped eating. ≠ They stopped to eat.

In Bambara, the verbs daminè, dabò, and dabila do not take infinitival phrases. They only allow nominalized verbs (V-li) or action/went nouns as their objects.

154 Intermediate Bambara

A ye kuma daminè.

He began talking. or

U ye nyò-danni

He began to talk.

They began planting millet. or

They began to plant millet.

Remember also that tila "finish (doing something)" also only takes action or event nouns, but as objects of the postposition la, e.g.:

U ma tila nyò-danni nò.

They haven't finished planting the millet.

3. Tuma dòw

Another of the many time expressions using tuma, this one has its literal translation value, "sometimes."

It can occur either at the beginning or the end of a sentence, e.g.:

Tuma dòw, an b'a kè tan. or An b'a kè tan tuma dòw.

Tuma dòw participates in the system of time words, including:

tuma bée
abada

always
never, ever, always

Abada is generally used in negative sentences, although in some dialects it is occasionally found in affirmative sentences, in which case it is synonymous with tuma bée.

In negative sentences, abada has the value "never". Tuma bée occurs in negative sentences and has the value "not always".

4. X nò la

Nò as we have seen means "trace, track". It is used, however, in many expressions, where its translations will differ slightly, e.g.:

to i nò la

remain where you are, don't move
literally "stay in your track."

ka X kè Y nò la

put X in Y's place, replace Y by X.

ka bò i nò la

to move from where you were

ka X bīla a nò la

to put X in its place, where it belongs.

5. cogo bée la

This is a common adverbial intensifying expression, which translates "in every way". It would be appropriately used where we might use "in every which way, in every possible way."

Its negative counterpart cogo si can be translated as "in no way, no matter how, e.g.:

N tè se nin na cogo si la.

In no way can I do this.

or

I can't do this no matter how.

The same interpretation can be maintained with the manner adverbials, nya bée ma, a nya bée ma. Another common expression serving the same purpose is a nya tan ni fila ma "in its twelve ways," twelve being the general word to indicate all of the means or directions for something, e.g.: a fan tan ni fila, "its twelve directions", meaning "in all possible directions".

6. X-yòrò

In Lesson 6, we examined compounds formed with tuma, which translated as "the time for X, the time to do X, the time that X." Compounds with yòrò are analogous. They translate as "the place for X, the place to do X, the place where X", e.g.:

Fanta taa-yòrò
saga-faga-yòrò

the place where Fanta went/goes
the place to kill sheep or
the place for killing sheep or
the place where sheep are killed.

Note that in many cases where English would use an embedded question, B-M-D would use a nominalized verb compounded with yòrò, e.g.:

N' bè Ali taa-yòrò don.

I know where Ali went.
(embedded Q)

7. K'a to

Structurally, k'a to consists of the infinitival auxiliary ka followed by the pronoun a and the verb to "remain, stay, leave." Functionally, this structure translates as "while, during." It can be followed by a postpositional phrase, with la or by a verb with the suffix -la, optionally preceded by its object, or by a sentence, e.g.:

Postpositional phrase

Fanta ye dònkili da k'a to dòn na.
Fanta sang a song while dancing.

V + la

K'a to ntola-tannaw ladegela, a ye filen tan.
While imitating the soccer players, he kicked the calabash.

Sentence

K'a to Fanta bè baara la yen, a tèna taa so.
While Fanta is working there, he won't go home.

8. Negative Implicative Verbs

There are a number of verbs in B-M-D that imply that their objects or complements were not done, acquired, performed, etc. The three verbs of this class studied in this lesson are:

X bali ka Y	stop/prevent X from doing Y
X dè̀sè ka Y	X fail to do Y
X jè Y la	refuse/deny X to Y

Of these verbs, bali is the only one which occurs in transitive constructions, e.g.:

San-ji ye n' bali ka taa. The rain prevented me from going.

As can be seen, bali belongs to that class of verbs, the objects of which are the understood subjects of the infinitival complements.

Dè̀sè only occurs intransitively. It too takes an infinitival complement, e.g.:

A dè̀sèra ka taa. He failed to go.

Jè does not take an infinitival complement or a subordinate complement. When the object is a human noun and there is a postpositional phrase with la, it can be interpreted as "refuse somebody something," e.g.:

Hawa ye Baba jè dumuni na. Hawa refused (denied) Baba food.

When only two arguments are present as subject and object, it can be translated as "to lack, to be missing from,"

Wa fila bè a ka sara_jè. 10,000 francs are missing from his salary.

This verb also serves to translate "miss" as in "miss (a target)", e.g.:

Donso ye waraba_jè. The hunter missed the lion.

9. Mankan

Mankan "noise" occurs with two verbs, both of which would translate as "make noise," bò and ci, e.g.:

A ye mankan_bò.
A ye mankan-ci. both translate as He made noise.

10. Ni ... min ...

In general, ni introduces a conditional clause in B-M-D, e.g.:

N'i sera yen, i ka Fanta fo. If/when you arrive there, you should greet Fanta.

Min as we have seen marks relative clauses. It is however the case in B-M-D that both may occur in the same clause, e.g.:

Ni ntola-tanba bè kè yē don min, ...

These clauses are different in meaning from those with just ni or those with just min.

Ni ntola-tanba bè kè yē, u bè ga jò.
They build the house if there is a big game.

Ntola-tanba bè kè yē don min, u bè ga jò o don.
They build the house the day there is a big game.

Ni ntola-tanba bè kè dōn min, u tè bàara kè o don.
If there is a big game on a day, they don't work that day.

Vocabulary

ba n'a si	plenty of
bali	forbid, prevent
bugò	beat
ci	send
dògò-ci.	wood-chopping
farin	fierce, bold
farinya	ferocity, boldness
fili	mistake, be mistaken
ji-ta	water carrying
jò-yòrò	place to stand, standing-room
kanubaganci . . .	fan, admirer
makòndò	wait for
mankan	noise
ntola	ball
nyigin	wet, soak
san-kilo-borè . .	100 kg. bag
sigi-yòrò	place to sit, seat
sumaya	slow down
taa-ka-segin . .	goings and comings
tan	kick, play
tòn	group, team, club
tuli	to put something into its case or bag

Expressions:

X ni Y b'a la. X and Y are playing
X sen bōra Y la. X is eliminated from Y.

daba walima dabakuruni

sari walima misidaba

KALAN 13

Garanke

Nsiirin: Ko_balalen bè ko dògò-dalen sa.

Tun
Lakolon/ròkolon
Bala/jun
Nyè kòrò/nyèna/nyana
Predicates and arguments
X yèlèma ka kè Y ye
Jò-yòrò
V-len don/v-len bè

Garanke

Garanke jò-yòrò ka bòn kosèbè. Ale de tun bè wolo-baaraw bée kè. Dalilu b'a fana bolo bawo sèbèn-tu tè se ka kè i da-rò-kolon. Garanke de bè sabaraw ni forokow dila, ani mur-foronw ni pan-foronw ani so ni fèn caman masiriw.

Dòw ko koflò garanke dòw tun bè se k'u yèrè yèlèma k'u kè suruku ye. Ko, dòw tun bè se k'u yèrè yèlèma ka dòn saga wala misi kòndò, k'a nyènama jòlèn kòndò-na-fèn bée dun ka ban. Bagan in jòlèn bè to a bè bò ka bìn ka sa ka bala mōgōw bée la.

Garankemuso bè hōrōnmusow nyin n'u dawolo susu. Ale de fana bè hōrōn-mūsow kun da seliw nyè-kōrō. Garankemuso ka wusulan ka di kōsōbè.

Garankew tun tōgò tinyènen dòn. A tun bè fò k'u kòndò ye wo ye, k'u tè se ka gundo mara.

Nyè-jira

1. Garanke jò-yòrò ka bòn wa?
2. Muso jò-yòrò ka bòn du kòndò wa?
3. Garanke bè mùn baara kè?
4. Muso bè mùn baara kè.
5. A bè mùn ni mùn dila?
6. Garanke tun bè se ka mùn kè fòlò?
7. A bè se k'o kè sisan wa?
8. Mùn na a tè se k'o kè sisan?
9. Garanke tun bè mùn kè saga la?
10. Saga tun bè sa wa?
11. O saya tun bè bala mōgōw la wa?
12. Garanke-muso bè mùn kè?
13. A bè kun-da kè wa?
14. A bè jōnw kun da?
15. A b'o kun-da kè tuma jumèn?
16. Garanke-muso bè mùn dila?
17. A ka wusulan kasa ka di wa?
18. Mùn bè kè ni wusulan ye?
19. Mùn tun bè fò Garanke kan?
20. Mùn na a tun bè fò k'u kòndò ye wo ye?
21. U tōgò tun tinyènen dòn wa?

Segin-n-kan: tun

<u>A</u> kòròmùso tun bè kini_tobi don o don.	Fanta tun b'a dege baara_la.
<u>A</u> fa tun bè sigilen da_la.	Malo_tun tè sènè Mali la o_tuma.
<u>Ale</u> de tun bè ko bée kē du kònò.	Fali_de tun bè doni bée ta.
Den-misènw tun bè taa dògò tigè kungo_kònò.	Garankēmuso_tun bè hòrònmusow
Garankecèw tun tè wolo_dòròn baara.	kun_da.

Yèlèmali: tun

Nyè-jira: A. A sigilen tun bè.
B. A tun sigilen bè.

<u>A</u> mako tun bè wari_la.	<u>A</u> sigilen tun bè.
<u>A</u> tōgò tun bèna tinyè.	Fanta dalen tun bè dòkòtòrò-so_la.
<u>A</u> jo tun bè kèlè_la.	<u>A</u> fa jòlen tun bè da_la.
<u>A</u> ka baara tun ka nyi.	Kariba_bonyanen tun bè kòsòbè.
Bala sòn tun ye sunyali ye.	Sukaro_tununen tun bè.

Segin-n-kan: tun

Garankew tun bè tinyènen.	<u>A</u> n'a fa tun bè diyalen.
Garankew tinyènen tun bè.	<u>A</u> n'a fa diyalen tun bè.
Garankew tun tinyènen bè.	<u>A</u> n'a fa tun diyalen bè.

<u>A</u> tun bè sigilen da_la.	Su tun bè kolen.
<u>A</u> sigilen tun bè.	Su kolen tun bè.
<u>A</u> tun sigilen bè.	Su tun kolen bè.

U tun bè bonyanen o waati la.
U bonyanen tun bè o waati la.
U tun bonyanen bè o waati la.

Segin-n-kan: lakolon/ròkolon

Cè da-rò-kolon tè se ka woro nyini.	Mògò dōw sen-na-kolon tè taama.
Mògò kan-na-kolon tè bò kènèma.	I bolo-lakalon kana segin.
Den-misenw ju-la-kolon bè yaala.	

Nyininkali:

A. Mun na a tè se ka woro nyimi?	A. Mun na i b'a kòròfò?
B. <u>A</u> da-rò-kolon don.	B. <u>A</u> ju-la-kolon de bòra.
A. Mun na a tè se ka bò?	A. Mun na i bolila?
B. <u>A</u> kan-na-kolon don.	B. N' bolo-lankolon de tun don.

162 Intermediate Bambara

Baro-misèn: lakolon

Kumadenw: Larabu-muso nyè-da-lakolon.

- A. Larabu-muso bè fini don cogo di?
B. U tè nyè-da lakolon jira.

tubabu-den, ju-lakolon
nasara-muso, kan-nakolon
i kun-tigi, kan-nakolon
u ka mansa, sen nakolon

Esikimow, kan-nakolon
Sòròdasìw, disi-lakolon
Cèkòròba, kan-nakolon

Baro-misèn: lakolon/sinyè

Kumadenw: Ji-daga ... fila.

- A. Ji-daga lakolon bè.
B. I tèn'a fa?
C. Ne y'a fa sinyè fila.

n'ka wèrè, naani
nònò-bara, saba
sukaro-poti, fila
barada, kònòntòn

Segin-n-kan: bala

A bè sa ka bala mògò bèe la.
Samiyè balala cikèlaw la.
I balala n' na.

I nali balala i so-mògòw la.
Taali balala n' na, n' ma se k'a
f'i ye.

Nyininkali: bala

- A. Umaru bè se ntola-tan na wa?
B. Owò, a bè se ka bala mògò-bèe la.

- A. N' so mògòw tun m'a dòn ko
n' tun bè segin?
B. Owò, i nali balala i so-mògòw la.

- A. Samiya nana joona wa?
B. Owò, a balala cikèlaw la.

- A. I ye fèn caman dòn taali la wa?
B. Owò, taali balala n'na.

- A. I ma n' sen-kan mèn?
B. Owò, i balala n' na.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A saya bè bala mògòw la.
A saya bè jun mògòw kan.

1. Samiya balala mògòw la.
2. I balala n' na.
3. I nali balala i so-mògòw la.
4. Taali balala n' na, n' ma se k'a f'i ye.

5. Fonènè bè bala mògòw la tuma bée.
6. A cè balal'a la kènema.
7. San-ji tè bala ci-kèlaw la.
8. Muso-furu bè bala cè-ganan na.
9. A fa saya balala bée la.
10. Faama ka kuma ma bala an na.

Baro-misèn: bala

A. N'ma sòrò kè.	A. Ko jòn ye nin kè?
B. Mun na?	B. Maadu.
A. Samiya balala n'na.	A. O balala n' na kosèbè.
	B. Mun b'o bala i la ?
A. A ye Maadu nun kari.	A. N' bè fam'a ma mògò sèbè
B. A y'o kè cogo di?	tun don.
A. A balal'a la k'a kurufinyè a nun na.	B. Mògò jogo bè yèlèma.
A. I bè bò min?	A. Mògòw ye nakò bò wa?
B. N'bè bò ntola-tan-yòrò.	B. Ayi.
A. Jòn ni Jòn tun bè ntola-tan na?	A. Mun na u ma nakò sènè.
B. Mali ni lakinè.	B. Nènè balala u la.
A. Jòn sera?	
B. Mali de sera.	
A. O ma bala n'na.	

Segin-n-kan: nyèkòrò

Musow b'u pari u cew nyèkòrò.	Bala tè malobaliya kè a fa nyèkòrò.
A bè mògòw dògòya musow nyèkòrò.	Fanta tè kuma a burankè nyèkòrò.
A. Musow b'u pari u cew nyèkòrò wa?	
B. Owò, musow b'u pari u cew nyèkòrò.	
A. I kun-tigi tè mògòya dòn wa?	
B. Owò, a bè mògòw dògòya musow nyèkòrò.	
A. Bala bè cogo di a fa nyèkòrò.	
B. Ayi, Bala tè malobaliya kè a fa nyèkòrò.	
A. Mun na Fanta tè kuma?	
B. Fanta tè kuma a burankè nyèkòrò.	

Segin-n-kan: nyèkòrò

U b'u kun da seli nyèkòrò.	Silamèw bè sukaro san k'a
Mògòw bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò.	mara sunkalo nyèkòrò.
	Cikèlaw bè forow furan k'u jèya
	samiyè nyèkòrò.

Baro-misèn:

- A. Musow b'u pari tuma jumèn?
 B. Musow b'u kun da seli nyè-kòrò.
- A. Mun na sukaro tè sòrò?
 B. Mògòw bè sukaro san k'a mara sunkalo nyèkòrò.
- A. Sani ka samiya se, cikèlaw bè mun kè?
 B. Cikèlaw bè forow furan k'u jèya samiya nyèkòrò.
- A. Mògò bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò wa?
 B. Owò, mògòw bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò.

Segin-n-kan: yèlèma

Suba y'i yèlèma ka kè wara ye. San yèlèmana ka kè 1976 ye.
A muso be se k'i yèlèma ka kè sa ye. Donso yèlèmana ka kè kèlè-kuntigi ye.
Kòrè Duga y'i yèlèma ka kè duga ye. Kuma-sen yèlèma ka kè nyininkali ye.

•Nyininkali: yèlèma

Suba tununa wa?
A fòra k'a muso dalila ka taa wa?
 Da Monson ye Kòrè Duga minè wa?
Aw bè nyènajè mun na?
Donson kèra mun ye.
 N'ka kan ka mun kè ni kuma-sen ye.

Baro-misèn: so...biro

- Nyè-jira: A. I ka so kèra mun ye?
 B. A yèlèmana ka kè biro ye.

Baba ... kuntigi	A ko so ... solima-bon
Kafiri ... silamè	Lakòli ... dòkòtòrò-so
Donso ... kèlè-kuntigi	Sudan ... Mali
Kòrè Dugu ... duga	Gold Coast ... Ghana
Garanke ... suruku	Congo ... Zaire

Segin-n-kan: jò-yòrò

Garanke jò-yòrò ka bon kòsèbè. Kabini Adama taara, a jò-yòrò yera.
Muso jò-yòrò ka bon du kòndò. Jò-yòrò si tè Madu la bāara in na.
Nògò jò-yòrò ka bon sènè la. Konate jò-yòrò dònna hòrònya kèlè la.

Nyininkali:

A. <u>Garanke</u> bè mun kè?	A. Adama <u>tun</u> bè mun kè?
B. <u>Garanke</u> <u>jò-yòrò</u> ka bon kosèbè.	B. Kabini Adama taara, <u>a</u> <u>jò-yòrò</u> yera.
A. <u>Muso</u> bè mun kè du kònò?	A. Maadu bè mun kè baara in na?
B. <u>Muso</u> <u>jò-yòrò</u> ka <u>bon</u> du kònò.	B. <u>Jò-yòrò</u> si tè Madu la baara in na.
A. Mun bè kè ni nògò ye?	A. Konatè <u>jò-yòrò</u> yera <u>wa</u> ?
B. <u>Nògò</u> <u>jò-yòrò</u> ka <u>bon</u> sènè <u>la</u> .	B. <u>Owò</u> Konate <u>jò-yòrò</u> yera hòrònya <u>kèlè</u> <u>la</u> .

Baro-misèn: jò-yòrò

A. <u>Dugu</u> bè nyè <u>garanke</u> kò wa?	A. <u>Dugu</u> bè nyè hòròn kò <u>wa</u> ?
B. <u>Ayi</u> , <u>a</u> tè nyè.	B. <u>Ayi</u> .
A. Mun na?	A. Mun na? <u>A</u> tè fò k'u tè fèn kè <u>wa</u> ?
B. <u>A</u> <u>jò-yòrò</u> ka bon kosèbè.	B. <u>O</u> tè tinyè ye.
Bèe n'i <u>jò-yòrò</u> don. <u>U</u> fana <u>jò-yòrò</u> bè <u>yen</u> .
A. <u>Dugu</u> bè nyè <u>jeli</u> kò <u>wa</u> ?	
B. <u>Ayi</u> , <u>a</u> tè nyè.	
A. Mun na?	
B. <u>Jeli</u> <u>jò-yòrò</u> ka bon kòsèbè <u>dugu</u> kònò.	
A. <u>Dugu</u> bè nyè <u>numu</u> kò?	A. <u>Jòn</u> dun, <u>jòyòrò</u> b'o la <u>wa</u> ?
B. <u>Ayi</u> .	B. Kòsòbè kè.
A. Mun na?	A. <u>A</u> <u>jòyòrò</u> ni tòw ta ye kelen ye.
B. <u>Numu</u> fana <u>jò-yòrò</u> ka bon kòsèbè.	B. <u>Mògò</u> t'o fò.

Yèlèmali: tun bè

- Nyè-jira: A. A sègènnen tun bè.
B. A sègènnen tun don.

U tòròròlèn tun bè kòsòbè.
U tòròròlèn tun don kòsèbè.
A sigilen tun bè o tuma.
A sigilen tun don o tuma.
Kogo jèlèn tun bè salon.
Kogo jèlèn tun don salon.
Da yèlennen tun bè ne na-tuma.
Da yèlennen tun don ne na-tuma.
Ji sumalen tun bè sògoma in na.
Ji sumalen tun don sògoma in na.
Garankew tògò tinyènen tun bè fòlò.
Garankew tògò tinyènen tun don fòlò.

Muso in denmisènyalen tun bè o san na.
Muso in denmisènyalen tun don o san na.
So da-sògòlèn tun bè, o de kòsòn an ma don.
So da-sògòlèn tun don, o de kòsòn an ma don.
A muso tun bananen bè.
A muso tun bananen don.
Karamògò tun nisò-diyalen bè.
Karamògò tun nisò-diyalen don.
An na-tuma y'a sòrò su kolen tun bè.
An na-tuma y'a sòrò su kolen tun don.

Baro

Minata taatò sugu la, a y'a ka sabara ta ka ta n'a ye garanke bara.

Minata: Garanke, i ni sògòma.

Garanke: Nba, jatigi-muso, i ni sògòma. Hèrè sira?

Minata: Hèrè dòròn, Baarani bè n'bolo k'a d'i ma.

Garanke: An b'aw dè ka bila la yan. Jamu duman?

Minata: N'jamu ye Sukò ye. N' cè fana jamu Sukò.

Garanke: Sukò-muso, e dun ka baara ye jumèn ye?

Minata: N'ka sabara dè tigèra, n' b'a fè i k'a dila n'ye. N'segintò ka bò sugu la, n' bè n'a minè.

Garanke: O bè kè, Mande tigi. I segintò b'a sòrò sabara dilala.

Minata taara sugu la, a ye naw san. A segintò jòra Garanke bara.

Minata: Garanke, i ni ce. N' ka sabara banna wa?

Garanke: A mènna. O tè se ka bila ka sumaya. Aw de ta ye duniya ye.

Minata: A dila-sara ye joli ye?

Garanke: I bè se min na, o di.

Minata: Garanke, i-ye-baara-kè-sòngè-min-na, o fò.

Garanke: Sòngò tè ne n'i cè. Aw m'a dòn duna tinyèna. Ne yèrè-kun t'e ta ye wa? Min b'i bolo, o d'i ka garankekè ma.

Minata: Nin minè. I ni ce, i ni baraji i ka bonya la. Ala b'i sara.

Garanke: Ne bolo e ka barika-da ye Ala ka sara bò.

Notes1. tun

The past time marker tun, usually occurs immediately before the auxiliary. If the preauxiliary words cè, man, nisòn are present, tun will always occur before them, e.g.:

A tun bè yan.

A tun ma ka di.

A tun cè ka nyi.

A tun nisòn ka di.

When an appositional past or present participle occurs with the subject noun, tun can occur either before the appositional phrase or before the auxiliary:

A sigilen tun bè.

A taatò tun dòn.

or A tun sigilen bè.

or A tun taatò dòn.

When the subject noun phrase contains a possessive construction, tun can occur before the possessed head noun, e.g.:

A tògò tun bè tinyè.

N' mako tun b'a la.

or A tun tògò bè tinyè.

or N tun makò b'a la.

Fanta tun kòròkè bè kè dugutigi ye.

Ali tun musò segira so.

Ali tun ka so bè yen.

2. lakolon/ròkolon

In general, rò is the Maninka postposition and causative verb marker, corresponding to Bambara la. As happens in all languages, some forms from some dialects prevail, where others do not. It turns out that in Standard Bambara, la is preferred over rò, except in a few isolated forms. Such is the case of daròkolon. In all other cases Standard Bambara prefers the use of la, e.g.:

kan nakolon ju lakolon sen nakolon bolo lakolon

Lakolon may be translated as "naked, empty, without contents/cover." It is not unlikely that it is morphologically related to kolon translating as "worthless, used, old, worn out."

In addition to having an exceptional morphological structure, da-ròkolon also has a slightly special interpretation. Literally, its translation is "empty mouthed." It has the interpretation "all by myself" or "without special means," that is, without "dalilu," e.g.:

~~I da-ròkolon te se ka nin kè. You can't do this without "means".~~

3. Nyèkòrò/nyè na

When these two expressions take human noun objects, they can both be interpreted as "before, in the presence of, in front of," e.g.:

Nin tè kè mansakè nyè na.
or Nin tè kè mansake nyèkòrò. This is not done before the king.

Nyè na does not accept time nouns as its objects. Nyèkòrò however does, in which case, it translates as "before", e.g.:

U b'u masiri seliba nyèkòrò. They make themselves up before the holiday.

4. Predicates and arguments

In trying to find a formal way to talk about meaning, linguists often borrow terminology and theoretical frameworks from philosophers and logicians. Without a common terminology, it is difficult often even to know how to think about a particular problem.

In talking about the way verbs behave, linguists have borrowed heavily from predicate logic. Hopefully, the terminology will not scare you off. A predicate can be understood very simply as an element that imposes conditions on other elements, that is, in some way it tells them how to behave. A verb certainly has predicate force in sentences. It governs the form, meaning and number of nouns with which it participates. The nouns participating with a predicate are called arguments. Verbs can be classified by the number of arguments that they govern, e.g.:

die one argument verb
wash two argument verb
put three argument verb

This framework gives us a useful structure within which we can compare differences between English and Bambara. We saw in Lesson 11 for example that activity verbs in English can add prepositional phrases which convert simple activity verbs to activity-motion verbs. For example, dance is an activity verb, but in "John danced out of the room," the verb phrase characterizes a motion as well as an activity.

If we study the verb yèlèma used in this lesson, and compare it to its English counterpart "change", we notice some interesting differences. Yèlèma is a one or two argument verb, e.g.:

<u>A</u> yèlèmana.	It changed.
<u>A</u> y'a yèlèma.	He changed it.
<u>A</u> y'í yèlèma.	He changed himself.

~~As seen in the translations, change operates in the same manner.~~
Change can however take a prepositional phrase with "into" which can add another argument, e.g.:

She changed him into a toad.

B-M-D does not allow this expression of an additional argument with yèlèma. Instead one is obliged to add another verb phrase which can carry the argument, e.g.:

A y'a yèlèma ka kè ntori_ye.

As you will continue to discover, Bambara has many different ways of accomplishing the same task as we find in English.

5. Yòrò

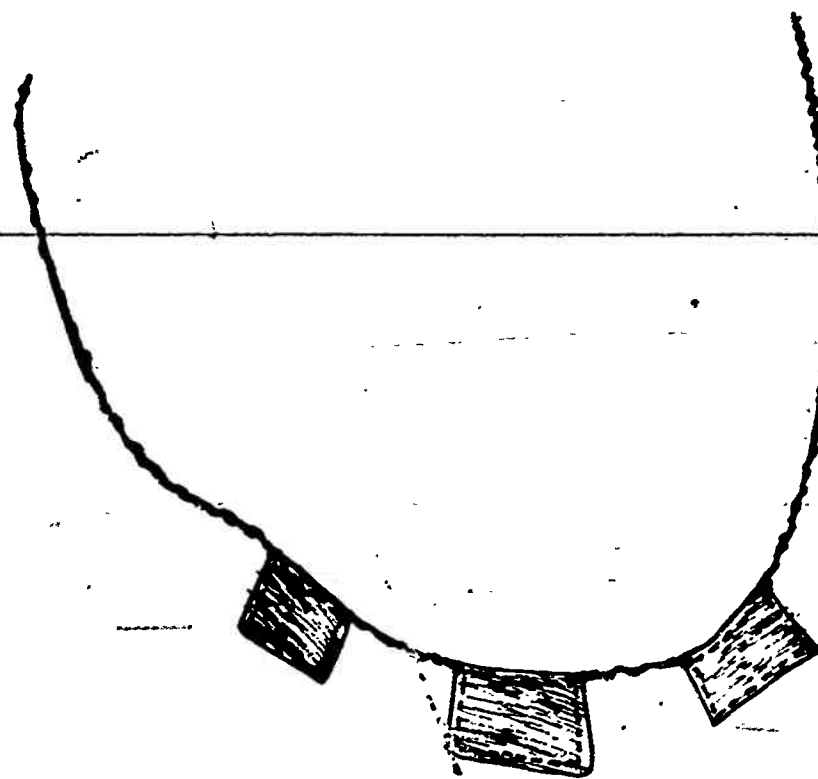
In Lesson 12, we examined the highly regular and productive process of compounding with yòrò. Some of these compounds come to have special meaning. Jò-yòrò is a case in point. Literally, jò-yòrò translates as "the place to stand, the place where one stands." Its extended meaning incorporates the notions "role, function."

Nògò_jò-yòrò ka bòn sènè_la.	The role/function of fertilizer is large in farming.
Konate jò-yòrò tun ka bòn hòrònya_kèlè_la.	Konate's role was great in the fight for freedom.

Vocabulary

bala	surprise
barada	teapot
dalilu	secret, knowledge, special means
fini don	dress (manner)
foroko	leather bag
foron	sheath, scabbard
gundo	secret
gundo_mara	keep a secret
jatigi-muso	hostess
jo	right
kun-da	do (someone's) hair
mara	keep, rule, control, master
nyin-susu	do (someone's) teeth
sèbèn	gris-gris, talisman, charm
sòn	character, heart
sukò	female form of Keyita
sunyali	theft, robbery
tu	enclose in (etui)
wo	hole
<hr/>	
solo	skin, leather
wusu	smoke
wusulan	incense

170 Intermediate Bambara

183

KALAN 14

Jeliya ni fòli

Nsiirin: Ko man di bée la.

Na ni X ye

Taa ni X ye

X fè

Infinitive clauses

~~Infinitives as subjects~~

X kè ka Y

Review of coordination

X ani Y

X ni Y

X ani fana Y

X ka Y

X dan na

X-ko (the matter of X)

Jeliya ni fòli

Dugu si tè taa jeli kò. Jeliw de ye cidenw ye, olu de ye kuma laselaw ye. N'i bè kò o ko kè, f'i ka jeli bila i nyè. N'o tè, a ko tè nyè nabò. Jeli de bè furu-sira-taamaw kè. N'i b'a fè ka fèn sòrò mògò la, i dun b'a dòn i kelennama tè se k'a sòr'a la, i bè jeli bila o ko nyè nabòli la. Jeli b'a ka dahirimè sòrò o ci ninw de la. N'a ye ci kè mògò o mògò ye, o tigi b'a sòn. Ni kònyò bè kè wala bolokoli walima denkundi, jeliw bè taa n'u ka fòli-fènw ye. Cèw bè fòli-kè, musow bè dònkili da ka dòn kè. O nyè najèw de senfè, u bè mògòw barama, u bè mògòw buruju gosi. Hòròn bololankolon tè se ka taa nyè najèyòrò bawo jeli min man'i deli, i ka kan k'o sòn. N'i m'a sòn, i bè m'a'o fadenw ye. Ni dugutigi wala hòròn bè kuma jama la, a tè pèrèn ka kuma. A b'a ka kuma fò jeli de ye. O b'a lase jama ma. Dugu ka ko kòròw fana bè mara jeliw de fè.

Fèn o fèn n'a bè kè dinyè na, ni nisòdiya-ko dòn, o bée bè na ni fòli ye. Fòli bè kè denkundi la; a bè kè bolokoli la; a bè kè kònyòya la. Tulon sugu ka ca. Bala-fò bè yèn; dunun-fò bè yèn; ntamani-fò bè yèn. Ka sigi ka jeli ka nkòni-kan lamèn wala k'a ka kòra-kan lamèn, o bée ye nyè najè-dò ye.

Dunun-fò-yòrò la, mògòw bè koori dunun-fòla la. Musow bè jò u dan na, cèw bè jò u dan na. Musow bè tègèrè fò ka dònkili da ani ka dòn kè. Cèw tè tègèrè fò nka u bè dòn kè. Fòli bée nyè mògòya bè nyama-kalaw bolo. Olu de y'a ko bée labènbagaw ye.

Ni sènè-fènw tigèra, fòli bè kè ka mògòw ka nisòdiya jira ani ka barika da Ala ye.

Nyininkali:

1. Dugu tè taa mun kò?
2. Jeli ye mun ye dugu kòndò?
3. Jeli bè mun kè?
4. Jeli b'a ka dahirimè sòrò cogo di?
5. Ni jeli ye ci kè i ye, i ka kan ka mun kè?
6. Jeliw bè taa ni mun ye kònyò wala bolokoli-yòrò?
7. Cèw bè mun kè?
8. Musow dun?
9. Jeliw bè mun kè nyè najèw senfè.
10. Mun na hòròn bololankolon tè se ka taa nyè najè-yòrò?
11. Jeli-sònbaliya bè na ni mun ye?
12. Jòn bè dugutigi ka kuma lase jama ma?
13. Jeli bè mun wèrè mara?

Nyininkali:

14. Mun bè na ni fòli ye?
15. Saya bè na ni fòli ye wa?
16. Mun na saya tè na ni fòli ye.
17. Foli bè kè tuma jumèn?
18. Tulon sugu ka ca wa?
19. Tulon sugu jumènwa bè yen?
20. Nkòni-kan-lamèn ye nyanajè dò ye wa?
21. Kòra-kan-lamèn dun?
22. Mògòw bè mun kè dunun-fò-yòrò la?
23. U bè koori dunun-fòla la wa?
24. Musow ni cèw bè jò u dan na wa?
25. Musow bè jò u dan na wa?
26. Cèw dun? U fana bè jò u dan na wa?
27. Musow bè mun kè?
28. Musow bè tègèrè fò wa?
29. Musow bè dòn kè wa?
30. Cèw bè tègèrè fò wa?
56. U bè dòn kè wa?
57. Jònw bè dòn-gili da?
58. Cèw bè tègèrè fò wa?
59. Fòliw nyèmògòya bè jòn bolo?
60. Jòn ye nyènajèw laben-baga ye?
61. Fòli bè kè Samiya tuma wa?
62. Fòli bè kè tuma jumèn o tuma?
63. Mun na u bè fòli kè ni sènè-fènwa tigèra?

Nyininkali:

31. Dugu bè taa jeli kò wa?
32. Jeliw ye cidenw ye wa?
33. Jeliw ye kuma-laselaw ye wa?
34. N'i bè ko o ko kè, i bè jeli bila i nyè wa?
35. N'i m'o kè, a ko bè nyanabò wa?
36. Jeli bè furu-sira-taamaw kè wa?
37. N'i b'a fè ka fèn sòrò mògò la, i kelen tè se k'a sòrò, i bè jeli-bila o tigi la wa?
38. Jeli b'o nyanabò wa?
39. Jeli b'a ka dahirimè sòrò o ciw la wa?
40. N'a y'o kè mògò min ye, o tigi b'a sòn wa?
41. Jeliw bè taa n'u ka fòli-fènwa ye konyòya yòrò wa?
42. Jeli-cèw bè fòli kè wa?
43. Jeli-musow bè dōngili da wa?
44. Jelicèw bè dōngili da wa?
45. Jelimusow bè dōngili da wa?
46. Musow bè dòn kè wa?
47. Nyènajèw sen fè, jeliw bè mògòw barama wa?
48. U bè mògòw buruji gosi wa?
49. Hòròn bololankolon bè se ka taa nyènajè-yòrò la wa?
50. Jeli mana hòròn deli, a ka kan k'a sòn wa?
51. N'a m'a sòn, a bè malo wa?
52. Jeli bè dugutigi ka kuma lase jama ma wa?
53. Dugutigi wala hòròn bè pèrèn ka kuma jama la wa?
54. Dugu ka ko kòròw fana bè mara jeli fè wa?

174 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: taa ni

Bala taara n'a den ye.
Ali ko k'a bè taa ni Fanta ye.

Seku ka mobili taara ni n'ka doni ye.
U bè taa ni bòrè ye.

Bila-nò-la:

Bala taara n'a den ye.
..... Fanta
..... a teri.
..... a dōgōni.
..... muso
..... a kōrōkō.

Baro-misèn:

A. Jōn taara n'i den ye?
B. Bala taara n'a den ye.

A. I tè taa ni foyi ye kayi?
B. Seku ka mobili taara ni n'ka doni ye.

A. Jōn bè taa n'a ye?
B. Ali ko k'a bè taa n'a ye.

A. Kaladenw ye karitōn ta wa?
B. Ayi, u taara ni bòrè de ye.

Baro-misèn:

Nyè-jira: Kuma-denw: Ali . . . Fanta

A. Ali bè taa a dan na wa.
B. Ayi, a ni Fanta bè dumuni_kè
(wala)
Ayi, Fanta-bè dumuni_kè a fè.

Kuma-denw

Seku Ami
Maadu Adama
Baba Sali
Asetu. . . . Muša
Umu Mamu

Burama Salimata
Solo Kariba
Shaka Jènèba
Sedu Kaja
Ngolo Nyele

Segin-n-kan: na ni

Kōnyōya_bè na ni fōli_yè.
Baba nana n'i ka bòrè ye.

A tè se ka na ni foyi ye.
San_bè na ni sumaya ye.

A. Mun bè na ni fōli_ye?
B. Kōnyōya_bè na ni fōli ye.

A. A bè se ka na ni wari_ye wa?
B. A te se ka na ni foyi ye.

A. Baba nana ni mun ye?
B. Baba nana n'i ka bòrè ye.

A. San_bè na ni mun ye?
B. San_bè na ni sumaya ye.

Bila-nò-la: na ni

A tè se ka na ni foyi ye.
wari
dumuni
doni si
malo
i muso
an ka bòrè
sama
fini

Segin-n-kan: ka X

Ka kòra-kan lamèn, o ye nyènajè dò ye.	Ka mògòw kalan, o fana y'a ka baara
Ka sunyèni kè, o fana y'a sòn dò ye.	dò ye.
Ka dunun fò, o fana ye kalan dò ye.	-Ka sunògò, o fana ye yèrè-lafiya dò ye.
Ka dòboli kè, o fana ye jate dò ye.	Ka dòn-kili da, o fana ye jeliya
Ka boli, o fana ye cèya dò ye.	dò ye.

Nyininkali:

A. Mun fana ye nyènajè dò ye?	A. Mun fana ye jeliya dò ye?
B. Ka kòrà-kan lamèn.	B. Ka dòn-kili da.
A. Mun fana ye jate dò ye.	A. Mun fana ye cèya dò ye?
B. Ka dòboli kè.	B. Ka boli.
A. Mun fana ye yèrè-lafiya dò ye.	
B. Ka sunògò.	

Bila-nò-la: Ka X

Ka kòra-kan lamèn, o bè n' nisòn=diya.
 Ka Seku ye tugun,
 Ka taa Segu,
, o tè ko gèlèn ye.
, o de bè n' hakili la.
 Ka jò ka nyègènè kè, o tè ko nyuman
 Ka nenini kè jama la,
 Ka dumuni kè k'i dògòni to,
 Ka miiri i kelen na,
, o tè dugu-tigi jogo ye.
, o tè mògò sèbè ka baara ye.
, o tè kè anw bara.
, o tè kè yòrò si.
 Ka i so-mògòw fili, o tè ko ye mògò bè min kè.

176 Intermediate Bambara

Kuma-don-nyògòn-na: Ka Y

Nyè-jira: A. Mògò bè foli kè. O ka nyi.
B. Ka foli kè, o ka nyi.

Mògò bè nenini kè jama la. O ma nyi. Mògò bè tile fila bila. O ka di.
Mògò bè saraka bò. O ka nyi. Mògò bè tile saba kè i ma baara
Mògò bè bòrè fila ta. O ka gèlèn. kè. O ka fisa.
Mògò bè taa Moti i sen na. O man gèlèn. Mògò bè baara kè don o don. O man
di.

Baro-misèn: o fana

Kumadenw: Nkòni. . .dònkili. . .jeliya

A. A bè nkòni fò wa?
B. Ayi, a bè dòn-kili da.
A. O fana ye jeliya dò ye.

Kumadenw: Ci kalan baara

A. A bè ci kè wa?
B. Ayi, a bè kalan na.
A. O fana ye baara dò ye.

Kumadenw: Kafoli . . .dòbòli...jate

A. A bè kafoli kè wa?
B. Ayi, a bè dòbòli kè.
A. O fana ye jate dò ye.

Kuma-sen: pan . . . boli . . . kènèya

A. A bè pan wa?
B. Ayi, a bè boli de.
A. O fana ye kènèya dò ye.

Kuma-sen: kuma . . . foli . . . mògò sèbèya.

A. A bè kuma wa?
B. Ayi. Nka a bè foli kè.
A. O fana ye mògò sèbèya dò ye.

Kuma-sen: sunògò . . . yaala . . . denmisènya

A. A bè sunògò wa?
B. Ayi. A bè yaala.
A. O fana ye den-misènya dò ye.

Segin-n-kan: taa X kò

Dugu_si tè taa jeli_kò.
 Kalan_si tè taa sabati_kò.
 Nyamakala_si tè taa dalilu_kò.
 Kitabu-sèbèn_si tè taa hakili-sigi_kò.

Du-tigi_si tè taa sabali_kò.
 Kungo-kòndò-baara_si tè taa farinya_kò.
 Muso_si tè taa masiriw_kò.

Kuma-sen-dila: taa X kò

Nyè-jira: dugu . . . jeli
 Dugu si tè taa jeli_kò.

Dugu-tigi . . . sabali.
 Kitabu-sèbèn . . . hakili-sigi.
 Kungo-kòndò-baara . . . farinya.
 Muso . . . masiri.
 Baara . . . timinandiya.
 Numu . . . dabali.
 Kalan . . . sabati.
 Mògòya . . . bonya.

Nyininkali: taa X kò

Aw ka "taa X kò" nyè jaabi_la.

Mun bè dugu_nyè?
 Mun bè numuya_nyè?
 Mun bè suman_tinyè?
 Mun bè kalan_bali?
 Mun bè baara_nyè?
 Mun bè dugu-tigi_bali ka kè dugu-tigi nyuman_ye?
 Mun bè baara_nyè?
 Mun bè kitabu-sèbèn_nyè?
 Mun bè kungo-kòndò-baara_nyè?

Segin-n-kan: X bè Y bila Z la.

I bè jeli_bila o ko nyè nabòli_la.
 Funteni bè mògò_bila kan-na-kolon-bila_la.
 A y'a musow_bila fini-ko_la.
 Karamògò bè cè-misènw_bila sènè_la.
 Adama y'a teriw_bila foli_la.
 N' fa ye Jeli_Bala bila n' ka furu-taama la.

Nènè bè mògòw_bila yèrèyèrè la.
 Dute bè mògòw_bila nyègègè-kè_la.
 Ali ye baara-denw_bila bògò-baara_la.

Kuma-sen-dilali: X bè Y bila Z la

Nyè-jira: Fanta, Ali, baara.
Fanta ye Ali bila baara la.

Muso . . a denw. . .tulon.
Karamògò . . cè-misèn . . sènè .
A . . a musow . . fini-ko.
Adama . . a teriw . . foli.
N'fa . . Jeli Bala . . furu-ko.

Ali . . baara-denw . . bōgò-baara.
Nènè . . mōgòw . . yèrèyèrè.
Dute . . mōgò . . nyègènè-kè.
Funtèni . . mōgò . . kan-na-kolon-bila.

Nyininkali: X bè Y bila Z la

Ali bè mun na?
Den-misènw bè mun na?
Jeli Bala bè mun na?
Mōgòw bè mun na?
Funtèni bè mōgò bila mun na?
A bè jeli bila mun na?

A musow bè mun kè?
Adama teriw bè mun na?
Baara-denw bè mun na?
Dute bè mōgò bila mun na?
Fanta ye Ali bila mun na?

Segin-n-kan: f' i ka

N'i bè ko o ko kè, f' i ka jeli bila i nyè.
N'i ko i ka baara in kè, fo mōgò k'i dèmè.
Ni Ali bè na, fo Fanta ka kinì wèrè tobi.
N'i 'fa bè kuma, f'i k'i kun suulì.
N'i ko i ka Fanta ye, f'i ka taa sugu la.
N'i k' i ka tobili kè, f'i ka tasuma mènè.
N'i k' i ka kuma mèn, f'i k'i dade.
N'i k'i k'i sago sòrò, f'i ka sabali.

Bila-nò-la: f' i ka

N'i bè baara in kè, f'i ka dèmè nyini.
..... wari caman sòrò.
..... baarakela caman . . .
..... na joona.
N'i b'a fè ka Seku ye, . . .
N'i k' i ka muso furu, . . .
..... f'i k'i da de.
..... f'i ka sabali.
N'i k' i ka kalan kè, . . .

Fò-cogo-wèrè: Ni X, fo Y.

Nyè-jira: A. N'i fa bè kuma, i ka kan k'i kun suuli.
B. N'i fa bè kuma, f'i k'i kun suuli.

N'i bè ko o ko kè, i ka kan ka jeli bil'i nyè.
N'i b'a fè ka kuma mèn, i ka kan k'i dade.
N'i ko i ka baara in kè, mōgò ka kan k'i dèmè.
Ni Ali bè na, Fanta ka kan ka kini wèrè tobi.
N'i ko i ka tobili kè, i ka kan ka tasuma mènè.
N'i ko i ka Fanta ye, i ka kan ka taa sugu la.
N'i b'a fè k'i sago sòrò, i ka kan ka sabali.
N'i b'a fè ka muso furu, i ka kan k'i bolo bil'i kun.
N'i k'i ka kalan, i ka kan ka manamana-ko dabila.

Segin-n-kan: kelennama

I kelennama tè se ka ko nyè nabò.
I tēna ngòn kelennama ye.
N'ye wari di ciden kelennama ma.
I man kan ka siran wulu kelennama nyè.
Adama kelennama tun tè nin kè.
Maramu kelennama tè shè da bò ji la.

Bila-nò-la:

I tēna ngòn kelennama ye.
..... sòrò.
..... jègè
..... dumun.
..... shè ye dumuni na.
..... mènèmènè
..... ye taama la.
..... ye ton-kun kan.
..... ye baara la.

Nyininkali:

Nyè-jira: A. I kelen don. I tè se ka ko nyè nabò.
B. I kelennama tè se ka ko nyè nabò.

I tēna ngon ye. Ngòn kelen don.
N' ye wari di ci-den ma. Ci-den kelen don.
A mankan ka siran wulu nyè. Wulu kelen don.
Adama kelen don. A tun tè nin kè.
Maramu kelen don. Maramu tè shè da bò ji la.
Fanta kelen don. Fanta tè fini ko.
Mènèmènè kelen don. Mènèmènè tè dumuni kè.
Adama kelen don. Adama bè ko bèe kè.
Baba kelen don. Baba tè ntola tan.
Solo kelen don. Solo bè kulunw dila.

Baro

Bala ye ci bila ka taa Jeli Amadu wele. A b'a fè ka Jeli Amadu ci dugu-tigi ma.

Amadu: Asalamalekum.

Bala: Malekumasalam.

Amadu: Bala, k'i ka ci-den tun fòra n'kò. N'nan'i ka wele laminè. Mun tun don?

Bala: N'kònd-na-fililen don ko dō de la. N' ko n'b'i wele k'a nyè j-r'i la, n'i bè se ka n' dēmē.

Amadu: Ala k'an bèe lajèlen dēmē.

Bala: Amiina. Ko gèlènba don, Jeli Amadu. Ne ma d'a la n'a bè se ka nyanabò.

Amadu: Ala ka bon, Bala. Ko ka dōgòn dinyè na min nyanabòbaga ye mōgōw ye, ni mōgōw tè se k'a nyanabò. E k'i ka kun-ko fò.

Bala: A filè nin ye. N'b'a fè k'i ci ka taa dugu-tigi bara, i ka t'a nyin'i a fè a ka n' sòn foro kura la.

Amadu: O tè baasi. O bè kè ni Ala n'a Kira sōnn'a ma.

Bala: E yèrè b'a dōn ko n' ka denbaya bonyanen bè kosèbè sisan. O de kōsōn n' bè foro kura in nyinina.

Amadu: E kōni k'a tō to nē ma sa. E bè min fè, i y'o fò. A sòrò-cogo, o bè ne de ma. Ni Ala n'a Kira sōnna, i b'i ka foro sòrò k'a sènè nyinan samiya la.

Bala: N'o sera ka kè, o na diya n' ye kōsòbè. N'ka denbaya na lafiya kōsòbè.

Notes

1. Na ni X ye/taa ni X ye

These expressions are used as the equivalents of "take" and "bring". Literally, they translate as "come with, go with".

Notice that "take" has, in English, an interpretation like "take from, pick up, seize". In the sense of "pick up", "take" would be translated by B-M-D ta. Ta is not, however, a motional verb. It requires a verb like taa or na to give it motional value, e.g.:

<u>A</u> ye bōrè <u>ta</u> <u>sugu</u> <u>la</u> .	He took/picked up the bag in the market.
<u>A</u> ye bōrè <u>ta</u> ka taa <u>sugu</u> <u>la</u> .	He took/picked up the bag and went to market <u>or</u>
	He took the bag to the market.
<u>A</u> ye bōrè <u>ta</u> <u>yan</u> .	He took/picked up the bag here.
<u>A</u> ye bōrè <u>ta</u> ka <u>na</u> <u>yan</u> .	He took/picked up the bag and came here. <u>or</u>
	He brought the bag here.

When human nouns are involved in these constructions, it is always better to interpret them as "take" or "bring", rather than "go with" or "come with". There is an important difference. For

C. Volition

Fè is used to express wanting, liking, or volition. Perhaps it could here be literally translated again as "X is oriented towards Y", meaning X wants Y. In this sense, fè cannot be replaced by bolo in any B-M-D dialects. In Gambian Mandinka, there is a verb lafi which is used to express volition.

One might question whether fè in a sentence like the following is the same as the others and whether it is a verb or not.

N' tè jègè fè.

I don't like/want fish.

It is impossible to tell in such sentences whether the item is a verb or a postposition, since, in this time aspect, they take the same auxiliaries. A verb, however, can occur in the future, the past, an infinitive, in a subordinate clause, and it has a nominalized form, e.g.:

a. <u>A</u> bè wari sòrò.	He gets money.
b. <u>A</u> bèna wari sòrò.	He will get money.
c. <u>A</u> ye wari sòrò.	He got money.
d. Wari sòròla.	Money was gotten.
e. <u>a</u> ka wari sòrò.	for him to get money, that he got money
f. ka wari sòrò	to get money
g. wari sòròli	getting money

Postpositions will only be found in sentences of type (a). When one wishes to express "like, want" in any of these other aspects, the verb kè must be used, e.g.:

b. <u>A</u> bèna <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	He will want money
c. does not occur	
d. <u>A</u> kèra wari <u>fè</u> .	He wanted money
e. <u>A</u> ka <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	for him to want money, that he wanted money
f. <u>Ka</u> <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	to want money

The same facts would obtain with other postpositions like la, ma, kò, etc.

D. Passive

Fè is used in Bambara to express the equivalent of a by-phrase in the English passive, e.g.:

Wara fagara donso fè. The beast was killed by the hunter.

In this use, fè can be replaced by bolo in most dialects, e.g.:

Wara fagara donso bolo. The beast was killed by the hunter.

As stated before, the primary differences between an infinitive and a subordinate clause are:

1. A subordinate clause has a subject.
2. The infinitive auxiliary is low tone. The subordinate clause auxiliary is high tone.
3. Under certain conditions, the subordinate clause can take the negative auxiliary kana. The infinitive has no negative form.

With respect to distribution, infinitival and subordinate clauses occur in the same places, except where prohibited by the meaning of the verb that governs them, for example, se, "to be able":

A bè se k'a kè. He is able to do it.

Both infinitival clauses and subordinate clauses can be conjoined by ani, e.g.:

A bè se ka baara_kè tile fè ani ka dòn_kè su fè.
He is able to work during the day and to dance at night.

Ka baara_kè tile fè ani ka dòn_kè su fè o bè mōgō_sègèn.
To work during the day and to dance at night tires a person out.

In general, infinitives in subject position express non-factive or hypothetical events. For this reason, they are somewhat awkward with the ampliative aspect. You will note that the same facts hold for English, e.g.:

Ka Ali ye tuguni, o bè diya n'ye.
To see Ali again would please me.

Ali yeli tuguni, o diyara n'ye.
Seeing Ali again pleased me.

Where the event is already a fact, the nominalized verb form is preferred.

Infinitive clauses can be used, again like English, to express "in order to" phrases, e.g.:

Fòli_bè kè ka barika_da Ala ye.
Music is performed (in order) to give thanks to Allah.

Walasa "in order to" can be inserted in these constructions to relieve ambiguity or interpretive difficulty, e.g.:

Fòli_bè kè walasa ka barika_da Ala ye.

example, "the child went with his mother" does not have the same interpretation as "the child took his mother". The B-M-D sentence, den be taa n'a ba ye has the latter interpretation. To get the first interpretation, that is, where the mother seems somehow to be in command, the postposition fè can be used, e.g.:

Den bè taa a ba fè. The child is going with his mother.

2. X fè

This postposition has an extraordinary number of uses in Bambara. We will try to review some of them here.

A. Locative

As a locative, fè has the meaning "oriented towards, via, in the direction of, towards", e.g.:

A nana Segu fè. He came via Segou.
A taara Segu fan fè. He went in the direction of Segou.

Fè combines with directional nouns to form complex location postpositions, e.g.:

nyè fè	in front (of), towards the front
kò fè	in back of, toward the back
kèrè fè	at the side of, toward the side
san fè	above
da fè	at the mouth/edge of, beside, near

Complex directional nouns can be formed with the suffix -la, e.g.:

nyè-fèla	the front
kò-fèla	the back
kèrè-fèla	the side
san-fèla	the upper part, upstairs, on top

Used alone with a person's name as its object and followed by yen, it can be interpreted as "chez, at the home of, to X's" e.g.:

A taara Ali fè yen. He went to Ali's.

B. Possessive

Fè is used to express possession, perhaps translating literally as "X is oriented towards Y", meaning that Y possesses X. In this sense, fè, in most B-M-D dialects, is interchangeable with bolo. In Gambian Mandinka, neither fè nor bolo is widely used for possessives. The verb soto (=sòrò) is used to express this function.

E. Association

As pointed out in the preceding note, fè can be used to express certain meanings of "with" in English. As with the passive use of fè, there is always some interpretation of agency in the uses. Associational fè cannot, for example, have an inanimate noun as its object. In addition, the object of fè is always interpreted as somehow being the controlling force of the action in question. For example, one meaning of "with" in English might be labeled non-reciprocal agency, as illustrated in the sentences below.

- a. The student worked with the great master.
- b. The great master worked with his student.

There are readings in which sentences (a) and (b) do not mean the same thing. The interpretation of (a) that is analogous to the use of fè is the one in which the "great master" is clearly in command of the activities of the student, thus:

Kalanden_ye baara_kè karamògòba_fè.

F. Mutuality

This is expressed by fè with nyògòn "together" as its object, e.g.:

U taara nyògòn fè. They went together.

G. Time

In time adverbials, fè-clauses express the notion of "during, duration", e.g.:

A taara su fè. He went during the night.
A bè sunògò tile fè. It sleeps during the day.

3. Infinitive Clauses

Infinitive clauses are like subjectless sentences with the low tone auxiliary ka. In B-M-D, infinitives seem generally to have the properties of noun phrases. That is, whatever environment noun phrases can be found in, and whatever functions in the sentence they satisfy, infinitives are able to do the same. The only condition on their distribution is the very general condition in B-M-D that major syntactic functions like subject and object cannot be expressed with a complex noun phrase, e.g. containing a relative clause or an infinitive. In such a case, the complex noun phrase is moved to topicalized position and the pronoun o fills the major function position, e.g.:

Ka kòra-kan lamèn, o ye nyènajè dò ye.
 To listen to the kora is a certain pleasure.

4. Coordination: A Review

There are three kinds of coordination in B-M-D, which can be identified by the words used to conjoin them together. Basically, noun phrases are conjoined with ani or ni. Verb phrases are conjoined using the infinitival auxiliary ka after the initial verb phrase. Other constituents are conjoined without any linking word, but with intonation. Some constituents which can be conjoined in English cannot be conjoined in B-M-D. Let us review these processes.

A. ani

As stated above, ani can be used to conjoin noun phrases, e.g.:

A ye Ali ani Baba ye. He saw Ali and Baba.

Where one finds X and Y, where both X and Y are noun phrases, it is always permissible to use the short form ni.

Ani can be used at the end of a sentence as sort of an after-thought kind of coordination, or especially if the noun phrase to be conjoined is complex and occupying a major syntactic position, e.g.:

A ye Ali ye ani Baba kòròkè. He saw Ali and Baba's older brother.

When ani is at the end of a sentence, it cannot be replaced by the short form, ni. The long or short forms are used to adjoin pronouns, e.g.:

ne ani e	I and you	<u>a</u> ni mansa	he and the king
ne ni Baba	Baba and I	<u>o</u> ni baara	that and the work

B. Infinitival conjunction

In either a set of simultaneous events or in a sequence of events, infinitival phrases may be used after the first phrase to express these coordinations, e.g.:

A wulila ka bô ka taa sugu_{la}. He got up and left and went to the market.

Ani cannot be used to tie these infinitives together.

C. Predicate adjectives

Predicate adjectival phrases cannot be coordinated. The entire sentence must be repeated.

A ka bon, a ka jan. He is big and (he is) tall.

D. Adjunctive adjectives

Adjunctive adjectives cannot be conjoined in B-M-D. They may be adjoined, however, leading to a hierarchical interpretation, e.g.:

Muso jamanjan cènyi.

This sentence could be translated by "a tall woman who is beautiful," that, is, where "beautiful" defines the entire unit "tall woman."

If ani/ni is found between two adjunctive adjectives, the second one will be interpreted as a noun, e.g.:

Fini jèman ani finman.

The above example would not translate as "black and white cloth," but rather "white cloth and a black one."

A notion like "black and white cloth," would have to be expressed by a circumlocution, such as relative clauses using conjoined nominals.

Fini, finman ni jèman bè min na.

E. Sentences

In general, sentences are conjoined by intonation, e.g.:

Fanta tora so; Baba taara sugu_la.
Fanta stayed home; (and) Baba went to the market.

In some cases, however, ani fana can be used to conjoin two sentences, e.g.:

Fanta ye finiw ko, ani fana a ye tobili kè.
Fanta washed the clothes, and also she cooked the meal.

Ani alone cannot be used for this purpose. The two sentences must have the same subject.

The conjunctions nga "but", wala "or" can be used to conjoin sentences as in English, e.g.:

Fanta tora so wala a taara sugu_la.
Fanta stayed home or she went to the market.

Fanta tora so nga a ba taara sugu_la.
Fanta stayed home, but her mother went to the market.

F. Non-conjoinable constituents

In B-M-D, neither postpositions, postpositional phrases, nor auxiliaries can be conjoined in any fashion. In most cases, these would require a repetition of the verb phrase or of the sentence, e.g.:

A bè tiga feere so kònò ka tiga feere sugu la.
She sells peanuts at home and in the market.

A tun bè baara la. A bè baara la hali bi.
She was and still is working.

5. Ko

Ko is certainly one of the most frequently occurring words in B-M-D. It has many uses, some of which are idiomatic, others which do not correspond directly to anything in English. It will be worth our while to review some of those uses here.

A. Ko is a noun which generally refers to an event, action, or activity. It can be translated in various contexts, as "affair, matter, business, thing, problem, question."

So-ko gèlèyara. The matter of housing has become difficult.
The housing question }
The housing matter } has become difficult.
The housing problem }

B. In most dialects, ko can be used for cogo (coko), "manner, way," e.g.:

A tè nin cogo dòn. or He doesn't know how to do this.
A tè nin ko dòn.

A kè-cogo ka gèlèn. It is difficult to do.
A kè-ko ka gèlèn.

In this respect, ko can translate as "manner, way" when preceded by a verb or an activity noun. It can be translated as "the way to deal with X" when preceded by other classes of nouns, e.g.:

A tè muso-ko dòn. He doesn't know the way to deal with women.
or He doesn't understand the way(s) of women.
(A tè musow ko dòn.)

C. Ko can be possessed alienably (i.e. with ka) or inalienably (i.e. without ka) with important differences in meaning.

The inalienable construction leads to a translation like "X's way, the way X does things, X's manner." In this sense, the properties seem to be more intrinsic to the possessor. The possessor does not seem to be responsible for the properties in question, responsible, that is, in the sense of being their agent

D. In cases where ko may or may not be used, it is generally the case that the form without ko is interpreted as referentially specific, whereas with ko, it refers to a wider spectrum of relations. For example, consider the following sentences.

- a) An bèna sara_la. We agreed on the salary.
 b) An bèna sara-ko_la. We agreed about the salary (matters).

The first sentence would be interpreted as an agreement concerning the sum of money in question. The second sentence b) would allow one to extend the agreement to salary-related issues, e.g. method of payment, time of payment, etc.

Vocabulary

bala xylophone	koori circle
bala-fò xylophone playing	kòra 21 string harp-lute
barama praise	kuma-sasela interpret
bila leave, put	malo shame
bololankolon . . empty-handed	nkòni stringed instrument
buruju lineage	(generic)
buruju-gosi . . lineage praising	ntamani talking drum
ci message	ntami-fò playing the talking drum
ci-den messenger	nyè-mògò leader
dahirimè living	nyè-mògòya leadership
dan limit	nyè-najè party, entertainment,
dòn-kili song	amusement
dunun drum	pèrèn yell, scream
junun-fò drumming	tègèrè applause, clapping of
jama crowd	hands.
kelennama . . . by oneself	

Expressions

X bila Y la to put X to Y, to assign X to Y.
 X sen fè in the course of

KALAN 15

Gesedala_ni gese

Nsiirin:

Gese-dala, n'a ka fale_dun, a bè
dōra gale da.

I bè t'a sōrō

Min X, ni Y

X V-tō, Y

Sama:

X sama Y la.

Y sama X ma.

Wajibiya:

X wajibiyalen don Y kan.

Ka X kē Y ye (benefactives)

Gese-dala ni gese

Dugu caman na, i bè t' a sòrò dugu gese-dala ye maabò de ye. Maabò ye Fila de ye. Mabòw ye mōgò sugu fila ye: minw bè kasaw da, n'olu bè sòrò Masina kōnò ani minw bè finì cēnyiw da n'olu bè bō Sēnégali futa. Mabò bè gese da musow ye. U b'a sara. Fòlò, ni muso tun b'a fè ka finiw da k'u feere, a tun bè kōori-foroni bō. Kōori tun mana mō, a tun b'a wulusi k'a parata ka fale bō a la. A tun bè t'o fale di gese-dala ma don o don dōlè la. Don o don a tun ka kan ka taa dōlèw minè k'u lafa. A tun taatò dōlè minè, a tun bè taa gese-dala sama woro ni suman na. Sisan, muso caman bè gaari san de ka t'a di gese-dala ma. U yèrè tè gaari dila tugun. Nka hali bi gese-dala ka woro n'a ka suman wajibiyalen don u ma.

Nyininkali:

1. Gese-dala bè sòrò dugu bēe la wa?
2. Jōn ye gese-dala ye?
3. Mabò ye bamanan ye wa?
4. Mabò ye siya jumèn ye?
5. Mabòw ye mōgò sugu jōli ye?
6. Minw bè kasa da, olu bè bō min?
7. Minw bè bō Masina, olu bè mun da?
8. Minw bè finì nyumanw da, olu bè bō min?
9. Minw bè bō Sēnégali Futa, olu bè mun da?
10. Mabò bè mun kè?
11. A bè gese da fu wa?
12. A bè gese da jōnw ye?
13. Fòlò, ni muso tun b'a fè ka finì da, a tun bè mun kè?
14. A tun b'o kōori kè mun ye?
15. A tun bè gaari sòrò kōori la cogo di?
16. A tun bè mun kè ni gaari ye sanì a ka taa a di gese-dala ma?
17. A tun ka kan ka mun kè don o don.
18. A tun bè taa ni mun ye don o don?
19. A tun bè taa ni mun ye a bolo?
20. Musow bè gaari bō sisan wa?
21. U bè mun kè?
22. Mun wajibiyalen bè hali bi?

Segin-n-kan: i bè t'a sòrò

I bè t'a sòrò gese-dala ye mabò de ye. I bè t'a sòrò dugu bēe bè sēnè kè.
I bè t'a sòrò numu de bè bolokoli kè. I bè t'a sòrò cēw tè tobili kè.

Baro-misèn

- A. I bè t'a sòrò gese-dala ye mun ye?
B. I bè t'a sòrò gese-dala ye mabò ye.

- A. I bè t'a sòrò numu bè mun kè?
B. I bè t'a sòrò numu bè bolokoli kè.

- A. I bè t'a sòrò dugu bèe bè mun kè?
B. I bè t'a sòrò dugu bèe bè sènè kè.

- A. I bè t'a sòrò cew tè mun kè?
B. I bè t'a sòrò cew tè tobili kè.

Baro-misèn: i bè t'a sòrò

Nyè-jira: Fanta . . . tobili

- A. Fanta bè se tobili la wa?
B. I bè t'a sòrò a bè s'a la ka tèmèn mògò caman kan.

Seku . . . kòra-fò
Hawa . . . dònkila-da
Maadu . . . dunun-fò
Ami . . . fini-ko
I muso . . . sugu-la-sigi
Solo . . . kòra-fò
Isa . . . ntola-tan
Mabò . . . gese-da
Sali . . . gala-don
Numu Bakari . . . daba-dila

Nyininkali: i bè t'a sòrò
I ka "i bè t'a sòrò" bila jaabi la

Nyè-jira: A. N bè taa kayi sini.
B. I bè t'a sòrò funtèni bè yen.

N' bè taa New York juma-don.
N' bè taa sinemanna su fi.
N' b'a fè ka wòlòfò-kan kalan.
N' bè taa Shaka bara.
N' b'a fè ka gese da.

N' bè taa "Canada" Kalo kura.
N' b'a fè ka dunun-fò dege.
N' bè taa Ameriki Saheli-yan-fan fè.
N' b'a fè ka dònì dege.

Segin-n-kan: min . . . ni

Minw bè kasaw da n'olu bè bò Masina.
Minw bè fini cè-nyiw da n'olu bè bò futa.
Min bè tilen ka baara kè n'a tè sègèn.
Min bè se ka san duuru kè n'a tè fara.

194 Intermediate Bambara
Baro-misèn

- A. E kan bè Fila jumèn ma?
B. Minw bè kasaw da n'olu bè bo Masina.
- A. Male kan tè jumèn ma?
B. Minw bè fini cè-nyiw da n'olu bè bo Futa.
- A. I bè baara-kèla jumèn fè?
B. Min bè tilen ka baara kà n'a tè sègèn.
- A. I bè bagi jumèn fè?
B. Min bè se ka san duuru kè n'a tè fara.

Bila-nò-la: min X...ni Y

Min ka so man jan, n'a tògò ko Adama.
.....n'a bè baara kè lakòli la.
.....n'a bè n'a nyènajè an fè.
Min bè to ka na yan,
Min bè mobili finman boli,
....., n'u b'a wele ko-tigi.
....., n' a bè to ka tèmèn yan.
....., n'a tè mògòw fo.
Min ka du ka bon, n'a b'a fè ka dò feere.
....., n'a tògò ko Amadu.
....., n'a tè mògò bila ka dòn a ka du kòndò.

Kuma-don-nyògòn-na: min X ni Y

- Nye-jira: A. A ka so man jan. A tògò ko Adama.
B. Min ka so man jan, n'a tògò ko Adama.

A ka du ka bon. A tògò ko Amadu.
A ka du ka dògòn. A b'a fè ka dò-wèrè san.
A bè kuma arajo la. A bè fili tuma bèe.
A bè kògò feere. A ka tabali bè bulon-da la.
A tè dòn ga-bugu kòndò. A bè dumuni duman fè.
A ka jan. A tè miiri foyi la.
A bè tèmèn yan. A bè foli kè.

Segin-n-kan: sama . . . la

A ye n' sama dulòki ni kulusi la. A ma an sama foyi la.
A y'a den sama mobili la. U ba y'u sama filenw ni galamaw la.

Nyininkali:

- A. A y'i sama wa?
 B. Owò a ye n' sama dulòki ni kulusi la.
 A. A y'a den sama wa?
 B. Owò, a y'a den sama. A y'a sama mobili la.
 A. A y'aw sama wa?
 B. Ayi. A m'an sama foyi la.
 A. U ba y'u sama wa?
 B. Owò, a y'u sama. Ay'u sama filenw ni galamaw la.

Segin-n-kan: . . . sama . . . ma

A ye nyò-bòrè sam'a fa ma. Jènè ye bagi sam'a kòrò-muso ma.
A ba ye tasaw sam'a ma. N' ma fèn sama mògò si ma.

Nyininkali:

- A. A ye fèn sam'a fa ma wa? A. Jènè ye fèn sam'a kòrò-muso ma wa?
 B. Owò. A ye nyò-bòrè sam'a ma. B. Owò. A ye bagi sam'a kòrò-muso ma.
 A. A ba ye fèn sam'a ma wa? A. I ye fèn sama mògò ma wa?
 B. Owò. A ye tasaw sam'a ma. B. N' ma fèn sama mògò si ma.

Bila-nò-la: sama

A ye Mamadu sama dulòki la.
 . . . Fanta
 . . . a muso
 . . . a den
 . . . sigi-nyògònw
 . . . a dògòkè
 . . . a kòrò-muso
 . . . Umaru
N' bè n' balimamuso sama fini na.
 musòrò
 sabara
 kònòn.

196 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: sama

A ye Mamadu sama dulòki la.
... Fanta ... sabara ...
... a muso ... kònòn ...
... a den ... kitabu ...
... sigi-nyògònw wari ...
... a dògòkè ... jele ...
... a kòrò-muso ... sanu ...
... Umaru ... nègè-so ...
N' bè n' balimamuso sama fini na.
... balimakè ... musòrò ...
... kòròkè ... sabara ...
... kòròmuso ... kònòn ...

Bila-nò-la:

A ye fini sama Maramu ma.
... sabara ... Nyele ...
... nònò ... Maladò ...
... mobili ... a fa ...
... jègè ... a kòròkè ...
... wari ... a den ...
... sèbèn ... ne ...
... mòntòrò ... a terikè ...
... malo ... Musa ...
... nyò ... a den-muso ...
... Arajo ... Mara ...
... kitabu ... a ba ...

Yèlèmali: sama

Nyè-jira: A. A ye nyò sam'a balimakè ma.
B. A y'a balimakè sama nyò la.

A ye kulusi ni dulòki sam'a ma.
Ami ye dèbèn sam'a cè ma.
A ba ye wusulan sam'a ma.
Fanta ye filenw nì galamaw sama Nyèba ma.
N' bè di ni ban-ji sam' i mā.
A ye kibaruru duman sam'an ma.
N' balimamuso ye kayew ni kiriyònw sama n' ma.
Lasigi-den-so bè kibaruya-sèbènw sam'an ma.
A ba ye mangoro ni lenburuba sam'a ma.
Aw kana foyi sam'an ma.

Baro-misènw:

Ali: A y'i sama wa?
 Baba: Owò, a ye n' sama.
 Ali: A y'i sama mun na?
 Baba: A ye n' sama wari la.

Fanta: I fa ye an sama wa?
 Jènè: Owò, a y'an sama.
 Fanta: A y'an sama mun na?
 Jènè: A y'an sama musòròw ni kamisoliw la.

Musa: N'i bè na i ka n' sama.
 Bala: K'i sama mun na?
 Musa: Fèn o fèn y'i diya.
 Bala: O tè kuma ye. Fèn dò fò.
 Musa: N' sama tigani-kurun na.

Nyèlè: I den y'i sama wa?
 Nyèba: Owò, a ye n' sama.
 Nyèlè: A ye mun sama i ma?
 Nyèba: A ye bagi sama n' ma.
 Nyele: A y'a fa sama wa?
 Nyèba: Owò, a y'a sama wari la.
 Nyèlè: O nyèna kòsòbè. Den nyuman don.

Abudu: Cè, n' y' a mèn k'i fa nana.
 Adama: Owò, a nana.
 Abudu: A y'an sama wa?
 Adama: A ye den-misènw dòròn de sama.
A ma foyi sama mògò-kòròba si ma.

Segin-n-kan: V-tò

A taatò dòlè minè, a bè gese-dala sama woro la.
A natò kalan kè, a bè Karamògò sama sira la.
A taatò baara kè, a bè Samake sama sigarèti la.
A segintò baaro-yòrò, a bè baarakèlaw sama woro la.
A bolitò ka don, a ye den nyoni k'a bin.
A natò saga faga, a bè mògòw sama murù la.

Bila-nò-la:

A taatò dòlè minè, a bè gese-dala sama woro la.
, sira. . .
, to . . .
, ji . . .
A bòtò so kònò, a ye filen tan ka nònò bon.
A dontò so kònò,
A wulitò k'i jò,
A sigitò kurun kan,

198 Intermediate Bambara

Baroni: V-tò

Nyè-jira: dōlè_minè. . .sama woro_la.

- A. N'a bè taa dōlè_minè, a bè mun kè?
B. A taatò dōlè_minè, a bē gesedala sama woro_la.

baara_kè dūlòki kura don.
sènè_kè dūlòki kolon don.
tobili_kè. ko k'i jè.
nakò_sòn taa ni den-misènw ye.
kalan_kè kitabu caman ta.
kiri_tigè. nya-nyini.
ntola-tan. furakisèw kunun.
foli_kè. sama woro_la.

Nyininkali: V-tò

Nyè-jira: I ka "V-tò" don jaabi kònò.

- A. Ka kun-tigi_to kuma na, aw bè mun kè?
B. Kun-tigi kumatò, an tè mankan kē.

Ka ji to wuli_la, a bè mun kè?
Ka Musa to sènè_la, a bè mun kè?
Ka den-misènw to dumuni na, u bè mun kè?
K'aw to kalan_na, aw bè mun kè?
Ka san-ji to nala, aw bè mun kè?
K'i to seli la', i bè mun kē?
K'a to nakò sònna, a bē mun kè?
K'a to kuma lo, a bè mun kè?

Yèlèmalì: V-tò

Nyè-jira: Ka "tun" don kuma-sen ninw kònò.

- A. A taatò dōlè_minè, a bè gese-dala sama woro_la.
B. A tun taatò dōlè_minè, muso_tun b'a sama woro_la.

A taatò baara-yòrò, a bè baara-denw sama sira la.
Amadu taatò Kayi, a bè mògòw sama namasa la.
A taatò foro_la, a bè taa ni ji ye a bolo.
A taatò kiri-tigè-so_kònò, a bè kalan_kè.
Baba taatò Kayi, a ye fèn caman san sira la.
A taatò nakò_la, a ni den-misènw bè taa.
Fanta taatò finì-ko, a bè taa n'i ka finiw ye.
Umu taatò sugu_la, a bè jò k'an fo.
An taatò Segu, an bē donsoya_kè sira la.
Aw taatò wèrè la, aw ka taa ni misi-den_ye.
A taatò jègè_minè, a bè dolen san.

Segin-n-kan: wājibiya . . . kan

Seli wājibiyalen don silamè bée kan. Furu wājibiyalen don mōgò bée
Gese-dala ka woro wājibiyalen don musow kan. kan Mali la.
Lakōli-don wājibiyalen don den-misèn bée kan.

Nyininkali: wājibiya . . . kan

- A. Seli wājibiyalen don wa?
B. Owò. Seli wājibiyalen don silamè bée kan.
- A. Gesedala ka woro wājibiyalen don wa?
B. Owò. Gese-dala ka woro wājibiyalen don musow kan.
- A. Furu wājibiyalen don wa?
B. Owò. Furu wājibiyalen don mōgo bée kan Mali la.
- A. Lakōli-don wājibiyalen don wa?
B. Owò. Lakōli-don wājibiyalen don den-misèn bée kan.

Segin-n-kan: wājibiyalen X ma

Woro-sōngò wājibiyalen don gese-dala kan. Seli wājibiyalen don silamè bée kan.
Woro-sōngò wājibiyalen tè baara-kèla kan. Saraka wājibiyalen don mōgò bée kan.
Na-sōngò wājibiyalen don du-tigi kan. Nafigiya wājibiyalen tè mōgò si kan.
Musò fèrèbò-wari wājibiyalen don a cè kan. Tilennenya wājibiyalen don teri
Seli-fini wājibiyalen don maminècè bée kan. bée kan.

Bila-nò-la:

Woro-sōngò wājibiyalen don musow kan.	musow.
Na-sōngò dutigi	u ma-saw.
Balo du-tigi	Furu-nafolo cè bée.
Nyò ni malo	Kònyò-bon mōgò bée.
Denw fèrèbò	Seli-saga buran bée.

Segin-n-kan: X kè Y ye

A ye mobili san a buranmuso ye.	Aw ye ko bée kè aw so-mōgòw ye.
Burama tè donso-nkòni fò bée ye.	N' tun bè ka lètèrè sèbèn n' ba ye.
Madani ye fèn bée kè a den ye.	I kèra mōgò o mōgò ye, a bè tinyè fò i ye.
U tè nkalon tigè u masaw ye.	Adama ye n'ka kitabu feere n' ye.

Bila-nò-la:

Adama ye mobili san a buranmuso ye.	Minata tè nkalon tigè a masaw ye.
Bala a burankè	a cè
A den a kòròkè	teriw.
Amadu ye sènè kè a buranw ye.	mōgò si.
. doni ta	
. bōgò baara.	
. ko bée kè	

200 Intermediate Bambara

Baro-misèn: X kè Y ye.

- A. Baba bè taa min?
B. A bè taa fura bò.
A. Ne tun kònò a kènèyara.
B. A tè taala fura bò a yèrè ye.
A bè taa a bò a kòròkè muso de ye.
- A. N' y'a mèn ko Bala ye mobili kura san.
B. E! a ye dōwòrè san? N'Ko dò tun b'a bolo?
A. O ye tinyè ye. A ye min san kunun, a y'o san a balimamuso de ye.
- A. A bè sòn ka nin fò?
B. N'a fa y'a nyininka a b'a fò.
A. Mun na? Nin tè kuma fòta ye.
B. Ale b'a fò k'a d'a kan a fa ko a ma k'a kana nkalon tigè a ye tuma si.
A. O ka nyi.
- A. I bè fini in fè wa?
B. N' b'a fè kòsòbè.
A. A san o tuma ka taa n'a ye i bolo?
B. A tè kun n' na k'a san.
A. Mun na?
B. Muso fila bè n' fè. N' tè se k'a san kelen ye, ka kelen dò to.
- A. N' y'a mèn ko Adama ye arajo di Fanta ma. Tinyè don wa?
B. Ne m'a mèn. Nk'a tè bala n' na.
A. Mun na a tè bala i la?
B. Adama bè ko bèe kè muso ye.

Baro

Fanta taara yòrò kà geseda-yòrò la. A b'a fè Yòrò k'a ka gese tò bèe bila k'ale ta da.

- Fanta: Yòrò, i ni tilen.
Yòrò: Nba, Fanta, i ni tilen. So-tigi ka kènè wa?
Fanta: Tòrò si t'a la, a bè Ala tanu.
Yòrò: O ka nyi. Mun y'i se n' ma nin tilegan in na? A ka kan ka kè koba ye bawo i delila k'a fò n' ye k'i tè bò tile kòrò, ko tile b'i yelen.
Fanta: Manamana-kan dabila, Yòrò. N' nana sèbè-koba de la i bara. N' b'a fè i ka gese dò da n' ye joona joona.
Yòrò: N' ma deli ka n' ban foyi ma i bolo, Fanta. N' tè se ka gese wèrè si da sisan. Mògò wèrèw ka baara bè n' bolo, n' tè se k'olu ta bila k' e ta kè.

- Fanta: Kana n' mako sa, Yòrò. Ci de bôra dugu wèrè la ka na ko n'ka birì-finiw ci. Sòngò min dira n' ma, o ye sòngò dumanba ye. N' b'i deli i ka n' demè.
- Yòrò: N' tè se, Fanta. N' ye layidu ta mògò wèrèw ye. Ni n' ma tila olu ka baara la, n' tè se ka foyi wèrè kè.
- Fanta: Yòrò, ne n'e mènna baara la nyògòn fè. E man kan ka nin kè ne la. E man kan ka ne mako sa.
- Yòrò: N'i ko n' ka fèn o fèn k'i ye, n' b'a k'i ye. N'i ko n'ka gese da i ye fu, n' b'a kè. Nka n'tè se ka mògò wèrèw ka baara bila i ye.
- Fanta: I bannen dun dòn.
- Yòrò: N'ma ban, layidu de ka gèlèn. N' tè ban foyi wèrè ma i bolo. N' tè se ka nin kelen nin k'i ye.
- Fanta: I bè se ka mògò wèrè ko-fò n' ye min bè se ka baara in kè n'ye joona wa?
- Yòrò: N' terikè Sanba bè se.

Notes

1. X bè t'a sòrò

This is a very common expression, translating literally as "you will go find it." This expression is followed by a complete sentence without any conjunction or complementizer, such as ko. It can be used to express the notions "you will find that. . . , you will see that. . . ," e.g.

N'a ye Fanta furu, a bè t'a sòrò a kun ka gèlèn.
If he marries Fanta, he will find that she is stubborn.

2. Min X, ni Y

The appositional modifier ni Y is often found added to relative clauses for further precision or specification.

Muso min nana, n'o ye Baba dōgōmuso ye, . . .
The woman who came, the one who is Baba's sister, . . .

A taara morikè min fè yen, n'o dalilu ka bon kojugu. . .
The holyman that he went to see, the one whose powers are so great. . .

3. X V-tò, Y

This is the pattern for present participial clauses discussed in Lesson 7 (page 89).

202 Intermediate Bambara

4. Sama

There are a number of verbs in B-M-D, like sama which occur in two patterns which involve the transposition of the arguments in object and object of preposition position, e.g.

Baba ye Fanta sama wari la.
Baba gave Fanta a gift of money.

Baba ye wari sama Fanta ma.
Baba gave a gift of money to Fanta.

The meaning of sama is more restricted than the giving of a gift. It is the giving of a gift when one has returned from a trip or voyage.

5. Wajibiya

Wajibiya means essentially "to require, oblige." It is very commonly used in the past participial form in which it could be translated as "to be necessary, be required." In most dialects, wajibiya takes a postpositional argument with kan, e.g.

Woro-sòngò wajibiyalen don muso kan.
The price of kola is required of the woman.

U ye seli wajibiya jònw kan.
They required prayer of the slaves.

Wajibiya also takes an infinitival complement, in which case it is the object noun phrase which functions as the understood subject of the infinitive, e.g.

U ye jònw wajibiya ka seli.
They obliged the slaves to pray.

6. Benefactive ye

In all dialects of B-M-D, even those that often replace ye used in other constructions by di or ti, ye is used as a benefactive postposition, translating generally as "for". It is important to note that Bambara makes a distinction not made in English. In English, we can use the preposition "for" to represent someone under whose orders we are doing something, e.g.

I am working for Fanta.

This would translate into Bambara with fè and not ye.

N' bè baara kè Fanta fè.

The use of ye would assert that what was being done was for some particular person's benefit.

N' bè baara kè n' denw ye.
I am working for my children.

Vocabulary

ban	refuse
da	create
dòlè, dōra.	reel, spool
fale.	home-spun thread
fila.	Fulani
futa.	Region of Mali, Senegal, Guinea
gaari	thread
gale	first
gese	thread
gesedala.	weaver
halibi.	up to now
kasa	woollen cloth
kōori	cotton
kōori-foroni.	little cotton farm
layidu.	promise
maabō	casted Fulani person
manamana-kan.	casual talk
masina.	Region of Mali
parata.	spin
Sènègali.	Senegal
suman	measure
wajibi.	obligation
wulusi.	gin
yelen	melt

daamu bè
nyògòn dèmè na

KALAN 16

Ci-kèla

Nsiriin:

Marifa-mugu diya o diya,
to-mugu_ka di a ye.

X ni Y don
Jè X ma ko Y.
X soli ka Y
U dōw
X sago la
Danma-X
Bèn X ma
Ka na a ye k'a fò.

Ci-kèla

Bakari ye cikèla ye. San kalo tan ni fila, a bè baara la. San waati o waati n'a danma-baara don. Baara min bè kè samiya tuma, o tè se ka kè tilema tuma. Samiya tuma, sumanw bè se ka sènè nka ni ye danni kè tilema tuma i ka danni-fènw bè tolì. Nakò tè se ka sènè samiya tuma, a tè se ka sènè funteni tuma. Bakari b'o bée dòn. A b'a ka baaraw kè tuma dòn. A b'u daminè tuma dòn.

Samiya mana surunya, Bakari b'a ka foro labèn. A bè jiriw tige ka gungurunw bō ka binw kan, ka foro-kòndō-nyaman bée kè ton misènni caman ye foro kòndō, k'u jeni. N'a tilal'o la, a bè bugurinjè yèrèkè foro kòndō. Ni foro jèra, a bè sigi ka sanji fòlò makòndō.

A bè bulukuli fòlò kè ni san-ji fòlò binna. N'a jèr'a ma ko sanw tēna jō tugun, a bè bulukuli tōw kè ani danni. Bakari bè fèn caman dan, k'a ta sanyō ni keninke ni kaba la, ka t'a bila tiga ni kōori ni woso ni bananku la. A ka sènè-fènw mana falen, a n'a ka denbaya bée bè jè ka kòrō-shiyènni kè ka bin juguw bō sènè-fènw kòrō. O waati baara ka ca kòsòbè. O kòsòn, Bakari musow n'a denw bè solì ka taa foro la, u bè wuli kabini fajiri. U tè segin so ni fitiri ma se. Sènè-fènw mana kògò, u dōw bè ji caman fè, u dōw ju tè se u yèrè kòrō. Walasa k'o sènè-fèn sugu fila demè u ka bonya mōgò sago la, Bakari n'a ka denbaya bè ntugun wuli u juw kòrō. Ni sènè-fènw bonyana kòsòbè fo ka den kè, den-misènw bè to ka taa tilen foro la. U bè konōw ni ngōnw gèn ka bō foro la. O waati bè bèn fo-bonda ma. Mōgò-kòrōbaw b'u lafinyè o tuma sani sènè-fènw ka mō.

Foro-baara bée bè ban ni sènè-fènw ladonni ye jiginèw kòndō. O bè kè ka bèn fonènè daminè-tuma ma. Fonènè-tuma, Bakari bè nakò belebele bō bawo duguba yòrò man jan. A bè se ka taa a ka nakò-kòndō-fènw feere duguba kòndō. Bakari bè tamati ni nkōyò ni jaba ni foronto ni fèn wèrè caman sènè a ka nakò kòndō.

Tilema tuma, ni funteni bōra, Bakari bè taa kalan kè baliku-kalan-so la su fè. Tile fè, a bè bōgò nōni k'a ka sow barì ani ka so kuraw jō. Tilema tuma de ye nyana jè caman kè-tuma ye. O b'a sòrò baara gèlenw bée nōgōyara, mōgōw bè muso furu, u bè tulon suguw bée bō. Tilema fè de fana, mōgōw bè taama ka taa bō balimaw ni buranw na dugu wèrèw la sani forow labènni tuma ka se tugun.

Bakari ye cikèla-nana ye. A tun b'a ka sènè bée kè ni dabanikurunni de ye. A nan'a ye k'a fò o sègèn ka bon, a nafa man ca. A ye saribilenni ni wotoro san salonnasini. A ka baara-kè-minan kòrò tōw b'a bolo. A bè tu tigè ni bese ye. A bè kòrōshiyènni ni bōlì kè ni daba ye.

Nyininkali

1. Bakari bè mun baara kè?
2. A bè baara kè tuma jumèn?
3. Baara bèe bè se ka kè tuma bèe wa?
4. Mun bè kè samiya tuma, o bè se ka kè tuma wèrè la wa?
5. Mun baara bè kè samiyè tuma?
6. Mun baara bè kè tilema tuma?
7. Bakari b'a ka baaraw kè-tumaw dòn wa?
8. Samiya mana surunya, a bè mun kè?
9. A bè mun tigè?
10. A bè mun kè nyamanw na?
11. Mun bè kè ni bugurinjè ye?
12. Bulukuli fòlò bè kè tuma jumèn?
13. N'a jèra Bakari ma ko san tè jò, a bè baara jumèn kè?
14. A bè mun ni mun dan?
15. Ni sènè-fèn w falenna, Bakari n'a ka denbaya bè mun kè?
16. O waati baara ka ca wa?
17. O kòsòn, u bè mun kè?
18. U bè segin so tuma jumèn?
19. Ntugun-wuli bè kè tuma jumèn?
20. Mun na u bè ntugun-wuli kè?
21. Ni sènè-fèn w denna, den-misèn w bè mun kè?
22. Mun na u bè tilen foro la?
23. O waati bè bèn mun ma?
24. Baara bèe bè ban ni mun ye?
25. Bakari bè mun kè fonènè tuma?
26. A bè mun sènè a ka nakò kònò?
27. Funteni mana bō, Bakari bè taa mun kè?
28. O kalan bè kè kan jumèn na?
29. Tilema tuma ye mun tuma ye?
30. Bakari bè baara kè ni mun ye?

Segin-n-kan: X ni Y don-

San waati o waati n'a danma-baara dòn.
 Sènè-fèn o sènè-fèn n'a danma-nògò dòn.
 Baara o baara n'a danma-nafa dòn.
 Tilema o tilema n'a danma-fenteni dòn.
 Mògò o mògò n'a danma-jò-yòrò dòn.
 Ko o ko n'a danma-kun dòn.
 Kalanden o kalanden n'a danma-kuntilenna dòn.
 Muso o muso n'a danma-cè dòn.

Bila-nò-la:

San waati o waati n'a danma-baara don.

hami
tulon
gintan
kèlè
seli

Kalo don o don

dògò-kun o dògòkun

Kalo o kalo

Dògòkun o dògòkun nyènajè

Samiya o samiya

Don o don ko

kalan

Kalan o kalan nsiirin

Kuma-sen-dila: danma

Nyè-jira: A. Kuma-den: Waati . . . baara
B. Waati o waati n'a danma-baara don.

Kumadenw:

samiya . . . sumaya

tilema . . . funteni

lakòli . . . kalan

baara . . . gèlèya

muso . . . keleya

kalan . . . nsiirin

kitabù . . . nafa

don . . . kèlè

dògòkun . . . seli

cè . . . muso

muso . . . so

Segin-n-kan: jè X ma ko Y

A jèr'a ma ko san tènà jò tugun.

A jèra Ami ma ko a ka furu sara.

A jèr'a n' ma ko nin tè foyi nyè.

A jèra Adama ma ko nònò ka nyi mògò ma kòsòbè.

A jèra Fanta ma ko keleya tè fèn nyè.

A jèra muso ma k'a tè mobili sòrò tugun.

A jèra Bala ma ko a ba tènà sòn ka taa.

A jèra an bèe ma ko san bè na kòsòbè nyinan.

Bila-nò-la: Bakari

A jèra Bakari ma ko san_tèna jò tugun.
Fantasin-nònò tèna jò tugun.
Ngolosan_tèna na tugun.
a fa tèna a demè tugun.
musowu tèna mèri lasòrò a waati la.
furu_tèna se ka sirì tugun.
Maladòkeleya_tè foyi nyè.
nyangoya
navigiya
dusubaya
kèlè
kalanbaliya ye dibi de ye.
bèe.
kalan de bè sòrò yiriwa.
nafa bè baliku-kalan_na.

Segin-n-kan: X soli ka

Bakari muso n'a denw bè soli ka taa foro_la.
 Den-misènw bè soli ka taa lakòli_la.
 Silamèw bè soli ka taa misiri_la.
 Maadu ma deli ka soli ka taa baara-yòrò.
 Dòkòtòròw bè soli ka taa dòkòtòrò-so_la.
 Fanta tè se ka soli ka wuli.

Bila-nò-la:

Bakari n'a muso bè soli ka taa foro_la.
sugu . . .
den-kundi . . .
sanga-bonda . . .
 Musowdògò . . .
kò . . .
kòlòn . . .
fini-ko . . .
 Cèwkungo_kònò . . .
 Donsow
 Sènè-kèlaw
 Lakòli-karamògòwlakòli-la . . .
 Lakòlidenw
 Wayewsogo-faga-yòrò . . .

Segin-n-kan: u dōw

Sènè-fènw mana kògò, u dōw bè ji caman fè.
 Cè-misènw mana bonya, u dōw b'u masaw ta.
 Kalandenw mana tila, u dōw tè baara daminè o yòrò bèe.
 Musow mana don lakòli la, u dōw tè sòn tobili_ma.
 Sogow mana sa, u dōw tè toli joona.

210 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: u dòn

Sènè-fèn mana kògò, u dòn bè ji caman fè.

Nakò-fèn

Den-misèn mana bonya, u dòn bè tinyè.

. bè bõ u fa ko so.

. b'u masaw ta.

. bè fadenya sama.

Kalanden mana tila tè baara daminè o yòrò bèe.

. tè taa so.

. bè tò Ameriki.

. tè sòn karamògòya ma.

Segin-n-kan: mògò sago

A ye dumuni kè a sago la.

An tun tè se ka foyi kè an sago la.

An tè se ka baara kè an sago la.

Sidiki tun b'a ka baro kè a sago la.

Asetu y'a ka kalan kè a sago la.

Mògò tun tè se ka yaala i sago la.

U tun tè se ka sènè kè u sago la.

Bila-nò-la:

N' ye baara kè n' sago la.

I i

A a

An an

Aw aw

u u

Adama a

Adama ni Awa u

. kalan kè u

. sènè kè

. dòngili da

. dòn kè

. sèbènni kè

. lakalanni kè

. u ka nakò sènè

Segin-n-kan: bèn X ma

O waati bè bèn fo-bonda ma.

Kalan daminè-tuma bè bèn nènè-tuma ma.

Kalan bila-tuma bè bèn samiya ma.

Baara-jigin-tuma bè bèn laansara ma.

A wuli-tuma bè bèn tile bòli ma.

Ali boli-tuma bè bèn fitiri ma.

A ka su-rò-fana-dun-tuma bè bèn

saafo ma.

Bila-nò-la:

O waati bè bèn fo-bonda ma.

. samiya

. tilema

. fajiri

. nènè-tuma

A wuli-tama fajiri

. walaha-tuma

. selifana

. laansara

. fitiri

A na-tuma

A bõ-tuma

A sunògò-tuma

A seli-tuma

Segin-n-kan: N'a nan'a ye k'a fò.

N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a bè danni kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko nyangoya tè foyi nyè, a bè sabali.

N'a nan'a ye k'a fò ko nin nyò-si ka nyi, a bè dò san.

N'i muso nan'a ye k'a fò k'i tè yaala kojugu, a bè fara i la.

N'a nan'a ye k'a fò ko keleya tè foyi nyè, a bè malo i ye.

Yèlèmalì: N'a nan'a ye k'a fò

Nyè-jira: A. N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.

B. A man'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko nafariya tè fèn nyè, a b'a dabila.

N'a nan'a ye k'a fò ko wari bè sòrò a la, a b'a san.

N'a nan'a ye k'a fò ko a tè den sòrò, a b'a furu sa.

N'a nan'a ye k'a fò ko yan tè se ka sènè, a bè yòrò wèrè nyini.

N'a nan'a ye k'a fò ko mōgò tè, a b'a gèn.

N'a nan'a ye k'a fò ko yiri tè bin, a b'i sèmè a la.

N'a nan'a ye k'a fò ko kurun taara, a bè t'a sen na.

N'a nan'a ye k'a fò ko a tēna diy'i ye, a tēn'a kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko mōgò sèbè don, a b'a kòlòsi.

N'a nan'a ye k'a fò ko kini bè mōgò fa, a b'a tobi don o don.

N'a nan'a ye k'a fò ko dōngili in ka di, a b'a disiki san.

N'a nan'a ye k'a fò ko kalan nafa ka bon, a bè don a la.

N'a nan'a ye k'a fò ko i t'a sunya, a na da i la.

Fò-cogo-wèrè: N'a nan'a ye k'a fò

Nyè-jira: A. N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.

B. N'a jēr'a ma ko san tè na tugun, a tè danni kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko musow tè na, u tè tulon kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko nyumanya ka nyi, a bè juguya dabila.

N'a nan'a ye k'a fò ko i tè seli, a tè dumuni k'i fè.

N'u nan'a ye k'a fò ko i tè se i yèrè kòrò, u tè den d'i ma.

N'a nan'a ye k'a fò mōgò kuntan don, a na cogoya sòrò a la.

Ni Fanta nan'a ye k'a fò k'i t'a furu, a bè cè wèrè nyini.

N'a nan'a ye k'a fò ko bitigiw tè dayèlèn kari, a b'a ka sanniw kè sibiri.

Ni kalandenw nan'a ye k'a fò k'i ye mōgò nyuman ye, u b'i bonya.

N'i nan'a ye k'a fò ko i man kan ka nin kè, i n'a dabila.

N'a nan'a ye k'a fò ko tile tēna bò, a na finì-ko dabila.

N'an nan'a ye k'a fò ko an filila, an bè yèlèma i fan fè.

212 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: dama

O dama de kèra sababu ye k'a sòn hakili la.
 ka u bila nyògòn na.
 k'an ka tòn ci.
 kèlè-ban.
 k'i bò sika la.
 ka n' na da i la.
 ka mògòw latugu i kò.
 ka kalan nògòya.
 ka an lase u la.
 mògòw labò.

Baro

- A. I bè deli ka taa duguba kònò wa?
 B. Owò. San o san ni sènè-fènw tun tigèra, n'tun bè taa duguba kònò.
 A. I tun bè taa mun kè yen?
 B. Cè, a tè se ka nyè-fò. Ne ka hòrònya kòsòn, n' tè sòn ka ko dòw kè, n' mana taa duguba kònò, n' b'ò bée kè.
 A. O ye mun kow ye?
 B. N' bè doni ta mògòw ye. N' bè sunògò kènèbaw kan. N' tè sòn k'ò kè n'ka dugu kònò.
 A. I ye duguba-kònò-taa dabila sisan?
 B. Owò, n' y'a dabila. Ala k'an kisi o ma tugun. N' san duuru filè n' tè tan yen.
 A. Mun na i y'a dabila?
 B. N' nan'a ye k'a fò a bè n' danbè bée bò n' na. N' y'a ye k'a fò mògò danbè ka fisa duna wari bée ye.
 A. O ye tinyè ye. O dama de kèra sababu ye k'i sòn hakili la wa?
 B. O dama tè. Don dò n' taara baliku-kalan-so baro dò la, o ye n' ka sikasika bée ban.
 A. Cogo di tan?
 B. Karamògò ye mògò sèbè ye. A y'a fò ko ni mògò min tugura baliku-kalan na, ko san kelen kònò, Ala bè nògòya k'i ka sègèn na. N' y'a kè a ka fò-cogo la. San bè dafa tuma min, n' ye sòrò kè kòsèbè. Taa-kun tun tè n' na tugun duguba kònò.
 A. N' y'a dòn kalan in fisayar'i ma kòsòbè?
 B. Mògò t'ò fò. Kalan in nafa tè se ka fò ka ban. Duguba kònò-taa ye min bò n' danbè la, kalan y'ò segin n' ma.

Notes

1. X ni Y don

This is a very common pattern, particularly in praise lines. Grammatically, it is a simple conjunction of noun phrases, which may or may not be followed by don. Depending on the semantic content of the elements conjoined, it can be interpreted in the following ways:

X ni Y. To each X there is a Y.
 For each X there is a Y.
 If you want Y, find an X.
 Each X is also a Y.

When the first noun phrase is actually an X o X construction, it translates as "each X has its Y," e.g.:

San_waati o waati n'a danma-baara don.
 Each part of the year has its special occupation.

2. Jè

Jè, the predicate adjective meaning "light, clear, clean, white," has a great many uses in B-M-D. Its verbal form remains unchanged (i.e. it does not take the suffix -ya). As a verb jè can take a ko-complement, in which case it translates as "be clear that X," e.g.:

A jèra n' ma ko san tun bè na.
 It became clear to me that rain was coming.

Jè has many very different variants in B-M-D. The most widespread form contains /g/, e.g.:

gè	Maninka (e.g. Kita), Dyula (general)
gwè	Maninka (e.g. Bougouni)
gbè	Maninka (e.g. Kankan, Guinea)
koyi	Mandingka (e.g. Gambia, Senegal)
xoyi	Khassonke

It is not unlikely that the original Mande word was something like *kpe from which all of the present forms derive by rather systematic sound changes.

	↗	xwè	→	xoe	→	xoi	→	xoyi
		↓		↓		↓		↓
kpè	→	kwè	→	koe	→	koi	→	koyi
		↓						
gbè	→	gwè						
		↓						
		gè						
		↓						
		jè						

3. A dōw

As you will recall in the review of relative clauses, words like dō, actually function as the head noun of their noun phrases. In this case, they are very similar to the English quantifiers, "some, all, etc," in the following constructions:

214 Intermediate Bambara

some of them

all of it-

The construction under examination can be translated as "some of them, ~~certain of them, certain among them.~~" The singular form of dò preceded by u would translate as "a certain of them, a certain one of them."

4. X sago la

Sago is a noun translating as "wish, will." It is very commonly used in the expression:

Ala sago, aw sago.

God's will, your will.

The expression is used very frequently in discourse situations.

In the expression under consideration here, X sago la, sago is being used in a postpositional phrase with a possessor noun phrase. In this case, it could be translated as "as (much as) X wished, to X's will, as X would like," e.g.:

An tè se ka baara kè an sago la. We can't work as we would like.

A ye dumuni kè a sago la. He ate (as much) as he wished.

5. Bèn X ma

In Lesson 9 we saw bèn being used in constructions translating as "agree on, about," e.g.:

U bènna furu-siri-don kan. They agreed on the wedding day.

When bèn occurs with a postpositional phrase with ma, and when event words serve as its arguments, it can translate as "coincide, occur at the same time."

6. Ka na a ye k'a fò ko

This expression translates literally as "come to see it and to say it that..." It is used to express notions like "decide, realize, come to have the opinion that," e.g.:

A bèn'a ye k'a fò ko Fanta man nyi. He will realize that
Fanta is no good.

A nan'a ye k'a fò ko san tun tèna ban. He decided that the
rain would not stop.

Vocabulary

bananku	cassava, manioc
bari.	crêpir, cover with mud or cement
bese.	machete
bin	grass
bôgô.	mud, dirt
bugurinjè	ashes
buluku.	turn over (soil)
daba.	hoe
dabanikurunni	small hand hoe with short handle
dan	plant
danni	planting
falen	grow (up), germinate
fobonda	period of the year in September - October
fonènè.	cold season
foro	field
foronto	hot pepper
funteni	heat
gungurun	stump
jaba.	onion
jeni.	burn
jè.	collect
jiginè	granary
kan	cut (grass)
keninge	millet, white millet
kôgô	grow up, mature
kôrô-shiyèn	lit. under-scratch, to hoe, weed
labèn	prepare
makônò.	wait
nakô	garden
ngôn.	baboon
nkôyô	bitter tomato
nôgôya.	become easy, better; improve
nôni/nôni	mix
ntugun	mound, hill
salonnasini	year before last
samiya	rainy season
saribilenni	lit. little red plow, small ox-drawn plow
solì.	wake up very early
suman	cool, cold
surunya	become short, near, approach
tamati	tomato
tilema (tile + ma)	sunny
tilema-tuma	hot season
ton	make into a pile, mound; pile up
tu	forest, brush
woso.	sweet potato
wotoro.	wagon
yèrèkè.	spread out

Expression:

Jè X ma become clear to X

216 Intermediate Bambara

KALAN 17

Numu_

Nsiirin:

Numu_kòròlen tè don fan_na.

Fo X, ni Y

X ka jan Y la

X ka surun Y la

X ka dògòn, mìn Y

Dialect variants of auxiliaries

Postposition ye

Bila

bila X la

 taa X bila Y

X bolo bè Y sòrò

Numu

Dinyè den fòlò ye numu ye
~~I-mana-bila-numu-na,~~
 Dinyè tè diya.

Seyidu Kamara ka Numu-Fasa

Fòlòfòlò, mandekaw tun nyè na ko Ala kèlen ka dinyè da, a ye numu fòlò bila ka jigin ka na kè dinyè den fòlò ye.

Mandekaw tun b'a fò fana ko duna ye fèn saba ye, minw ni numuya sirilen bè nyògòn na. A fèn fòlò tun ye san-fin ye. Ni san_ma fin, san-ji tè na. Ni san-ji ma na, sènè tè kè, suman tè sòrò, dan-fèn bée bè sa. Fèn filanan tun ye nègè fin ye. Daba ni marifa bè dila ni nègè fin de ye. Ni nègè fin tè yen, daba tè dila, marifa tè dila, sènè tè sòrò ka kè, donsoya tè sòrò ka kè. Nègè-finntanya fana bè na ni dan-fèn w halakili ye. Fèn sabanan ye daga fin ye. N'o t'i bolo, i tè se ka tobili kè. Ni tobili ma kè, dumuni tè kè. Dumuni-kèbaliya fana bè se ka na ni du nagasili ye. Nin fèn saba ye fèn baw ye, o de kòsòn, a bè fò ko numu jò-yòrò ka bon dugu kòndò kòsòbè. Fèn ka dōgòn, min bè kè dugu kòndò, ni numu jò-yòrò t'a la.

Numukè n'a muso bè fèn caman wèrèw kè dugu kòndò. Nègè fin bè sòrò kungo kòndò, yòròw la, yòrò minw ka jan dugu la kòsòbè. Numu-kè de bè taa nègè bō ka n'a kè dabaw ni jelew ni fèn wèrèw ye.

Kōma ye Mandekaw ka tònba ye. Mande dugu caman na, kōma-tigi tun ye numu de ye. Numukè tun bè dugu cè-misènw boloko, a muso tun bè muso-misènw boloko. Numu de fana tun ye boli sònbaga ye. O kòsòn, a tun bè fò ko numu tun dalilu ka ca, k'a tun bè se ka fèn caman kè k'a sòrò foyi m'a sòrò.

Numuya-baara bè kè fan kòndò. I tun taara Mande dugu o dugu la, i tun bè fanda kelen sòrò yen. I tun bè taa a sòrò fana den-misèn caman bè numu-cè-kòròba bolo baara-dege la. O den-misènw bè finfin dil'a ye. U bè fan fiy'a ye. U b'a ka baara misèn bée kè. Numu-cè-kòròba yèrè ka baara bée ye ka nègè bilen bō tasuma kemu la ni balan ye, k'a da kulan kan, k'a gosi ni maratoye, fo a ka kè a sago ye.

Nyininkali:

1. Dinyè den fòlò ye jòn ye?
2. I mana bila numu na, mun bè kè?
3. Ala y'a bila ka jigin tuma jumèn?
4. Mandekaw tun bè mun fò?
5. O fènw sirilen bè numuya la wa?
6. Fèn fòlò ye mun ye?
7. Ni san ma na, mun tè kè?
8. Sènè-kèbaliya bè na ni mun ye?
9. Fèn filanan ye mun ye?
10. Mun bè dila ni nègè fin ye?
11. Nègè-finntanya bè na ni mun ye?
12. Fèn sabanan ye mun ye?
13. Mun bè kè ni daga ye?
14. Dumuni-kèbaliya fana bè na ni mun ye?
15. Fèn saba ninw jò-yòrò ka bon wa?
16. Numu jò-yòrò ka bon wa?
17. Nègè fin bè sòrò min?
18. O yòròw ka jan dugu la wa?
19. Kòma ye mun ye Mande?
20. Kòma-tigi tun ye jòn ye?
21. Jòn tun bè cè-misènw boloko?
22. Musow dun? Jòn tun b'olu boloko?
23. Numu tun ye boli sònbaga ye wa?
24. Mun tun b'a boló?
25. Numuya-baara bè kè min?
26. Den-misènw bè mun baara kè?
27. Cè-kòròba yèrè bè mun kè?

Segin-n-kan: fo

Fo kan ka k'i da n'i ye numu ye.
 F'i ka sun n'i b'a fè k'i ka jurumuw kafari.
 Mògò mana nya cogo o cogo, fo ddoni ka fò i kò.
 Fo i ka Ala minè ni se t'i ye.

Nyininkali: fo

- A. N'i ye numu ye, fo mun ka kè?
- B. N'i ye numu ye, fo kan ka kè i da.

- A. N'i b'a fè i ka jurumuw ka kafari, f'i ka mun kè?
- B. N'i b'a fè i ka jurumuw ka kafari, f'i ka sun.

- A. Mògò mana nya o nya, mun bè kè i kò?
- B. Mògò mana nya o nya, fo ddoni ka fò i kò.

- A. Ni se t'i ye, f'i ka mun kè?
- B. Ni se t'i ye, f'i ka Ala minè.

220 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: fo

Fo kan ka kè i da ni i b'a fè ka boli_sòn.
 n'
 a
 Madu
 an
 aw
 u
 Madu ni Bala
 denmisèn
 mògòkòròbaw
 F'i ka sun n'i-b'a fè k'i ka jurumuw kafari.
 F'a ka sun n'a b'a fè k'a ka jurumuw kafari.
 Fanta
 Madu
 An
 Aw
 U
 Fanta ni Madu
 Denkèw

Segin-n-kan: bila

I kana bila numu na.
 U bilalen bè Mamadu la kojugu.
 Mògò tè bila i tènèn-muso la nin cogo la.
 Bamananw bilalen bè u kanèmèw la kòsòbè.

Bila-nò-la:

Shaka tè bila numu na.	Adama bilalen bè Maadu la kojugu.
. buranw Burama
. a muso a teriw
. bènkwèw musow

Bamananw bilalen bè u kanèmèw la kojugu.
 Fulaw numuw
 Marakaw Maninkaw
 bamananw

Segin-n-kan:

Bamakò ka jan yan na.	Lanpan ka jan dugu la.
Sikaso ka jan Moti la.	E ka jan tinyè la ka tèmèn Maadu kan.
Kayi ka jan yen na.	Fanta ka jan tinyè la ni Ami ye.
Ameriki duguw ka jan nyògòn na.	

Bila-nò-la: jan

Nye-jira: Bamakò yan
 Bamakò ka jan yan na.
 Sikaso Moti ba
 Tuntuta yen Kayi Moti
 Bamakò Dakar

Bila-nò-la (cont'd)

..... kògò-jì . .
 Sikaso . .
 Lanpan. dugu_ . .

Yèlèmali: jan

Nyè-jira: A. Bamakò ni "New York" ka jan.
 B. Bamakò ka jan "New York" la.

Kuma cènyi ni tinyè ka surun.	Bili_ ni dugukolo ka jan.
Kati ni Bamakò ka surun.	Tunbutu ni ba_ ka jan.
Kayi ni Moti ka jan.	Bamakò ni kògò-jì_ ka jan.
"Gary" ni "Chicago" ka surun.	Lanpan_ ni dugu-kolo_ ka surun.

Nyininkali: jan/surun

Keyila ka surun duguba_ jumèn na?	Ba_ jumèn ka surun Segu la?
Konakiri ka surun ba_ jumèn na?	Mali ka surun kògò-jì_ dankan_ jumèn na?
"Gary" ka surun dugu_ jumèn na?	Bamakò ka surun dugu_ jumèn na?
Moti ka surun dala_ jumèn na?	Segu ka surun dugu_ jumèn na?
Dugu_ jumèn ka surun Kayi la?	Keyila ka surun dògò_ jumèn na?

Segin-n-kan: surun

Keyila ka surun Bamakò la.	Kucala ka surun yen na kòsèbè.
"Gary" ka surun "Chicago" la.	I ka kuma ka surun tinyè_ la.
N'ka foro ka surun kòlòn_ na.	An ka du ka surun ntola-tan-yòrò_ la.
Aw ka segi ka surun dugu-kolo_ la.	

Bila-nò-la: surun

Nyè-jira: Keyila ... Bamakò
 Keyila ka surun Bamakò la.

Kati	Sunkalo_ . . . samiya_ . .
Baginda	Selibaliya_ . kafiriya_ . .
Bili . . . dugu_ . .	Den-muso . . . a ba . . .
Kabara . . Tunbutu . .	Den-kè a fa . . .

222 Intermediate Bambara

Baro-misènw: jan/surun

- A. An sera wa?
 B. Ayi, an ma se fòlò.
 A. A tò ka jan wa?
 B. Dòoni b'a la hali bi.
 A. Segi lajigin.
 B. N'bolo t'a sòrò.
 A. E fana ka surun kojugu.
 B. O tè. A ka jan dugu la de kojugu.
 A. Mun na i ma taa kunun?
 B. N' ma mògò sòrò n' ni min bè taa.
 A. E kelen tè se ka taa wa?
 B. Ayi. Sira ka jan mògò kelen mobili-boli ma.
 A. I bè taa min?
 B. N' bè taa Adama bara.
 A. I tè mobili ta.
 B. Ayi. Adama ka yòrò ka surun yan na.
 A. I bée taa min?
 B. N' bè taa Misira. I bè taa n' bila wa?
 A. N' bè se ka taa i bila. I bè taa cogo di?
 B. N' bè taa n' sen na.
 A. Yòrò ka jan kojugu. Ne tè se ka taama fo yen.
 B. E ye salabagatò yèrè de ye.
 A. Aw nana tuma jumèn?
 B. An nana lèrè lè la.
 A. O tuma aw bòra Bamakò tuma jumèn?
 B. An bòra yen sògòma joona fè.
 A. N' ma deli ka sira in kè. A ka jan kosèbè wa?
 B. Dan t'a la.

Segin-n-kan: ... ka dògòn min ...

Mògò ka dògòn min tè sènè kè.
 Bamakòka ka dògòn min tè bamanan-kan mèn.
 Yiri ka dògòn min fura-bulu tè binni daminè Uti la.
 Dumuni ka dògòn Adama tè min dun.
 Dòlò ka dògòn a tè min min.
 Muso ka dògòn Salifu tè min fè.
 Seli-waati ka dògòn n' tè taa min seli misiri la.

Nyininkali:

- A. Dugu-mògòw bè sènè kè wa?
 B. Dugu-mògò ka dògòn min tè sènè kè.
 A. Bamakòkaw bè bamanan-kan mèn wa?
 B. Bamakòka ka dògòn min tè bamanan-kan mèn.

NOTES

1. fo

This lesson introduces a rather special use of fo-clauses in which they are interpreted as expressing obligation or necessity. In most of these cases, the fo-clauses are also accompanied by a conditional ni-clause, e.g.

F'i ka Ala minè, ni se t'i ye.
You must accept God, if you have no power.

2. Postposition ye

Note that the postposition ye can be used as above with se "power, ability" with the interpretation "to have power". The postpositions la, fè and bolo would all be inappropriate with se. This is the only example of this construction that we have found in Bambara. The use of ye in possessive constructions is more common in other dialects. Notice that in Bambara expressions like "to be strong, to be intelligent" use the postposition la and not ye, e.g.

fanga b'a la	He is strong (strength is on him).
hakili b'a la	He is intelligent (intelligence is on him).

3. jan X la, surun Y la

The expressions "X is far from Y, X is near to Y," are captured in Bambara by "X ka jan Y la, X ka surun Y la."

Remember that jan can be translated by "tall, long, far." Surun can be translated "short, close, near," depending on the context.

As in English, these words can be used to refer to either time or space, e.g.

san <u>fila</u> man <u>surun</u>	Two years is not short.
<u>tuma</u> <u>jan</u>	a long time

4. ka dōgòn/ca, min...

The expressions in English "there are few X that Y, there are many X that Y," are captured in Bambara with a relative clause construction translating as "the X are few that Y, the X are many that Y".

Muso man ca, Madu tè min fè.
There are few women that Madu doesn't like.

Ko ka ca, n' b'a fè ka min kè.
There are many things that I want to do.

- A

E

A

K

5

K

v

M

34

It should be remembered that ca and dògòn work in the same way as numerals in that nouns that they modify do not occur with the plural marker. These forms vary considerably from dialect to dialect, e.g.

Segou Bambara:	ca	dògò
Bamako Bambara:	ca	dògòn
Maninka general:	siya	dògòn
Mandinka:	sa	doo

5. As you have learned by now, there are many different ways of speaking B-M-D, just like there are many ways of speaking English, or any language for that matter. All languages differ through time and space and these differences take place at all levels of the grammar.

In this lesson, we have seen that some of the auxiliaries differ between Bambara and Maninka. Dyula auxiliaries also differ from these two. Here are a few of the more common differences and similarities.

	Bambara	Maninka (Wasulu)	Mandinka	Dyula
present aff neg	bè/bi tè/ti	di tè	ka buka	bè tè
future aff neg	bèna na tèna	di tè	si ti/tè	bè bèna tè tèna
completive trans.	ye ma	bara mā	ye mang	ka ma
completive intrans.	-ra ma	bara ma	-ta ma	-ra ma
subordinate and imperative	ka kana	ka kana	ye kana	ka kana
hypothetical	mana	bara di		

6. bila X la

One of the many patterns in which bila occurs. In this case, it is intransitive and takes a postpositional argument with la. It translates as "act disdainfully, disrespectfully towards X," e.g.

A bilala Fanta la.

U bilalen bè dunun na.

He acted disrespectfully towards Fanta.

They act disrespectfully towards stranger

Notice that the past participial form is preferred to characterize a consistent or habitual pattern of behavior.

7. taa X bila Y

Another use of bila is to capture the notion "accompany," e.g.

I bè taa n' bila wa?

A taara Fanta bila sinima na.

Will you accompany me?

He accompanied Fanta to the cinema.

8. X bolo bè Y sòrò

The expression is used to capture the notion "reach (something) with one's hand," e.g.

N' bolo_ tè se ka segi_ sòrò.

N' ma se ka buwati_ sòrò.

I den_ bolo_ bè fura_ sòrò.

I can't reach the basket

I wasn't able to reach the can.

Your child can reach the medicine.

When the Bambara expression occurs in the affirmative complete it can also translate as "touch," e.g.

N' bolo ye kitabu_ sòrò.

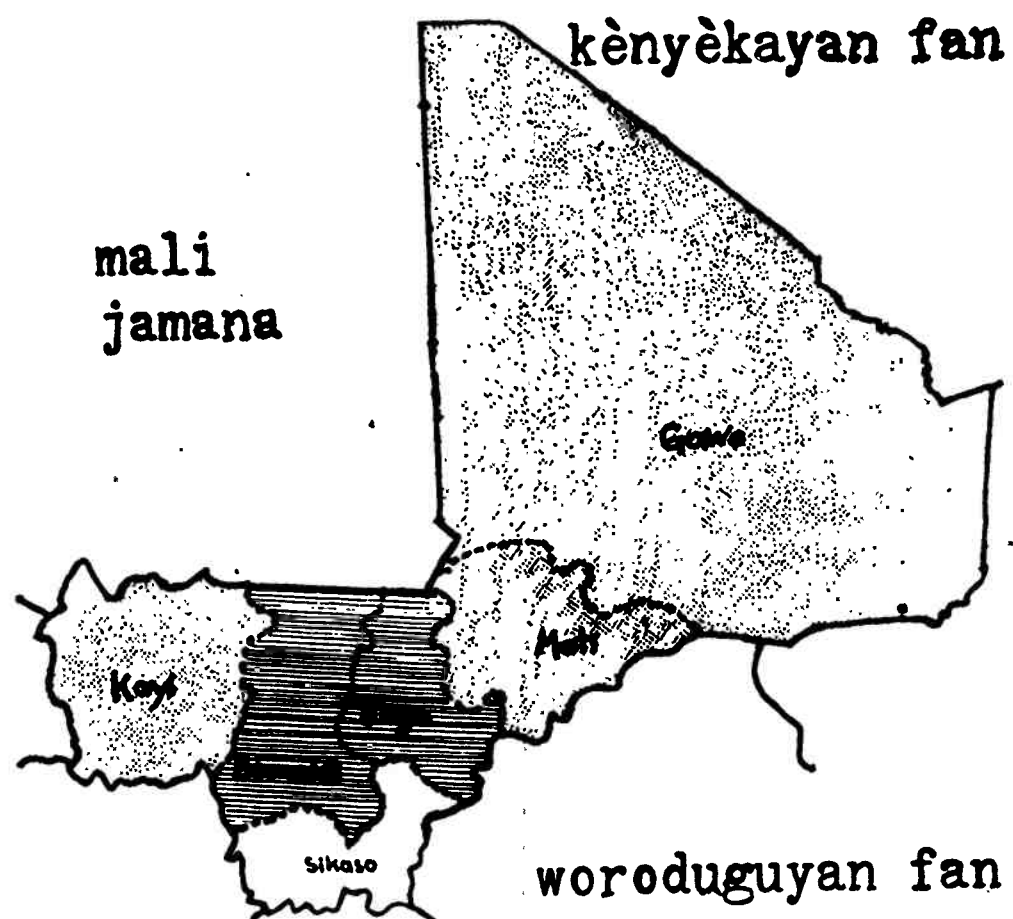
My hand touched/reached the book.

VOCABULARY

balan.	pliers
boli	fetish, idol
daga	pot, pottery
dalilu	means, power
dan-fèn.	living thing (create-thing)
dinyè (var. duniya, duna, diyèn, jèn).	world
fan.	forge
fan-da	forge-mouth
fasa	praise song
finfin	charcoal
fiyè	blow
halaki	destroy
jele	axe
kòma	bambara initiation society
kòma-tigi	chief of kòma
kulan.	anvil
marato (Fr.).	hammer

Intermediate Bambara 227

nagasi. destroy, fall in misery
 -- nēgè fin. iron ore
 numu blacksmith
 numuya blacksmithing
 san-fin cloud (sky-dark)
 san-ji rain (sky-water)
 siri attach, tie
 sōn worship
 suman food, crops
 tasuma-kemu red hot coals

KALAN 18

Donsoya

Nsiirin:

"Kungo-ka-di-n'ye" ani "n'ye-donso-ye"
tè kelen ye.

X-ma
i bila X kò
ka mèn X la
tigi
X ko diya
X bè sòrò ka Y
ka X dògò-da

Donsoya_

Donsoya_ ye koba ye. Naloma de t'a dòn. Fèn. bée tògò sòrò ka di fo donsoya. N'i ma siran donsoya_ nyè, i tè siran fèn nyè tugun. Donsoya_ ka di mògò dòw ye. U bè marafa san. U bè taa sogo faga, nka o tigiw tè donsoy ye. Olu ye donso-ladegew de ye.

Mògò bè kè donso ye cogo jumèn? Kabini i den-misèn-ma, i b'i diya-nyè-mògò dò nyini, min ye donso ye. I b'o kè i karamògò ye. N'a bè taa nanyan kònò, i b'i bil'a kò. N'a ye sogo faga, i b'o sogo doni ta ka na n'a ye so. I bè mèn o sogo-doni-ta la. N'i ko diyar'a ye, a bè to sòn dònì dònì, ka donsoya-kow nyè jira i la. Mògò tè kè donso ye, n'i ma tòorò caman ye, mògò tè kè donso ye n'i ma sabali. N'i karamògò y'i sègè-sègè, k'a dòn ko i bè se ka kè donso ye, a b'a f'i ye i ka woro bilen tan-nyini, ani mana-dunun. N'i y'o woro bilen tan ni mana-dunun sòrò, aw bè jè ka taa nyògòn fè donsoba bara. O fana b'a lase donso tòw ma. O la sa, don dò bè dògò-da. Bèe bè nyògòn kun-bèn dan-kun na o don, k'i ka dan-kun-saraka bò. Saraka-bò mana ban, i bè sòrò k'i kali donso bée nyana k'i tè bò donsoya la tugun.

Fara-finna furaw caman bè bò donsoy bolo. U bè sa-kin-fura bò, ani joli-fura, ni nyama-fura, ni mògò-tanga-fura ni fura caman wèrèw. Donso bè su dòn, a bè tile dòn. A bè kalo dòn, a bè dolo dòn. Don min ka di, ani don min man di, donso b'o dòn. A bè nanyan dòn, a bè finyè dòn. Nin bée bè kalan donsoya la.

Nyininkali:

1. Donsoya_ ye mun ye?
2. Jòn t'o dòn?
3. Mun sòrò man di donso fè?
4. Mun na tògò sòrò man di donso fè?
5. Mògò ka kan ka siran donso nyè wa?
6. Mun na?
7. Marifa-tigi bée ye donso ye wa?
8. Marifa-tigi caman bè yen, olu ye mun ye?
9. N'i b'a fè ka kè donso ye, i bè mun kè i den-misènnima?
10. I bè mun kè i karamògò ye?
11. I bè mèn sogo-doni-ta la wa?
12. N'i ka ko diyara donso ye, a bè mun kè?
13. A bè donso-kow bée nyè-jira i la yòròni-kelen wa?
14. Mògò bè kè donso ye cogo di?
15. I karamògò b'a dòn cogo di k'i bè se ka kè donso ye?
16. A man'o dòn, a bè mun f'i ye?
17. Mun bè k'o fènw na?
18. Donsoba bè mun kè?
19. Donsoy bè nyògòn sòrò min?
20. U bè mun kè dan-kun na?

21. I bè mun kè saraka-bò mana ban?
22. I b'i kali mun kan?
23. Donsow bè mun bò?
24. U bè fura jumènw bò?
25. Donso ka dōnni ka bon wa?
26. A bè mun dōn?

Segin-n-kan: X-ma

Kabini i den-misènma, u b'i kalan donsoya la.
 Kabini a den-yèrènima, a bè nin cogo la.
 Kini nama de bè se ka dun.
 Tigani kōgōma santa bè sōrō yōrō bēe.
 Muso kōnōma bè sēgēn kōsēbē.
 Ne kelennama tē se ka nin nyanabō?
 A ye kuma kōrōma de f'i ye.
 An bilakoroma tun tē foyi kē tulon kō.

Nyininkali:

- A. I bè kalan dosoya la tuma jumèn?
- B. Kabin'i den-misènma, u b'i kalan donsoya la.

- A. Maadu tun bè cogo di a den-misènma?
- B. Kabini a den-yèrènima, a bè nin cogo la.

- A. Kini bè se ka dun cogo di?
- B. Kini nama de bè se ka dun.

- A. Mun bè sōrō yōrō bēe?
- B. Tigani kōgōma santa bè sōrō yōrō bēe.

- A. Jōn bè sēgēn kōsōbē?
- B. Muso kōnōma bè sēgēn kōsōbē.

Fò-cogo wèrè: X-ma

- Nyè-jira: A. A den-misènma tun bè nin cogo la.
 B. A tun bè nin cogo la k'a to den-misènya la.

An bilakoroma tun tē foyi kē tulon kō.
 U npogotigima tun bè tēgèrè-tulon kē su fē.
 A kōnōma tun bè kumun fē kōsēbē.
 A cē-gananma tun bè tobili kē a yèrē ye.
 A muso-gananma tun tē bō kēnēma.
 Fanta musokōrōnima bè kē ncōrōni ye.
 Maadu kalandennama tun tē ko kolon si kē.

Segin-n-kan: Bila X kō

Ni donso bè taa nanyan kōnō, bilakoro b'i bil'a kō.
 Ni muso bè taa dōgō-nyini, denni b'i bil'a kō.
 Ni Ali bè taa ntola-tan-yōrō la, a dōgō-kē b'i bil'a kō.

232 Intermediate Bambara

N'taatò nyègèn_na, a y'i bila n' kò.
 Shaka mana wulí tuma o tuma, a ka wulu b'i bil'a kò.
 Ni n' ye so sira minè, i k' i bila n' kò.

Bila-nò-la

An k'an bila Musa kò.
 karamògò . . .
 moriba . . .
 donsokè . . .
 numukè . . .
 musokòròba . . .
 a . . . i
 u . . . u
 n . . . n
 aw . . . aw
 i . . . i
 an . . . an
 Baba . . i
 Musa . . i

Fò-cogo-wèrè: bila X kò

- A. Ni donsokè bè taa nyanan kònò bilakoro bè tugu a nò-fè.
 B. Ni donsokè bè taa nyanan kònò, bilakoro b'i bil'a kò.

N' taatò nyègèn_na, a tugura n' nò-fè
 Shaka mana wulí tuma o tuma, a ka wulu bè tugu a nò-fè.
 Ni n' ye so sira minè, i ka tugu n' nò-fè.
 Ni Ali bè taa ntola-tan-yòro, a dògòkè bè tugu a nò-fè.
 Ni muso bè taa dògò-nyini, den bè tugu a nò-fè

Segin-n-kan: mèn X la

I bè mèn o sogo-doni-ta_la.
 Madu bè mèn tubabu-kan-kalan_na.
 A bè mèn muso-kolon-tigè_la.
 Aw bè mèn fini-kòrò-don_na.

A bè mèn misi-wolo-feere_la.
 U bè mèn saga-kungolo-dun_na..
 I muso bè mèn fini-kolon-ko_la.

Bila-nò-la: mèn X la

Fanta mènna dumuni-tobi_la.
 kungolo-feere . . .
 furanni . . .
 fini-ko . . .
 kun-siri . . .
 lakalanni . . .
 don-ka-bò . . .
 lètèrè-sèbèn . . .
 gala-don . . .

Yèlèmali: mèn X la

Nyè-jira: A. Madu mènna tubabu-kan-kalan na.
B. Madu ma mèn tubabu-kan-kalan na.

I bè mèn <u>o</u> sogo-doni-ta la.	<u>U</u> mènna saga-kungolo-dun na.
A bè mèn muso-kolon-tigè la.	<u>I</u> muso mènna fini-kolon-ko la.
Aw mènna <u>fini</u> -kòrò-don na.	Sali mènna wariba-dun na.
A mènna <u>misi</u> -wolo-feere la.	

Segin-n-kan: tigi

Mògò bè taa misiri la, nga o tigi tè waliju ye.
Mògò bè taa sogo faga, nga o tigi tè donso ye.
Mògò bè kuranè kalan, nga o tigi tè mori ye.
Mògò bè dōnkili da, nga o tigi tè jeli ye.
Mògò bè nègè baara, nga o tigi tè numu ye.
Mògò bè sogo feere, nga o tigi tè waye ye.
Mògò bè sènè kè, nga o tigi tè sènèkèla-ṇana ye.
Mògò bè doni ta, nga o tigi tè baara-nyini ye.
Mògò bè sèbènni kè, nga o tigi tè karamògò ye.
Mògò bè wari sòrò, nga o tigi tè baana ye.
Mògò bè wari sòrò, nga o tigi tè jagokè a ye.

Kuma-sèn-dila: o tigi

Nyè-jira: A. Misiri. . . . waliju
B. Mògò be taa misiri la, nga o tigi te walijū yo.

sogo-faga	donso
kuranè	mori
dōnkili	jeli
nègè	jeli
sogo	waye
sènè	sènèkèla-ṇana
dōni	karamògò
wari	jago-kèla

Segin-n-kan: ko diya X ye

N'i ko diyara i karamògò ye, <u>a</u> bè dò f'i ye.	I ka nisòn-diya y'i ko diya
<u>A</u> ka mògòya y' <u>a</u> ko diya n' ye.	dugu-mògòw ye.
<u>A</u> muso fòlò ka sabali y' <u>a</u> ko diya bèe ye.	Mògò tè ko diya mògò ye ganson.

Nyininkali:

A. I karamògò bè dò f'i ye tuma jumèn?
B. N'i ko diyar'a ye.

A. Mun y'a ko diya i ye?
B. A ka mògòya.

234 Intermediate Bambara

Nyininkali: (cont.)

- A. Mun y'a muso fòlò ko diya mōgōw ye?
B. A ka sabali.

- A. Mun bè mōgō ko diya mōgō ye.
B. Mōgō tè ko diya mōgō ye gansan.

- A. Mun ye n' ko diya dugu-mōgōw ye?
B. I ka nisòn diya.

Segin-n-kan: X sòrò ka Y

I bè sòrò k'i kali donso bée nya na.
I bè sòrò ka saga kan tigè.
Cè bè sòrò ka tilali kè.
A bè sòrò ka taa sugu la.
Mōgōw bè sòrò ka dumuni kè.
Binta bè sòrò ka minanw ko.

Peresidan bè sòrò k'a kali jamana
bée nyana.
Den-misènw bè sòrò ka t'u da.
Aw bè sòrò ka na mōgōw tōorò.
Kalan-denw bè sòrò ka nyōgōn-dan kè.
Fanta bè sòrò ka daraka tobi.
Adama bè sòrò k'a niyōrō bò.

Bila-nò-la: X sòrò ka Y

I bè sòrò k'i kali donso bée nya na.
... ka saga kan tigè.
Maramu bè sòrò ...
Nyèba bè sòrò ...
... k'a ka finiw ko.
... ka den-misènw lasunōgō.
... ka mobili wuli ka taa.
... ka sènekèlaw fo.

Madu bè sòrò
Bìrama bè sòrò
... ka muso furu.
... ka nkōni-fō daminè.
... ka seli-ji-ta daminè.
Silamèw bè sòrò
Morikè bè sòrò
Adama bè sòrò
Fanta bè sòrò

Segin-n-kan: . . . min . . . ani . . . min.

Don min ka di, ani don min man di, donso b'o bée dòn.
Mōgō min ka nyi, ani mōgō min ma nyi, o bée n'a taa-yōrō don.
Sogo min ka bon, ani sogo min ka dōgōn, donso b'o bée faga.
Musō min cè k'a nyi, ani muso min cè man nyi, Ala de y'u bée da.
Jamana min ka bon, ani Jamana min ka dōgōn, Sariya y'o bée kè kelen ye.

Nyininkali:

- A. Donso bè mun dòn?
B. Don min ka di, ani don min man di, donso b'o bée dòn.

- A. Sariya ye mun kè?
B. Jamana min ka bon, ani Jamana min ka dōgōn, sariya y'o bée kè kelen ye.

- A. Ala ye mun kè?
B. Musō min cè ka nyi, ani muso min cè man nyi, Ala y'o bée da.

- A. Mògòw bè taa min?
 B. Mògò min ka nyi, ani mògò min man nyi, o bée n'a taa-yòrò don.

- A. Donso bè sogo jumènw faga.
 B. Sogo min ka bon, ani min man bon, donso b'o bée faga.

Segin-n-kan: dògò-da

Don dò bè dògò-da donso fè.
 A fa y'u bolokoli-don dògò-da.
 Muso so-mògòw ni cè so-mògòw bè furu dògò-da.
 An bènkè y'an taa-don dògò-da.
 Jamana fila ye kuma don dògò-da.
 Kalandenw ye nyana jè-don dògò-da.
 Seli-don bè dògò-da silamèw fè.
 Cè n'a terikèw ye buran-foli-don dògò-da.

Nyininkali:

- A. Donso bè mun kè?
 B. Don. dò bè dògò-da u fè.
 A. Cè ni muso so-mògòw bè mun kè?
 B. U bè furu don dògò-da.
 A. Jamana fila ye mun kè?
 B. U ye kuma don dògò-da.
 A. Kalandenw ye mun kè?
 B. U ye nyana jè-don dògò-da.
 A. Silamèw bè mun kè?
 B. Seli-don bè dògò-da u fè.
 A. Cè n'a terikèw ye mun kè?
 B. U ye buran-foli-don dògò-da.

Bila-nò-la: dògò-da

Don-dò bè dògò-da donso fè.
 masaw . . .
 famaw . . .
 kalan-denw . . .
 ci-kèlaw . . .
 musow . . .
 Furu-siri-don
 Den-kun-di-don
 Bolokoli-don
 Kònyòya-don
 Buran-foli-don

236 Intermediate Bambara

Yèlèma: dōgō-da.

Nyè-jira: A. Don dō bè dōgō-da dōnsow fè.
B. Dōnsow bè don dō dōgō-da.

Bolokoli-don bè dōgō-da u fa fè.	Den-kun-di bè dōgō-da den-faw ni den-baw fè.
Furu-siri-don bè dōgō-da fanga fè.	Tulon kè-don bè dōgō-da dōnsow fè.
Kōnyōya-don bè dōgō-da musow fè.	Kalan kè-don bè dōgō-da karamōgōw fè.
Kuma-don bè dōgō-da faama fila fè.	Buran-foli don bè dōgō-da teriw fè.
Tōn-sigi-don bè dōgō-da kun-tigiw fè.	Nyōgōn-ye-don bè dōgō-da Adama fè.

Segin-n-kan: . . . X la.

Nin bēe bè kalan donsoya la.	Nin bēe bè dege garankeya la.
Nin bēe bè kalan numuya la.	Nin bēe bè dōn nyamakalaya la.
Nin bēe bè munyu mōgōya la.	Nin bēe bè faamuya hōrōnya la.
Nin bēe bè don npogotigiya la.	Nin bēe bè kē denmisēnya la.

Bila-nō-la: . . . X la.

Nin bēe bè kalan donsoya la.
 munyu
 dege
 nyini
 dōn
 kē
 numuya
 den-misēnya
 garankeya
 jeliya
 nyamakalaya
 kamalenya
 solimaya

Kuma-sen-dila: . . . X

Nyè-jira: A. kalan donsoya
B. Nin bēe bè kalan donsoya la.

munyu	mōgōya
faamuya	hōrōnya
kē	den-misēnya
munyu	silamēya
dōn	garankēya
dege	numuya
kōlōsi	den-misēnya
dōn	npogotiya
sēbēn	kalandenya
dun	fantanya

Segin-n-kan: sègèsègè

I karamògò b'i ka dònni sègèsègè.
 Sariya-tigèla bè mōgōw ka kuma sègèsègè.
 Shaka bè kanw sègèsègè kòsòbè.

Ali bè ko bée sègèsègè.
 An bèna nin ko in sègèsègè.

Nyininkali:

A. I karamògò bè mun kè?
 B. A b'i ka dònni sègèsègè.

A. Ali bè mun kè?
 B. Ali bè ko bée sègèsègè.

A. Sariya-tigèla bè mun kè?
 B. A bè mōgōw ka kuma sègèsègè.

A. Aw bèna mun kè?
 B. An bèn'a sègèsègè.

A. Shaka bè mun kè?
 B. A bè kanw sègèsègè.

NOTES1. X-ma

In the introductory lessons, we introduced the suffix -ma which expresses abstractly "having the property of." When added to a noun that represents a stage in life, it could be translated, "as an X," e.g.

I bilakoroma ma foyi kè tulon kò
 As a youngster, you did nothing but play.

This use of the construction is always appositional.

When added to a concrete noun, -ma acts much like the suffix "-y" in English, e.g.

jima	watery
kògòma	salty
bugurima	dusty
nonoma	milky

This use of the construction will usually be adjunctive, i.e. it will have compound tone with the preceding noun.

na-jima	watery sauce
tiga-kògòma	salty (salted) peanuts

Many uses of -ma can be also translated by the suffix -like in English, e.g.

musoma	womanlike
cēma	manlike
sanuma	goldlike
doloma	starlike

2. i bila X kò

This use of bila could be translated as "follow (along) after X." It is generally used reflexively, e.g.

Muso_y'i bil'a cè kò.
The woman followed after her husband.

3. mèn X la

The verb mèn, as we have seen, can be translated as "stay, last a long time." It can occur with a postpositional argument with la, in which case it can translate as "do X for a long time," e.g.

Madu mènna tubabu-kan-kalan na.
Madu has been studying French for a long time.

4. tigi

Most uses of tigi that we have seen up to the present time are cases where it is compounded to the preceding item, and generally has a translation similar to the suffix use of "-man" in English, e.g.

takisitigi	taximan
misitigi	cattleman, cowman

Although it has many other translations, the meaning in B-M-D remains quite consistent. It means "the person responsible for X." The responsibility may be of many kinds, e.g. ownership, guardianship, authorship. In this lesson, we introduce tigi, meaning "the one who does/did X," e.g.

Mògò bè dòn-kili da nga o tigi tè jeli ye.
A person may sing a song but the one who does that is not (necessarily) a bard.

5. X ko diya Y ye

This expression generally translates as "please Y," e.g.

Fanta ko diyara Baba ye.
Fanta pleased Baba.

Some speakers feel that it is more polite and/or grammatical to use ko when talking about people, whereas in talking about things or events, ko is not necessary, e.g.

Nyènajè diyara Baba ye.
The party pleased Baba.

6. X dògò-da

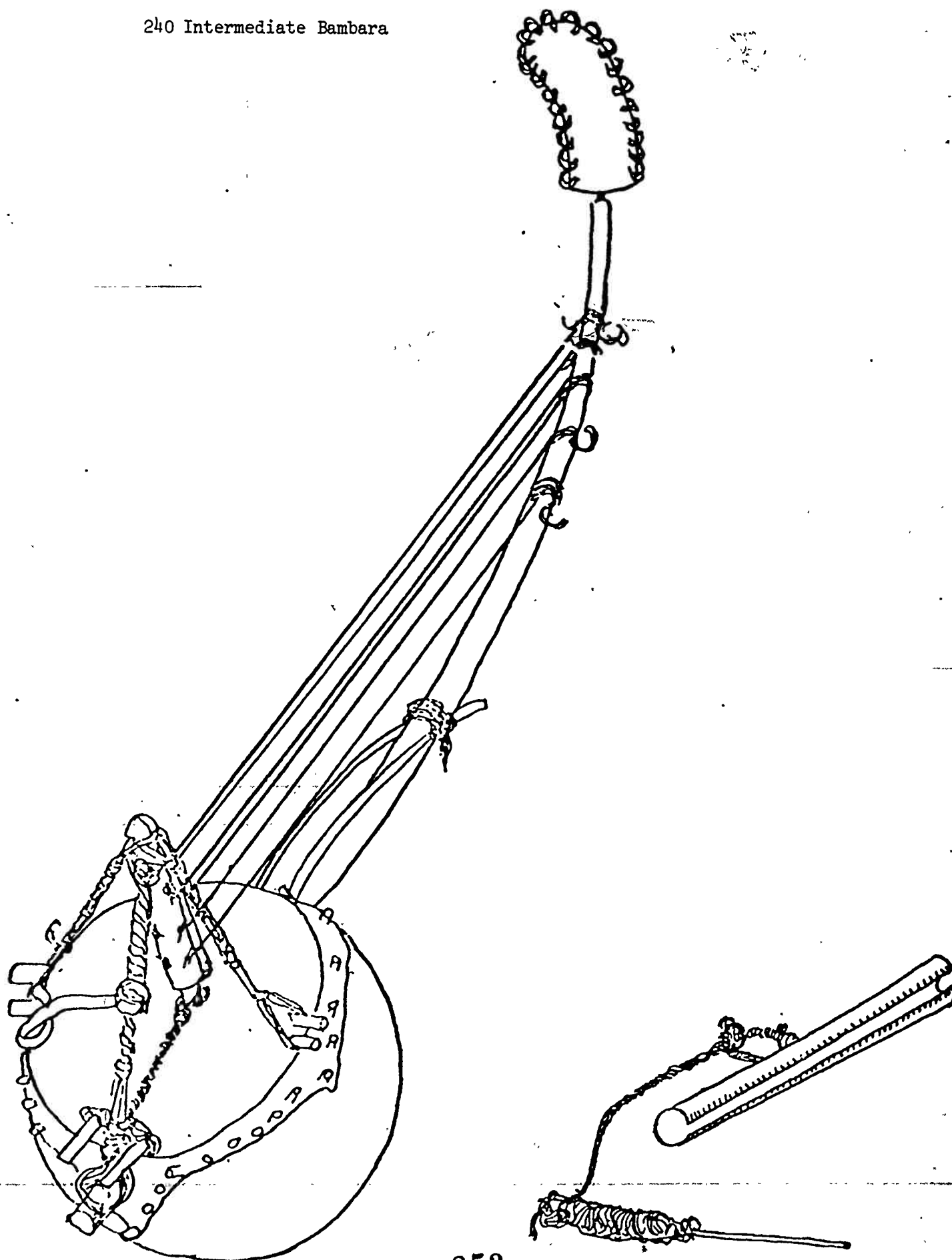
This is a compound verb meaning literally "establish the market." Its meaning has become generalized to express the notion "set a date for," e.g.

- A ye nyèna jè dōgō-da.
He set a date for the party.

Vocabulary

dan-kun	border, outskirts, crossroads, limit
den-misenma	childhood
diya-n-ye-mògò. . .	loved one
dōgō-da	set a date for
dolo.	star
donso	hunter
donsoba	chief hunter
donsoya	hunting
donso-ladege. . . .	so-called hunter
faga.	kill
fura.	medicine, leaf
fura bò	make medicine for
jè.	gather
joli.	wound, cut
joli-fura	medicine for cuts
kali.	swear
ladege.	imitate
mana-dunun.	drum with rubber head
marafa.	gun, rifle
mògò-tanga-fura . .	reputation medicine
naloma.	stupid, ignorant
nyama-fura.	power medicine
nyanyan.	bush
sa-kin-fura	snake bite medicine
saraka bò	make a sacrifice
sègèsègè.	investigate, analyse, examine
sogo.	wildlife, game

240 Intermediate Bambara

253

KALAN 19

Mori ni moriya

Nsiirin:

Bala sara. Bala wèrè sara.
Ni jugunni ma kè nyè-mògò-den ye,
a fana ka kan ka sigi fanga la.

Benefactive ye
Benefactive kun
X da-n-kan
X fara Y kan
X labila
jigin

Mori ni moriya

Umaru Jara ye mori ye. Dugu silamèya sira bée nyèmògòya b'ale de bolo. Umaru de bē misiri lasali. Okòsòn, dòw b'a wele ko alimami. Ale de bē silamè furuw siri. Den-kun-di tē kē a kò bawo ale de bē kalan kē. Ale de bē den tōgò wele. Ale de bē dugawu k'a ye. A bē sēbēnw ni nasiw dila mōgòw ye.

Moriya sòrò ka gèlèn kojugu. Umaru Jara wolola Welesebugu la. A ye san duuru sòrò tuma min, a fa y'a don kalan na Welesebugu. A ye kalan kē Welesebugu f'a ye kurana jigin. A donnen kalan na f'a ka taa kurana jigin, Umaru tun bē ko kelen in de kē don o don. A tun bē soli ka wuli ka taa ji ta a Karamògò musow ye, k'u ka dagaw fa. Walaha waati tun mana se, kalanden bēe lajèlèn tun bē taa kungo kòndò. U kelen kelen tun b'i doni dògò-siri fila la ka na n'a ye so. Selifana tun mana se, u tun bē kalan kē fo laansara. Sani den-misēnw ka kurana jigin, sòran bē sēbēn u ye walan kan, u b'o durusi. N'u tun y'o durusi, o tun bē ko ka bō yen, dòwèrè tun bē sēbēn u kun. Ni mōgò min tun dēsèra i ta la, Karamògò tun b'i lamaga-kòsòbē. Laansara tun mana se, kalanden bēe tun bē walan bila. U tun b'u ka potiwa ta ka taa garibuya la dugu kòndò. U tun bē taa mori-kalan kē mōgòw ka daw la.

Umaru kèlèn ka kurana jigin, a karamògò y'a dege sēbēnni na, ka kurana fana d'a ma. A kèra karamògò da-n-kan ye. A bē sòranw sēbēn kalandenw kun, a bē walan minè u yē. A tora karamògò Bukari bolo f'a y'o ka kitabu bēe kalan k'u kòndò-ko dòn. O kèlèn na, Umaru so-mōgòw y'a nyin'a karamògò fē a ka Umaru labila yaasa u k'a bila ka taa Masina ka taa dò far'a ka kalan kan. Umaru ye san wòròrò kē mori-kalan na Masina. A kèlèn ka diina faamuya kòsèbē, k'a sariya faamuya a nyè bēe ma, Masinakaw y'a labila.

Umaru sèginna so ka n'i sigi a karamògò fòlò kòrò. A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min. O salen, ale kèra dugu morikè ye.

Nyininkali:

1. Umaru Jara ye mun ye?
2. Mun b'a bolo?
3. Jòn bē misiri lasali?
4. Umaru bē baara jumēnw kē dugu kòndò?
5. Moriya sòrò ka di wa?
6. Umaru wolola min?
7. A donna kalan na k'a to san joli la?
8. A ye kalan kē Welesebugu fo tuma jumèn?
9. K'a to kalan na, a tun bē ko jumēnw kē don o don?
10. A tun bē soli ka mun kē?
11. A tun bē mun kē walaha waati la?
12. U tun bē mun kē selifana ni laansara cè.
13. Den-misenw bē mun kalan kurana kòndò?
14. Sòran bē sēbēn mun kan?
15. N'i dēsèra k'i ka sòran durusi, mun bē k'i la.

16. Laansara mana se, kalandenw bè taa mun kè? ,
17. U b'u ka potiw ta ka taa min?
18. U bè taa mun kè?
19. U bè taa mun kè mògòw ka daw la?
20. Umaru kèlen ka kurana jigin, a karamògò y'a dege mun na?
21. A karamògò ye mun d'a ma?
22. A kèra mun ye? A tun bè mun kè?
23. A tora Karamògò Bukari bolo fo tuma jumèn?
24. Mun na a so-mògòw b'a fè a kàramògò k'a labila?
25. U b'a fè k'a bila ka taa min?
26. Umaru ye san joli kè kalan na Masina?
27. Masinakaw y'a labila tuma jumèn?
28. A ye mun kè?
29. Umaru kèra dugu morikè ye tuma jumèn?

Segin-n-kan: X kè Y ye.

A bè taa ji ta karamògò musow ye.
U bè taa garibuya kè u karamògò ye.
A bè foro-baaraw kè a so-mògòw ye.
A bè n'ka walan sèbèn n' ye.
A ye mobili san a ba n'a kòrò-muso ye.
Fanta de bè n'ka nakò-kòndò-fènw feere n' ye.

Bila-nò-la:

A bè taa ji taa a so-mògòw ye.
Umaru a karamògò musow
 dògò nyini
 dògò ci
 minan ko
 finiw ko
 tobili kè
 na san
 susuli kè
 furali kè
 ciw kè

Segin-n-kan: kun

Karamògò bè sòran sèbèn i kun.
Sori bè angilè-kan kè an kun.
Fula-muso bè nòndò suman mògòw kun.
A ye ji caman kè n' kun.
San-ji bè tinyèni don cikèlaw kun tuma dòw.

Bila-nò-la:

<u>Karamògò</u> bè <u>sòran</u> sèbèn. <u>Adama</u> <u>kun</u> .	<u>Sanji</u> bè <u>tinyèni</u> <u>don</u> <u>cikèlaw</u> <u>kun</u> .
. <u>jate</u> <u>kè</u> so-jòlaw . .
. <u>tubabu-kan</u> sira-baaralaw ..
. <u>angilè-kan</u>	<u>Fulamuso</u> ye <u>nòndò</u> <u>suman</u> a <u>kun</u> .
	<u>Bamananmuso</u> . <u>di</u>
 <u>nyò</u>
 <u>fèenè</u>

244 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: da-n-kan

Umaru kèra karamògò da-n-kan ye.
Ture kèra balikukalan kuntigi da-n-kan ye.
Ali de tun ye Banki kun-tigi da-n-kan ye.
Rockfeller ye Ameriki Peresidan da-n-kan ye.
Musa de y'u ka du-tigi da-n-kan ye.

Bila-nò-la:

Umaru kèra karamògò da-n-kan ye.dugu-tigi
.nyè-mògòdu-tigi
.Peresidan.	Fanta . . .muso-kuntigi.
.kun-tigiminisiri.

Segin-n-kan: X fara Y kan

Umaru bè taa dò far'a ka kalan kan Masina.	Tilema bè dò fara kòlon dunya kan.
Taama bè dò fara mògò ka dònni kan.	Bubu taara dò far'a ka kalan kan Far
Furu bè dò fara mògò ka sabali kan.	An ka taa dò fara mobili senw finyè
	kan.

Bila-nò-la:

Umaru taara dò far'a ka kalan kan.	Furu bè dò fara mògò ka sabali kan.
.dònnisabatili
.forobasigi
.finyèdoni
hakili-tigiya
hèrè

Segin-n-kan: fo ka taa

A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min.
A nana don o don fo ka taa kalan ban don min.
I tè se ka nin nyògòn kè fo ka t'i sa don min.
A tè kè fèn ye fo ka taa duna wuli don min.
U bè baara kè fo ta taa tile bin tuma min.

Bila-nò-la:

A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min.
.masaw
.den-muso.
.cè
.denkènèya don min.
.kunun tuma min.
.tila.
.wuli.
.sunògò.
.terikèdugu jè

A ye kuma ji fa ji jigin.
Maadu bè buteli fa-ji jigin.
Adama muso jiginna denkè la.

N'ta fè n' teri ka jigin n' na.
Baara bè jigin lèrè duuru la.

Bila-nò-la:

A ye buteli fa-ji jigin.
... filen ...
... fa-nò ...
... poti ...

Adama muso jiginna denkè la.
... denmuso ...
... filaninw ...
... sabaninw ...

Bila-nò-la:

Maara bè jigin lèrè 5 la Ameriki.
... 6 ... Mali la.
... 3 ... lakinè.
... 12 ... Mali la.

Ne jiginna i la kòsòbè.
Fanta. . . Maadu . . .
Ali . . . Umu . . .
U . . . an . . .
An. . . i muso . . .

NOTES

1. The postposition ye

In all dialects of B-M-D, the postposition ye is used to signal a benefactive function, that is, to do something for someone else, e.g.

N ye nin kè Fanta ye.
I did this for Fanta.

In Bambara, we have also seen ye used as a postposition optionally in conjunction with ni to signal various kinds of associational relations, e.g.

A ye mori ye.
He is a holyman.

N taara (ni) kitab ye.
I went with the book/I brought the book.

A ka jan (ni) Baba ye.
He is taller than Baba.

A ye nin kè (ni) daba ye.
He did this with a hoe.

In western dialects of Maninka and Mandinka ye is usually replaced by di or ti to express these latter functions.

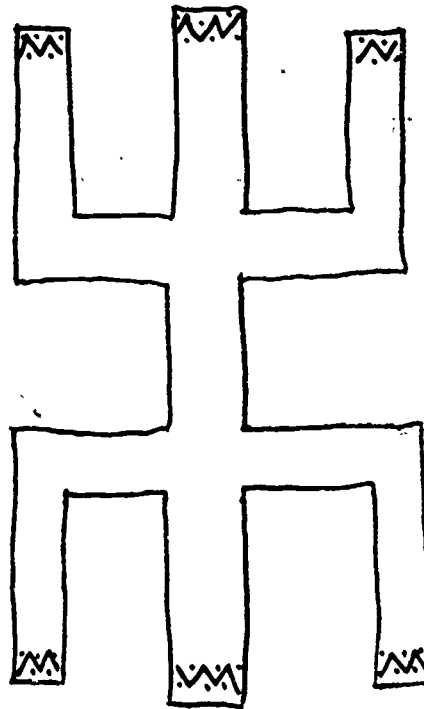
2. Benefactive kun

In Bambara and Dyula, kun can be used to express a particular kind of benefactive/detrimental relationship which would usually be translated as "for" or "to"

Vocabulary

alimami	imam, prayer leader
bala	porcupine
diina	faith
dògò-siri	measure of firewood
doni.	load
durusi.	memorize
garibu.	beggar
garibuya.	begging
juguni	hedgehog
kurana.	koran
labila.	let go, allow, permit
lamaga.	to whip
lasali.	to lead in prayer
mori.	holymen
moriya.	activity of a hopyman
nasi.	magic potion
sèbèn	write, writing; gris-gris, amulet
silameya.	Islam
sòran	verse
walan	wooden state

248 Intermediate Bambara

KALAN 20

An kana baara bila bolo kòfè

Nsiirin: Mògò ka ny'i bara de.

Kalanni ani Segin kanni.

X bila bolo kò fè.

Mèn X la

X-ko

Relative clauses

Nyè-sin X ma

Ka nyè

Past participial phrases

X ka fisa Y ye.

Fo ka

An kana baara bila bolo kò-fè

Seriba wulila ka bò Masabugu la, k'a bèna baara nyini galo-dugu kònò. Tile tan ni duuru, a bè yaalala si-yòrò-ko la. Su fè, a b'i da sugu kònò, ga kolon kòrò.

Wari min tun b'a kun, a y'o dun k'a ban. Kulusi ni dulòki minw tun b'a la, olu kèra finì kolon ye.

Seriba kònò ganna. A m'a dòn a bèna min kè. A tun bè warini minw sòrò doni-ta la, o tè se hali k'a balo. Kòngò ani sègèn ye Seriba fasa fo k'a halaki.

San fila, Seriba bè yaalala, a ma baara sòrò. Tuma dòn, den-misènw bè wòyò a nò-fè, u b'a fò: "Fatò, fatò." U b'a bon ni gòngòrò ye, Seriba bè boli k'i dogo. A b'a fò a yèrè ye: "e ala, ne ye mun kè? I tè hinè ne la wa? I tè hère kè ne ye wa?"

Don dò la, cè-kòròba kelen y'a ye, a hinè y'o minè, o y'a wele k'a fò a ye, a ka sègin a fa-so kònò, a ka taa ci kè kosèbè n'a b'a fè ka hère sòrò. Seriba sèginna ka na Masabugu la. A y'i nyè-sin sènè ma. Jiri-kònò kelen ani tila, a y'o kè tiga ye. A y'a ka foro in baara k'a nyè, fo a yèrè ni-sòn-diyara.

Suman-ladon bannen, Seriba y'a faamu ko dugu-kolo tè mògò nègèn, bawo Seriba ka tiga ye waa wòrò sòrò. Seriba ye so nyuman jò, ka muso nyuman furu, ka misiba n'a den san, ka baw san.

Yèrè-dòn ka fisa ni so-dòn ye. Aw k'a dòn ko dugu-kolo tè mògò nègèn abada.

(Nin bora Kibaru kònò, nimòrò 12, nyè 3).

Nyininkali:

1. Seriba bora min?	15. A ye baara sòrò wa?
2. A taara min?	16. Den-misènw tun bè mun k'a la?
3. Mun na a taara galo-dugu kònò?	17. A tun bè mun fò a yèrè ye?
4. A ye si-yòrò sòrò joona wa?	18. O kòrò ye mun ye?
5. A ye waati jumèn kè si-yòrò-nyini na?	19. Cèkòròba y'a wele ka mun f'a ye?
6. A tun bè da yòrò jumèn?	20. Mun na cèkòròba y'o f'a ye?
7. A ye mun k'a kun-wari la?	21. Seriba sèginna so wa?
8. Mun kèr'a ka finiw na?	22. A y'i nyè-sin mun ma?
9. A kònò ganna wa?	23. A ye mun sènè?
10. A tun bè mun baara kè?	24. A ka foro kènè hakè tun ye mun ye?
11. A tun bè wari caman sòr'o la wa?	25. Suman-ladon bannen, Seriba ye mun faamu?
12. O wari tun bè se k'a balo wa?	26. Mun y'a to a y'o faamu?
13. Kòngò ni sègèn ye mun kè Seriba la?	27. A ye sòrò kè wa?
14. Seriba ye san jòli kè yaala la?	28. A ye mun kè n'a ka wari ye?

Bila-nò-la: Ka X bila bolo kòfè.

An kana baara bila bolo kòfè.

- balimaya
- teriya
- mògòya
- seli
- kalan
- sènè
- kanu
- nyumanya

Baro-misèn:

- A. A mènna si-yòrò nyini na wa?
- B. Tile tan ni duuru, a bè yaalala si-yòrò-ko la.
- A. A mènna.

- A. A mènna kalan na wa.
- B. San 5, a bè kalan na.
- A. A mènna kalan na.

- A. A mènna ntola-tan na wa?
- B. San 12, a bè ntola-tan na.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna so kònò wa?
- B. Lèrè 6, a bè sunògò la so kònò.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna baara la.
- B. Lèrè 12, a bè baara la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna mobili-boli la wa?
- B. San 27, a bè mobili-boli la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna lakalanni na wa?
- B. San 10, a bè lakalanni na.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna muso-nyini na wa?
- B. San 4, a bè kòlòsili kèla muso-ko la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna foro-nyini na wa?
- B. San 9, a bè taa-ka-segin-na foro-ko la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna so nyini na wa?
- B. Kalo wòrò, a bè so nyini na.
- A. A ye dò k'a la.

Bila-nò-la: X-ko

Tilo 15, a bè yaala si-yòrò-ko_{la}.
 baara-ko_{la}
 foro-ko_{la}
 so-ko_{la}
 suman-ko_{la}
 mobili-ko_{la}
 maso-ko_{la}
 sari-ko_{la}

Bila-nò-la:

Wari_{min} tun b'a_{ku} kun, a y'o_{tu} fan k'a_{ba} ban.
 Hòndò_{la} lin_{la}
 Samu_{la} feere_{la}
 Dute_{la} wali_{la}
 Kògò_{la} di_{la}
 Fini_{la} ni_{la}

Bila-nò-la:

A y'i nyè-sin sènè_{ma}.
 kalan_{la}
 ntola-tan_{la}
 mobili-dila_{la}
 nakò-sènè_{la}
 bagan-mara_{la}
 negèso-boli_{la}
 bitiki-feere_{la}
 baliku-kalan_{la}
 fini-feere_{la}

Bila-nò-la:

A y'a ka fero in taara ka nyè.
 a ka fero_{la}
 a ka mobili_{la}
 a maso_{la}
 a ka kalan_{la}
 a ka fini_{la}
 a ka ntola_{la}
 a ka tobi_{la}

Kura-don-nyògòn-na: .X-len

Nyè-jira: A. Suman-ladon banna. Seriba y'a faamu.
B. Suman-ladon bannen, Seriba y'a faamu.

Baara_jiginna. Maadu taara so.
Kalan_banna. Den-misèn-w-ye mankan_daminè.
Na wulila. Fanta ye kògò k'a la.
Foro_bulukura. U ye dannì kè.
A fa_nana. U donna so kòndò.
San_jòra. Adama ni Mara taara sugu_la.
Sumanw_feerela. A ye muso wèrè-furu.
Lanpan_fagara. A y'i da ka sunògò.
Kini_mòna. U ye dumuni kè.
A tilāla_kalan na. A sèginna a ka jamana la.
A muso_binna. A sen karila.
Fanta sègèna baara_la. A y'a sègèn lafinyè bò.

Bila-nò-la:

Yèrè-dòn_ka fisa so-dòn_ye.
Saya_ malo_ . . .
Ji_ nòndò_ . . .
Fanta. Nyèba . . .
Segu Bamakò . . .
Misi-sogo_ . . . lè-sogo_ . . .
Bala Seku . . .

Bila-nò-la:

Kòngò_ni sègèn_ye Seriba fasa fo k'a halaki.
Nòndò_ni sogo_ bonya tinyè.
Nkalon_ni nafigiya_ . . . tòorò fasa.
Adama ni Bala. gosi nalon.
Muson_ni den_ layaala nun-finyè bò.
Na-sòngò-ko_ni nyò-ko_ . hami nagasi.
A n'a ba dògòya bò miseli-wo fè.

Bila-nò-la:

Kulusi ni dulòki, minw tun b'a fè, olu kèra fini kolon ye.
Fugula ni sabara, fèn kolonw.
Saga ni misi, a sara.
Teri ni jè-nyògòn, a juguw ye.
Jiri ni minan, fu. . .

Bila-nò-la:

A m'a dòn a bèna min kè.	kèlè.
. sòn.	dí.
. fò.	kòròfò.
. jè.	feere.
. ta.	fili.
	san.

Vocabulary

bon	throw
dogo.	hide
fasa.	become skinny
galo-dugu	big city
gòngòrò	pebble
halaki.	destroy
hinè.	pity
kono-gan.	be puzzled, bewildered
misi-ba	mother cow
nègèn	fool
nyè-sin	concentrate
tila.	half
wele.	call

GLOSSARY

This glossary is based on vocabulary used in An ka bamanankan kalan: Intermediate Bambara. It is not intended to represent an extensive, basic or in any way complete inventory of Bambara words. The definitions given serve likewise more as reminders to the expressions used in the lessons than as definitions covering the meaning of these terms.

The alphabetical order follows standard English usage with the following exceptions:

1. Vowels without grave accents within a series will precede those with accents; e.g.

e comes before è

2. High tones within a series will precede low tones; e.g.

e comes before e

3. 1 and 2 combined produce the following order:

e, e, è, è

4. Prenasalized consonants are alphabetized directly with the letter n; e.g.

na precedes nb which precedes nd which precedes ne

5. ny and ñ are considered separate nasal consonants and are alphabetized in the order given.

bila v.
 (var: bla)
bila ... nya v.

 X bila Y la
 labila v.
bilakoro n.
bilakoroya n.
bin n.
biro n.
bōgō n.
boli n.
bolo n.
 bololankolon
 bolo-la-ntolatan n.
boloko v.
bon v.
bōn v.
bonya n.
bōsi v.
bugō v.
buguri n.
bugurinjè n.
buluku v.
buran n.
buruju n.
buruju-gosi n.

capalo n.
cèn n.
cēya n.
ci v.
 ci n.
 ci-den n.

da v.
da n.
dabila v.
dade v.
da_bō nyō la

da v.
dan-fēñ n.
daba n.
dabanikurunni n.
dabila v.
dade v.
daga n.

leave, put, allow, let

 put (something) before (something else)
 to put X to Y, to assign X to Y
 let go, allow, permit
 non-circumcized child
 childhood
 grass
 initiation hut
 dirt, mud
 fetish, idol
 arm, hand
 empty-handed
 basketball
 circumcize
 throw
 spill
 respect
 take away from
 beat
 dust
 ashes
 plow, turn over soil
 in-law
 lineage
 lineage praising

C

wine
 heritage
 manhood
 send
 message
 messenger

D

come after, follow
 mouth
 put aside, stop, cease
 shut up
 (lit. take the mouth away from millet) Exp: die
 create
 living thing (create-thing)
 hoe
 small hand hoe with short handle
 put aside, stop, cease
 shut up
 pot, pottery, vase

bila v.
 (var: bla)
bila ... nya v.

 X bila Y la
 labila v.
bilakoro n.
bilakoroya n.
bin n.
biro n.
bōgō n.
boli n.
bolo n.
 bololankolon
 bolo-la-ntolatan n.
boloko v.
bon v.
bōn v.
bonya n.
bōsi v.
bugō v.
buguri n.
bugurinjè n.
buluku v.
buran n.
buruju n.
buruju-gosi n.

capalo n.
cèn n.
cēya n.
ci v.
 ci n.
 ci-den n.

da v.
da n.
dabila v.
dade v.
da_bō nyō la

da v.
dan-fēñ n.
daba n.
dabanikurunni n.
dabila v.
dade v.
daga n.

leave, put, allow, let

 put (something) before (something else)
 to put X to Y, to assign X to Y
 let go, allow, permit
 non-circumcized child
 childhood
 grass
 initiation hut
 dirt, mud
 fetish, idol
 arm, hand
 empty-handed
 basketball
 circumcize
 throw
 spill
 respect
 take away from
 beat
 dust
 ashes
 plow, turn over soil
 in-law
 lineage
 lineage praising

C

wine
 heritage
 manhood
 send
 message
 messenger

D

come after, follow
 mouth
 put aside, stop, cease
 shut up
 (lit. take the mouth away from millet) Exp: die
 create
 living thing (create-thing)
 hoe
 small hand hoe with short handle
 put aside, stop, cease
 shut up
 pot, pottery, vase

258 Intermediate Bambara

dahirimè	adj.	living
dalu)è	v.	gather, meet
dalilu	n.	secret knowledge, special means,
dan	v.	count
dan	n.	limit
dan-kun	n.	border, outskirts, crossroads,
		limit, boundary
danmatèmè	v.	exaggerate
dan	v.	plant, sow
danni	n.	planting
dan-fèn	n.	living thing (create-thing)
dege	v.	learn, teach
ladege	v.	imitate
dègè	n.	a sort of porridge
deli	v.	beg
deli	v.	get used to
den	n.	child
den-batigi	n.	mother with children
den-misenya	n.	childhood
di	v.	shave
diina	n.	faith, character, religion
(var. diinè)		
dimi ... kòrò	v.	be angry at (someone)
dìnge	n.	hole (in ground)
(var. dīnga)		
dinyè	n.	world
(var. duniya, duna, diyèn, jen)		
diya	n.	goodness, pleasantness
diya-n-ye-mògò	n.	loved one
dò	n., quan.	one, certain, someone, some, somet
dogo	v.	hide
dògò-da	v.	set a date for (lit. set up market
dògò-ci	n.	wood-chopping
dògò-siri	n.	measure of firewood
dòlè, dòra	n.	reel, spool
dolo	n.	star
dòn	v.	enter; (ext.) bury (a body)
dòni	n.	load
dòn-kili	n.	song
(var. dòn-gili)		
donso		hunter
donsoba	n.	chief hunter
donsoya	n.	hunting
donso-ladege	n.	so-called hunter
du	n.	courtyard
du-tigi		(courtyard-man) head of househol
dugu	n.	land
dugusèjè	n.	dawn
dugu-kolo	n.	land
dugu-kolo-tigi	n.	owner of the land
dugu-tigi	n.	chief of town

dugusèjè n.
 duniya n.
 duniya to
 dunun n.
 dunun-fò
 durusi v.

dawn
 world
 Exp: die (lit. leave the world)
 drum
 drumming
 memorize

E

esansi (<Fr.) n.

gasoline

F

faga v.
 fajiri n.
 fale n.
 falen v.
 fan n.
 fan-da n.
 fan n.
 fanga n.
 fara v.
 farin adj.
 farihya n.
 fasa n.
 fasa v.
 fatu v.
 fèrèbò n.
 fila n.
 filan n.
 filen n.
 fili v.
 finè n.
 (var. funè)

kill
 dawn
 home-spun thread
 grow (up), germinate
 forge
 forge-mouth
 side
 power, authority
 split off, tear, turn
 fierce, bold
 ferocity, boldness
 praise song
 become skinny
 die
 cloth, clothing
 Fulani
 peer
 calabash, gourd
 mistake, be mistaken
 particular caste in Mande culture
 They are functionally ill-defined
 in comparison to blacksmiths and
 bards.
 charcoal
 cloth
 dress (manner)

finfin n.
 fini n.
 fini ta n.
 (var. fini don)
 fisa
 X fisa Y ye
 fisaya v.
 fitiri n.
 fiyè v.
 fiyèn n.
 fiyènya n.
 fò ... kò v.
 fobonda n.
 fonènè n.

better than
 X better than Y
 prefer
 dusk
 blow
 light
 ease
 find (someone) gone, come in
 (someone's) absence
 period of the year in September-October
 cold season

260 Intermediate Bambara

foro	n.	field
foro bò	v.	clear a field
foroko	n.	leather bag
foron	n.	sheath, scabbard
foronto	n.	hot pepper
fugari	n.	worthless person
funteni	n.	heat
fura	n.	medicine, leaf
fura bò	v.	make medicine for
mògò-tanga-fura	n.	reputation medicine
furan	v.	sweep
furu	v.	marry
furu-boloma	n.	marriage broker
furu-nafolo	n.	dowry
furu-siri	n.	modern, religious marriage
furuja	n.	mourning time
futa	n.	Region of Mali, Senegal, Guinea

G

gaari	n.	thread
gale	adj.	first
galo-dugu	n.	big city
garanke	n.	leather worker
garibu	n.	Koranic student; beggar
garibuya	n.	begging
gasi	n.	consideration
gèn	v.	chase, expel
geren	adj.	green, fresh, unripe
gese	n.	thread
gesedala	n.	weaver
gintan	n.	ceremony
gita-fò	n.	calabash playing during wedding
		celebration
gòngòrò	n.	pebble; clod of dirt
(var. gongonron)		
gundo	n.	secret
gundo_mara	v.	keep a secret
gungurun	n.	stump

H

hakè	n.	sum, amount, number of
halaki	v.	destroy
hali		even
halibi		up to now
hami	v.	worry
hinè		pity
hòròn	n.	noble, non-casted person

J

<u>ja</u> n.	shadow, image, soul
<u>ja</u> wuli v.	(lit. move the spirit) to upset
<u>ja</u> v.	warm oneself
<u>ja</u>	dry up
<u>jaba</u> n.	onion
<u>jabi</u> n.	henna tree, the leaves of which are used as makeup by women on their hands and feet
<u>jago</u> n.	trade, commerce
<u>jago-ke-kan</u> n.	trade language
<u>jala</u> n.	Senegalese mahogany (cashew)
<u>jalaki</u> n.	mistake, error, fault
<u>jama</u> n.	crowd
<u>jatigi-muso</u> n.	hostess
<u>jatô</u> n.	immoral person
<u>jè</u> n.	white
<u>jè</u> v.	whiten
<u>jè</u> v.	clear
<u>jè</u> X ma	become clear to X
<u>jè</u> v.	collect, gather
<u>jele</u> n.	axe
<u>jeli</u> n.	griot, bard
<u>jenbe-fô</u> n.	entertainment with drum
<u>jeni</u>	burn
<u>jènşen</u> v.	spread, spread out, distribute,
(var. <u>jènşèn</u>)	broadcast, announce
<u>ji</u> n.	water
<u>ji-ta</u> n.	water-carrying
<u>jigin</u> v.	lower; descend
<u>lajigin</u> v.	lower; cause to descend
<u>jigin</u> v.	give birth to
<u>jigin</u> v.	give birth to
<u>jiginè</u> n.	granary
<u>jigiya</u> n.	hope
<u>jiri</u> n.	wood, tree
<u>jo</u> n.	right
I jo b'a la.	You are right.
I jo don.	
<u>jô</u> v.	stand, build, stand up, erect,
	straighten up, stop
I jô!	Stop!
<u>lajô</u> v.	cause to stop
<u>jô-yôrô</u> n.	place to stand, standing-room
	(Ext., role)
<u>joli</u> n.	wound, cut
<u>joli-fura</u> n.	medicine for cuts
<u>jôliba/jaliba</u> n.	Niger River
<u>jôn</u> n.	slave
<u>juguni</u> n.	hedgehog

kaburu	n.		grave
kaburu-don	n.		cemetery
kala	v.		sew
kali	v.		swear
kalifa	v.		entrust
kalifa mina			(Exp) die (lit. seize that which was entrusted)
kamisoli ('Fr.)			blouse
kan	v.		cut (grass), scythe
kanu	n.		love, desire, adoration
kanubaganci	n.		fan, admirer
kari	v.		break
karisa	n.		such person, somebody
kasa	n.		woollen cloth
kasanke	n.		funeral cloth
Kati	n.		city in Mali
kèlè	n.		fight, war
kelen	num.		one
kelennama	adj.		by oneself
kènè	n.		open space
keninge	n.		millet, white millet
kèwale	n.		deed, action
kibaru	n.		news
kibaruya	n.		news, information
kin	n.		quarter, area of city
kisè	n.		seed, grain, nucleus
marafa-kisè	n.		bullet
kofo	v.		tell about
X kofò Y ye	v.		tell Y about X
kògò	v.		ripen, age, mature, grow up
koli	v.		fail
kōma	n.		Bambara initiation society
var: kōmo			
kōma-tigi			Chief of kōma
kōnò	n.		inside
kōnò-gan	v.		be puzzled, bewildered
kōnò	v.		wait
makōnò	v.		wait for
kōori	n.		circle
kōori	v.		surround
kōori	n.		cotton
kōori-foroni	n.		little cotton farm
kōra	n.		21 string harp-lute
kōrò	n.		underneath, meaning (meaning-say)
kōrò fò			explanation, speak of meaning
kōrò-fò	n.		conversation, speech
kōrò-ta	v.		raise, raise up, life
kōrò-shiyèn	v.		lit. under-scratch, to hoe, we
kōrò matigè	v.		criticize

Intermediate Bambara 263

kòròn n. —
X kòròn-yan-fan
koroninfin n.

kòskòs
A jara kòskòs —
kòsòn n. and p.
A taara o kòsòn.
kùbe n.
kulan n.
kulo v.
Kuluba n.

kuma v.
kuma-sasela v.
kùn n.
kùn-da v.
kùn-di v.
kunko n.
kurana n.

east
to east of X
tree with sweet black fruit (Vitex
Cuneata)
idiophone for dryness
It got very dry.
reason, cause
He left because of that.
government building
anvil
scream, yell, cry out
hill on outskirts of Bamako, Mali,
housing government offices
speak
interpret
head
do (someone's) hair
shave the head
problem, affair
koran

laada n.
labèn v.
labila v.
ladege v.
lagare n.
lajè n.
lajigin v.
lajò v.
lamaga v.
lankolon adj.
lasali v.
latunun v.
layidu n.

custom, tradition
prepare
let go, allow, permit
imitate
last born child
watch
lower, cause to descend
cause to stop
whip
empty, naked, worthless
lead in prayer
cause to be lost, stop
promise

M

maabò n.
maana n.
mafilè v.
Maka n.
mako n.
makòndò v.
makun n.
malo v.
maloya n.

casted Fulani person
epic, history, detailed literary ex-
planation
look at
Mecca
need
wait for
shut up, keep quiet
shame
shame

264 Intermediate Bambara

maminè	v.	become engaged to a woman
mana	n.	rubber
mana-dunun	n.	drum with rubber head
manamana-kan	n.	casual talk, worthless talk
mankan	n.	noise
manyòmagan-muso	n.	bride's maid
marà	v.	keep, rule, control, master
marafa	v.	gun, rifle
marafa-kisè	n.	bullet
marato ('Fr.)	n.	hammer
masina	n.	region of Mali
masiri	n.	decorations, ornaments
matigè	v.	cut down
kòrò matigè	v.	criticize
Mawuluti	n.	Moslem celebration of Mohamed's b
mèri ('Fr.)	n.	courthouse
miiri	v.	think
minan	n.	utensils, tools, dishware
misèn	adj.	slim, thin
misi-ba	n.	cow with calf
mò	v.	ripen
mògò	n.	person
mògò-tanga-fura	n.	reputation medicine
mori	n.	holymán
moriya	n.	activity of a holymán
munyu	v.	support
musaka	n.	expenses, cost
musòrò	n.	scarf

N

nafigi	n.	tell-tale
nafigiya	v.	tell-tales
na'olo	n.	wealth
nagasi	v.	destroy, fall in misery
nakan	n.	destiny
nakò	n.	garden
naloma	adj.	stupid, ignorant
naloma	n.	stupid fellow
nare	n.	butter
nasi	n.	magic potion
nburu	n.	bread
nègè-fin	n.	iron ore
nègèn	v.	fool, cajole, flatter
neni	n.	curse
ngòn	n.	baboon
ni	n.	soul, spirit
ni-sòngò	n.	(soul-price) tax, head-tax
ni-yòrò	v.	share

ni	v.		grant, offer
nili-fèn	n.		offering, gift
nimisa	v.		regret
nimògò	n.		younger in-laws
nisòdiya, nisòndiya	n.		joy, contentment
nkālon	v.		lie
(var. ngālon, wuya (wasulu), kalon			
nkōni	n.		stringed instrument (generic)
nkōyò	n.		bitter tomato
nògòya	v.		become easy, better, improve
nōni/nōoni	v.		mix
npogotigi	n.		young girl
ntamani	n.		talking drum
ntami-fò	v.		playing the talking drum
ntamaro	n.		date (fruit)
ntola	n.		ball
ntola-tan	n.		(kick-ball) soccer, football
ntola-tan-yòrò	n.		soccer field
sen-na-ntola-tan	n.		football, soccer
ntori	n.		frog
ntugun	n.		mound, hill
ntumu	n.		worm
ntura	n.		bull
numu	n.		blacksmith
numuya	n.		blacksmithing
Ny			
nya-na-muso	n.		preferred woman
nyagin, nyangi	v.		sentence, punish
nyama	n.		power, energy for action
nyama-fura	n.		power medicine
nyama-kala	n.		casted person
nyē	n.		eye
nyè-mògò	n.		(front-person) leader
nyè-mògòya	n.		leadership
nya-na-muso	n.		preferred woman
nyè-mògò	n.		(front-person) leader
nyè-mògòya	n.		leadership
nyèna-jè	n.		party, entertainment, amusement
nyè-sin	v.		concentrate
nyigin	v.		wet, soak
nyimi	v.		chew
nyin-susu	v.		blacken someone's gums (for cosmetic purposes)
nyini			find out, ask of, want
I be mun nyini Baba fè?			What do you want from Baba?
nyògòn			together, each other
nyògòn-ye	n.		(see each other) meeting
X ni nyògòn cè			between X, amongst X

266 Intermediate Bambara

<p>nanyan n. nōmi n.</p>	n	<p>bush fritter</p>
<p>òròbu ('Fr.)</p>	O	<p>dress</p>
<p>pakati n. pake ('Fr.) n. parata v. pèrèn v. pewu polosi ('Fr.) n. var. polisi poti ('Fr.) n.</p>	P	<p>box, small carton small box, package spin yell, scream idiophone accentuating <u>finish</u> policeman, policewoman pot</p>
<p>sa n. sa-kin-fura n. sa v. saya n. sababu n. and v. var. saabu, sabu sa-kin-fura n. sabali, sabati, sabari v. saheli n. X saheli-yan-fan sale-dinga n. salon n. salonnasini n. sama v. samiya n. san n. san-ji n. san-fin n. san-kilo-borè n. sanga n. sanga lagosi v. sange n. saraka n. saraka bō v. saribilenni sariya n. saya n.</p>	S	<p>snake snake bite medicine die death cause snake bite medicine calm down, be patient, settle down have patience, reinforce Sahel region, north the north of X grave last year year before last bring back a gift for rainy season sky rain(sky-water) cloud 100 kg. bag death spread the news of the death mosquito net alm make a sacrifice small ox-drawn plow (lit. little r plow) law death</p>

se	v.			arrive, be able
X se Y kòrò	v.			X can support Y
se-ko	n.			possibility
sèbè, sòbè				serious; true, wise
sèbèn	v.			write
sèbèn	n.			writing
sèbèn	n.			gris-gris, amulet, talisman, charm containing Arabic writing
sègèn	n.			tiredness, poverty
sègenbagatò	n.			poor one
sègèsègè	v.			investigate, analyse, examine
segi	n.			basket
segin	v.			return
seli	v.			Ext. die
lasali	v.			pray
seli X kan	v.			lead in prayer
sen	n.			pray over X
sen-na-ntola-tan	n.			leg
sen ni bolo	n.			football, soccer
sen	v.			Exp. child, offspring (lit. leg and arm)
sen-na-ntola-tan	n.			dig
Sènègali	n.			football, soccer
shiyèn	v.			Senegal
kòrò-shiyèn	v.			scratch
si	n.			(lit. under-scratch) hoe, weed
sigi	v.			age, life (as a passage of time)
sigi-nyògòn	n.			sit
sigi-yòrò	n.			neighbor (lit. sit-together)
silamè	n.			seat, place to sit
silamèya	n.			Muslim, a believer in Islam
sira	n.			Islam, the Moslem religion
siran				tobacco
ka siran X nyè				afraid
siri	v.			be afraid of X
sisi	n.			attach; tie
siya	n.			smoke
sogo	n.			sort, kind, race, species
solì	v.			wildlife, game
solima	n.			wake up very early
sòn	v.			newly circumcized
sòn	v.			worship
sòn	n.			give, grant, make an offering to, sacrifice
sònsoron	v.			character, heart (abstract)
sòran	n.			kneel
su	n.			verse
				corpse

268 Intermediate Bambara

suda	v.	give notice, forewarn
sugu	n.	market
sugu-la-sigi	n.	a sale
sukandi, sugandi	v.	select, choose
sukaro ('Fr.)	n.	sugar
Sukò	n.	female form of Keyita, a family name
suman	n.	measure
suman	adj.	cool, cold, slow
sumaya	v.	slow down, diminish
suman	n.	food, crops
sumaya	v.	slow down, diminish
sun	v.	fast
sunya	v.	steal, rob
(var. sonya, shuwèn)		
sunyalí	n.	theft, robbery
suraka	n.	Moor
surunya	v.	become short, near, approach
sutura	v.	hide (someone's shame)

T

ta	v.	carry, take
ta	v.	hire
taa	v.	go
taa ... kò	v.	succeed
taa-ka-segin	n.	goings and comings
taafe	n.	standard measure of cloth, a woman's wrapped skirt (Fr. <i>pagne</i>)
taama	v.	travel
(var. tógòma)		
taamala	n.	traveller, voyager
taasi	n.	shame
tamati	n.	tomato
tan	v.	kick, play
sen-na-ntola-tan	n.	football, soccer
tanga	v.	respect, prevent
mògò-tanga-fura	n.	reputation medicine
tasa	n.	bowl
tasuma	n.	fire
tasuma-kemu	n.	red hot coals
tègè	n.	hand
tègèrè	n.	applause, clapping of hands
ka tègèrè fò		to applaud
tènèn-muso	n.	father's sister
also binki		
tewutewu		idiophone for full
a fara tewutewu		He's full to the top.
tila	v.	finish
a tilala baara la.		He finished the work
tila	n.	half
tile-bin	n.	west, sunset
X tile-bin-yan-fan		the west of X

tilema (tile + ma) adj.
 tilema-tuna n.
 tin n.
 tintò n.
 tinyè n.
 var. tiyèn, tonya, tunya, cèn
 Tinyè b'i fè.
 tò n.
 Mali fan tò bèe.
 a tò fila
 a tò man ca
 a ye kini tò dun
 to v.
 to ... kò v.
 tölò v.
 var. clò, klò, tulò
 tòmò v.
 tòn v.
 tòn n.

tòn-sigi
 tu n.
 tu v.
 a ye sèbèn tu.
 tu v.
 Sagaw bè nyògòn tu.
 tuli v.
 Garanke bè tuli kè.

tulu n.
 tēlò/tulò adj.
 tunun v.
 latunun v.

wajibi n.
 wala conj.
 walaka v.
 var. waranka
 gundo walaka v.
 walan n.
 walasa
 wele v.
 wo n.
 see dingè

wolo n.
 var. golo
 woro n.

sunny
 hot season
 labor, childbirth, delivery
 woman in labor
 truth, right

You're right.
 remainder, rest, leftover
 all the remaining areas of Mali
 the two remaining (of it)
 the rest is not much
 He ate the leftover rice.

remain
 remain, leave, stay behind
 fatten

pick up
 make into a pile, mound, pile up
 1. group, association, team, club
 2. quiver
 (group-sit) conference, meeting
 forest
 enclose in

He enclosed the "gris-gris".
 bump into
 The sheep bump into each other.
 to put an amulet into its case or bag
 The leatherman puts [an amulet into
 its case].

oil
 be greasy
 lose
 cause to be lost, stop

W

obligation
 or
 destroy

inform, let the cat out of the bag
 wooden slate
 so that, in order to
 call
 hole (in a vertical plane, as in a wall,
 or in a moveable plane, as in paper,
 cloth)
 skin, leather

kola nut

270 Intermediate Bambara

woro-dugu n.
 X woro-dugu-yan-fan
 woro-songo n.
 wôrô n.
 var. wôrôn
 X wôrô i ko tiga
 woso n.
 wotoro n.
 wulusi v.
 wusu n.
 wusu v.
 wusulan n.
 wusulan-daga

kola-country, Ivory Coast, the
 the south of X
 price of kolas, a tip, gratuit
 shell
 speak X fluently
 sweet potato
 wagon
 take seeds out of, as to gin cott
 smoke
 smoke (as e.g. fish, meat)
 incense
 incense burner (pot)

Y

yaasa
 yêlêma v.
 yelen
 yêrêkê v.
 yêrê-kun n.
 yêrê-minê n.
 yiranyiran/yilanyilan v.
 yôli-yôli n.

so that, in order to
 transform, change, move
 melt
 spread out
 one's self, one
 self-control, abstaining
 hesitate, be perplexed
 seclusion